HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A nemzeti határokon túli érdekérvényesítés

A stratégiai modernizáció alapkérdései

Professzionális, hivatásos vagy önkéntes haderő?

Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő

Ipari mérgező anyagok elleni védekezés lehetőségei

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem átalakításáról

A pályaválasztás motivációiról

Az elektronikus információk védelme

Frekvenciagazdálkodás – frekvencia-használat

A békepartnerségi program erősítése

Kiadványokról, rendezvényekről

XII. évfolyam

2002/3.

E számunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg.

A tanulmányok szerzői

Bajó József nyá. mk. ezredes,
a Kormányzati Frekvenciagazdálkodási Hivatal igazgatója

Dr. Csabai György nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Gál Anna alezredes,
doktorandusz

Háber Péter nyá. dandártábornok

Dr. Hautzinger Gyula ezredes,
az SVKH tudományos főmunkatársa

Kassai Károly őrnagy,
doktorandusz

Kiss Jenő nyá. ezredes

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Páwel Zahradnicek mk. ezredes,
cseh katonai szakértő

Dr. Pekó József nyá. ezredes,
egyetemi docens

Petrovics Mihály őrnagy,
a ZMNE tudományos főmunkatársa

Dr. Pirityi Sándor,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Szelei Ildikó PhD,
egyetemi adjunktus

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
http:/www.zmne.hu/kulso/mhtt

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XII. évfolyam 3. szám 2002. szeptember

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Pirityi Sándor — Érdekek „határok nélkül" – érdekkivetítés és geopolitika 3

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Pekó József — A nemzeti katonai stratégiaalkotás és modernizáció alapkérdései 19

Háber Péter–Kiss Jenő — Professzionális, hivatásos vagy önkéntes...? 43

Hautzinger Gyula — Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő 52

Páwel Zahradnicek — Vegyi üzemek rombolásának várható hatásai a csapatok tevékenységére 63

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Gál Anna — Gondolatok a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem átalakításáról 71

Szelei Ildikó — A katonai főiskolai hallgatók pályamotívumainak jellemzői 83

Kassai Károly — Az elektronikus információk védelmének területei 95

FÓRUM

Bajó József — A frekvenciadíjazás és a katonai frekvenciahasználat 103

Csabai György — A megerősített és operatívabb békepartnerség 119

SZEMLE

Pataky Iván — A nemzetbiztonsági szolgálatokról 122

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály kiadványairól 125

A TÁRSASÁG HÍREI

Petrovics Mihály — A tüzér szakosztály rendezvényei 127

Pirityi Sándor

Érdekek „határok nélkül" – érdekkivetítés és geopolitika

Kritikus lényeglátással szemlélni a világot: ma annyit is jelent, mint rádöbbenni arra, hogy a nemzetközi érdekérvényesítésben hallatlanul megnőtt az erő szerepe; hogy saját érdekek feltüntethetők egyetemes érdekeknek; hogy a nemzetközi jog nagyhatalmi érdekek szolgálatába állítható, de leginkább – végszükségben – mellőzhető. Sokakat foglalkoztat ma a kérdés – állítja a szerző és keresi a választ –: egyáltalán mennyire jogos, milyen feltételek között indokolt és nemzetközileg elfogadható a nemzeti érdekek kivetítése határokon túlra, milyen előnyökkel és kockázatokkal jár egy adott állam és a „nemzetközi közösség" számára a stratégiai minősítésű államérdekek megvédése és érvényesítése a közelebbi és a távolabbi külföldön.

Nemzetközi közösséghez tartozni annyit jelent, mint elismerni az államok közötti magatartás bizonyos szabályait, amelyek korlátozhatják az államok szuverenitását és cselekvési szabadságát; tudni, hogy vannak kérdések, amelyekre a válasz másoktól (is) függ; tisztességesen és belátóan megfogalmazni a nemzeti érdekeket, józanul képviselni és nem mások hátrányára érvényesíteni azokat; szem előtt tartani az államok békés, méltányos és igazságos, nemzetközileg demokratikus együttélésének etikai normáit.

Világunk és országai, különösen nagyhatalmai ma még nem ismernek el ilyesféle, mindenkire egyformán kötelező illemkódexet, a versengő, olykor a kiszorító együttélés ideológiáját hirdetik és gyakorlatát valósítják meg. Megdöbbentő az úgynevezett nemzetközi közösség tehetetlensége, fáradt közönye az önkénnyel, az erőszakkal, a hatalmi érdekek fetisizálásával szemben. És nyugtalanító a nemzeti határokon túli érdekérvényesítés szabályainak kidolgozatlansága, a jog és az erő viszonyának tisztázatlansága és egyáltalán a különböző beavatkozási jogosítványok körülhatárolatlansága, mindezek nyomán az a gátlástalanság, amely a politikai kultúra felszínességét tükrözi a tudomány, a gazdaság, a technika csúcsteljesítményeinek korában és világában.

„Világrendetlenség" – az északi félteke nem ártatlan

Az államérdekek abszolutizálásából, mindenekfelettinek tartásából adódó *„világrendetlenség" nem a 21. század szülötte*, lord Palmerstonnak (1784–1865) tulajdonítják a brit államvezetésre vonatkozó elmésséget: *„Őfelsége kormányának nincsenek örök barátai és nincsenek örök ellenségei, csak állandó érdekei vannak"*. Az angol államférfi pályafutása

során szépen váltogatta a pártokat, két ízben volt külügyminiszter és két ízben miniszterelnök, rablóháborúkat indított, bátorította a cári Oroszország 1849-es intervencióját a magyar szabadságharc ellen, a déli rabszolgatartókat támogatta „semlegesen" az amerikai polgárháborúban.

Az érdek fogalmának egyszerű meghatározása nincs. A különböző megközelítésekben közös elem, hogy az érdek gondolat – esetleg érzelem – és cselekedet formájában megnyilvánuló indíték olyan cselekvésre, magatartásra, állásfoglalásra, amelynek hátterében különbözőképpen minősíthető szükségletek állnak. Az érdek társadalmi, nemzeti, nemzetközi szinten politikai, gazdasági, ideológiai igények megfogalmazásához és keresztülviteléhez vezet vagy ilyesmit céloz, vagyis hajtóerő. Hierarchikus rendeződésű, függőségi hálózatot képez. Érvényesítésének sajátos mechanizmusai vannak, amelyek révén a kedvező lehetőségek hasznosíthatók, az akadályok leküzdhetők, megkerülhetők, de legalábbis számításba vehetők. Az érdekellentét érdekütközéshez, érdekkonfliktushoz vezet, az érdekek egyeztetésének eredménye a megegyezés, a konszenzus, az egyetértés.

Nem kevésbé bonyolult feladat a nemzeti érdek fogalmi meghatározása és a képviselendő (képviselhető), érvényesítendő (érvényesíthető) nemzeti érdek megállapítása.

A nemzeti érdek fogalomtörténeti vonatkozásait feldolgozó munkákból azt a következtetést lehet levonni, hogy 1935-ben az Oxford Társadalomtudományi Enciklopédia értelmezése nyomán nyert nemzetközi polgárjogot a kifejezés, ám negyedszázaddal később Raymond Aron már a nemzeti érdek racionális meghatározásának képtelenségét sugallta, és az elvont, a konkrét és a filozófiai célok hármasát hozta előtérbe. Itt szerepelt a hatalom, a dicsőség és az eszme, a biztonság és az erő, de az ember, a szív és a lélek is.[1]

Az érdekeknek a „nemzeti" minősítést az állami politikai vezetés a társadalom többségének tényleges vagy feltételezett egyetértésével adja. A nemzeti szintézisbe ötvözött érdekek alapozzák meg az állam bel- és külpolitikai stratégiai feladatait, közöttük olyan nemzetközi dimenziójúakat is, mint a szuverenitás és a területi sérthetetlenség biztosítása (beleértve az állam egységét), a politikai és a gazdasági stabilitás, a jogrend védelme, hatékony külpolitika folytatása, partnerségen és együttműködésen alapuló nemzetközi kapcsolatrendszer, képesség biztosítása külső agresszió nemzeti vagy koalíciós erőkkel-eszközökkel való visszarettentésére és elhárítására.

A nemzeti érdek fő összetevője, gerince az állam önfenntartásának, önmegőrzésének parancsoló szükségessége. Előfordulhat persze, hogy rosszul értelmezett vagy torzul megfogalmazott nemzeti érdekek vagy biztonsági elképzelések súlyos csapást mérnek egy állam belső helyzetére vagy nemzetközi megítélésére és kapcsolatrendszerére, mint ez az Egyesült Államokkal történt a vietnami háború, illetve a Szovjetunióval az afganisztáni beavatkozás kapcsán.

A nemzeti érdekben tükröződnek értékítéletek, értéknormák, ideológiai megfontolások, megfogalmazásukra tehát rányomják bélyegüket állami vezetők, politikusok elvei, meggyőződése, orientációja, az: hogyan tekintenek a környező világra, hogyan látják országuk helyzetét az államok közösségében.

---

1 Raymond Aron: Paix et Guerre entre les nations, Párizs, 1962. p. 81–87.

Maga *a nemzeti érdek viszonylagos társadalmi érdekharmóniát tételez fel,* a társadalmi érdekviszonyokban az érdekpolarizáció mérséklését érdekkompromisszumok és érdekintegráció révén. A döntéshozó sokszor azonban meg van győződve ideológiai premisszáinak és az uralkodó elit számára kimunkált érdekprioritásainak igazáról, ilyenkor nemigen fárasztja magát a nemzeti érdekek „össznemzeti" jellegének biztosításával. Az sem ritkaság, ha bizonyos rétegek számára a nemzeti érdek részérdekként jelenik meg.

Az állami politika egyik központi elemét jelentő nemzeti biztonsági stratégia akkor tud megfelelni a nemzeti érdekek védelme követelményének, ha ezek az érdekek elég jól körülírtak, ha lényegüket illetően társadalmi egyetértés van és ha többségük – elsősorban a stratégiai szintűek – végleges, állandó, de legalább tartós.

Az állam létfontosságú érdekei egyebek között

- a szuverenitás és a területi sérthetetlenség biztosítása, beleértve az állam egységét;
- a társadalmi-politikai és a gazdasági stabilitás, a társadalmi folyamatok szabályozhatósága;
- a törvények feltétlen betartatását szavatoló demokratikus jogállamiság kialakítása, szilárd alapjainak megteremtése, az alkotmányos rend védelme;
- hatékony bel- és külpolitika folytatása;
- képesség bármely külső agresszió visszarettentésére és elhárítására;
- partnerségen és együttműködésen alapuló, jószomszédsági szintű nemzetközi kapcsolatrendszer.

Az állam hosszú lejáratú érdeke mindezek mellett és ezekkel együtt a nemzeti önazonosság őrzése, az egyén, a társadalom és az állam jogainak és kötelességeinek harmonizációja, a társadalmi igazságosság érvényesítése, a nemzeti érdekek elárulásának megakadályozása stb.

Vannak dolgok persze, amelyek egy államnak egyszerűen nem állnak érdekében, illetve adott esetben nemzeti érdeknek minősíthető más állam vagy államok „nemzeti érdekei" keresztülvitelének meghiúsítása.

A nemzetközi jogrendhez egyetemes érdek fűződik, fenntartását szükség esetén az államok kollektívan látják el, mivel nincsenek igazán államok fölötti kényszerítő mechanizmusok. A nemzetköziség lényege azon konfliktusok megoldása útjainak-módjainak megtalálása, amelyek az államok között mindenekelőtt tényleges, gyakorta viszont torzul értelmezett nemzeti érdekek ütközéséből származnak.

A nemzetközi érdekérvényesítés szélesebb értelemben vett mechanizmusát egy oroszországi (már nem szovjet) geopolitológus, *Kamalugyin Gadzsijev néhány évvel ezelőtt a következőképpen írta le*[2]*:*

„Mindig úgy volt, hogy a nemzetközi rendszer fő karakterisztikáit az egyes államoknak vagy államcsoportoknak azok az erőfeszítései határozták meg ilyen vagy olyan módon, amelyek arra irányultak, hogy az intézményeket és ezt az egész rendszert saját érdekeik valóra váltása érdekében alakítsák. Minden állam – különösen a nagy államok – azon van, hogy a nemzetközi közösség más tagjainak rovására

2 Gadzsijev K. Sz.: Geopolityika, Moszkva, Mezsdunarodnije Otnosenyija, 1997. sztr. 171–172.

növelje súlyát és befolyását. Fenyegetések segítségével vagy erő tényleges alkalmazásával, koalíciók alakításával vagy befolyási övezetek megkaparintásával olyan nemzetközi közeget igyekszenek teremteni és olyan nemzetközi politikai játékszabályokat bevezetni, amelyek lehetővé tennék számukra érdekeik és céljaik megvalósítását. Más szóval: a nemzetközi rendszer egyik legfontosabb működési elve az államoknak az a törekvése, hogy ellenőrzésük alá vonják a nemzetközi rendszer többi szereplőjének magatartását... E rendszer szervezeti elvei, az érdekek realizálásának formái rendszerint tükrözik a különböző szereplők viszonylagos súlyát és befolyását. Sőt, a nemzetközi rendszer fölötti ellenőrzés az erőknek és az erőforrásoknak a rendszer szereplői közötti megoszlásán alapul, legyenek azok között államok vagy államkoalíciók. Az ókortól a 20. század végéig a nemzetközi politikát általában a katonai-politikai nagyhatalmak uralták. Éppen ők állapították meg a nemzetközi politikai játékszabályokat. Ők határozták meg magának a politikai diskurzusnak a jellegét, a nemzetközi aréna szerkezetét. Nekik volt lehetőségük arra, hogy megoldják a kis államok közötti vagy a kis államok és a nagyhatalmak közötti vitákat, mégpedig éppen a nagyhatalmak számára elfogadható feltételek mellett. Ők ellenőrizték vagy tudták ellenőrizni mindazon kérdések megoldását, amelyek a világ erőforrásainak, különösen a kiemelt fontosságú erőforrásoknak az elosztását érintették. Éppen az erők megoszlásának konfigurációja határozza meg: ki irányítja valójában a nemzetközi rendszert, és hogy ez a rendszer leginkább kinek az érdekeit szolgálja."

Amióta államok léteznek – egészen a legutóbbi időkig – legfőbb céljuk és legnyersebb módszerük a külső érdekérvényesítés vonalán a terjeszkedés, a térhódítás volt (háttérben főként gazdasági, biztonsági, hatalmi érdekekkel), más népek leigázása, szomszédos vagy távolabbi térségek elfoglalása, elcsatolása útján. A nagyobb államokat szinte szakadatlanul az a törekvés vezérelte, hogy ellenőrzésük alá vonják a közeli népeket és országokat, lehetőség szerint a nemzetközi rendszer minél nagyobb hányadát. Az államok gazdaságának és hatalmának mértéke javarészt az általuk ellenőrzött értékes terület nagysága volt.

Ezzel elérkeztünk *a geopolitikához és a geostratégiához*: mindkettő egyszerre elmélet és gyakorlat, a tudomány elemeit keresgélő ismeretág, filozófia, politika és stratégia, amelynek közvetlen köze van a nemzetközi stabilitáshoz és biztonsághoz, a világrend igazságos vagy igazságtalan voltához, a jogrendhez és a hatalmi etikához.

A legutóbbi időszak nemzetközi *geopolitikai irodalmában az egyik divatos téma lett azoknak a kulcsfontosságú térségeknek a vizsgálata, amelyeknek ellenőrzése világviszonylatban is uralkodó helyzetet biztosít* nemcsak egyes nagyhatalmaknak, hanem katonai–politikai szövetségeiknek is (Észak-atlantikum, Közép-Ázsia, Távol-Kelet, csatornaövezetek). Sok írás foglalkozik az államoknak az élő szervezetekéhez hasonlítható növekedésével vagy elsorvadásával, azzal a kérdéssel, hogy mennyire és mitől „természetesek" a határok, van-e ezeknek még egyáltalán jelentőségük, kiket oltalmaznak és kiket hátráltatnak törekvéseikben. Számos publikáció elemzi a kis és a legkisebb államok életképességének kérdéseit, függőségüket külső tényezőktől, a politikai és a gazdasági tevékenység főszereplőitől, a nagyhatalmaktól, a nemzetközi ipari és pénzügyi társaságoktól.

E tárgykörökben világosan *nyomon követhető a határokon túli érdekérvényesítés folyamata*, akárcsak azokban a geopolitikai vizsgálódásokban, amelyek a tudomá-

nyos-műszaki haladásnak az államok földrajzi adottságaira, katonai-stratégiai helyzetére gyakorolt hatását elemzik. Ez utóbbiakat lényegesen megváltoztatta már a távolbombázó légierő megjelenése, az atomfegyver, a szinte korlátlan hatótávolságú ballisztikus rakéták és atomhajtóműves tengeralattjárók elterjedése, ami először is csökkentette a természetes sorompók jelentőségét, ezek immár nem tarthatják alacsony szinten a legveszélyesebb európai hadszínterektől távol eső országok, mindenekelőtt az Egyesült Államok katonai sebezhetőségét, másfelől teljesen átértékelte az országokon belüli egyes térségek sebezhetőségének mértékét. Értékesebbé váltak az óceáni térségek és az azokat ellenőrző szigetek, „zsugorodott" a tér és az idő, a rakéták roppant sebessége csak perceket hagy a konfliktusokba sodródott feleknek az egymást követő döntések meghozatalára.

Az atomelrettentés túlhaladottnak hitt geopolitikájában változatlan érdeklődés kíséri a *földrajzi tényezők alakulását*: az előretolt telepítésű eszközök közeledését az „ellenfél" határaihoz – repülőgép-hordozók, tengeralattjárók segítségével, idegen területeken működő katonai támaszpontok, nagy mozgékonyságú, célba juttató rendszerek révén –, a haditechnikai eszközök „járőrözési" útvonalait, a világméretű felderítési rendszerek tevékenységét, a rakétatámadást korán jelző, illetve azt irányító technikákat.

Az atomfegyver érzékeny geopolitikai következményei között tartják számon a katonai tömbökhöz tartozó államok szuverenitásának bizonyos mérvű korlátozását, szuperhatalmak „túszaivá" válását. Másfelől egyre világosabb lesz, hogy az atomfegyverre szert tett államok katonai ereje nem arányos a birtokukban levő nukleáris robbanótöltetek számával: a viszonylag korlátozott atompotenciállal rendelkező országok is immár az „atomklub" teljes jogú tagjainak tekintendők. Ez a körülmény pedig minden más szándék ellenére az atomfegyverek elterjedéséhez, messze a határokon átnyúló új fenyegetésekhez vezet, hiszen az atompotenciál új érdekérvényesítési lehetőségeket és szélsőséges hatalmi ambíciókat teremt.

A stratégiai szintű nemzeti érdekek megfogalmazásában és határokon túli érvényesítésében kitüntetett szerepe van a geopolitikának, amely második világháborús csúfos szereplése után ismét divatossá vált és különösen Kelet- és Közép-Európában nyilvánul meg iránta fokozott érdeklődés.

Régóta tudott volt a politikai döntések és következményeik függése az országok és népek földrajzi elhelyezkedésétől. Ugyancsak korai volt az a felismerés, hogy az állam politikáját, különösen külpolitikáját nagyban meghatározzák különböző földrajzi jellegű tényezők, így az állam térbeli elhelyezkedése, természeti erőforrások megléte vagy hiánya, az éghajlat, a lakosság sűrűsége, növekedésének (vagy fogyásának) üteme, a területi sajátosságok.

Megfogalmazódott az az igény, hogy a történelem szellemi tényezőit fizikailag érzékelhető dolgokon keresztül kell értelmezni. Divatossá vált a tér összetettebb értelmezése, olyan közegként való felfogása, amely alakítja és átalakítja az államok közötti gazdasági, politikai és egyéb viszonyokat. Kezdett kialakulni valahol a földrajz és a politikatudomány érintkezési vonalán a politika és a tér összefüggéseit vizsgáló tudomány, a politika és a tér kapcsolatát, kölcsönhatását hasznosító gyakorlat. Adva volt egy probléma-szféra, amelyet nem munkált ki, illetve amely kimunkálását nem tekintette központi felaldatának más tudomány.

A tér politikává vált, érdekes lett a szellem és a természet viszonya, és a geopolitika, amely a politika földrajzi meghatározottságáról szólt, célul tűzte maga elé, hogy megoldja a térbeli viszonyokból adódó problémákat. Míg a politikai földrajzot főképp az államok határának térbeli feltételei érdekelték, addig a geopolitika területei az állam térbeli szükségletei, igényei, követelései lettek. A geopolitika elsősorban a jövőre orientálódott.

A „geopolitika" szó szülőatyja egy svéd tudós, Rudolf Kjellen (1864–1922) volt, aki a múlt század első negyedében történelmet és politikatudományt tanított a göteborgi, majd az uppsalai egyetemen. Eredetileg azt a kormányzási módszert tanulmányozta, amellyel erős állam hozható létre. Azt tartotta, hogy az állam felemelkedésének meghatározója az erő, és ez fontosabb tényezője az állam fennmaradásának, mint a törvény, mert a törvény is csak erővel érvényesíthető.

Kjellen élő szervezetnek fogta fel az államot, amelybe a törvény visz ésszerűségi és erkölcsi elemet, de az erő ad számára természetes, szerves impulzusokat. A nagyhatalmakról szóló és 1910-ben megjelent könyvében azt bizonygatja, hogy a kis országok földrajzi helyzetüknél fogva a nagyhatalmaknak való alárendeltségre vannak kárhoztatva, e nagyhatalmak pedig a „földrajzi sorsuk" folytán kötelesek nagy földrajzi és gazdasági komplexumokban egyesíteni őket. (Ez akkor csak Európának Németország égisze alatt való egyesítésére utalt.) Kimutatta, hogy Európa viszonylatában Németország az a terület, amelynek „tengelydinamizmusa" van és amely maga körül hivatott „strukturálni" a többi európai országot. Rudolf Kjellen olyan doktrínának nevezte a geopolitikát, „amely az államot földrajzi szervezetként, illetve térbeli jelenségként tekinti". Szerinte a geopolitika célja: felismertetni, hogy a területszerzések végzetszerűen szükségesek az állam fejlődéséhez, végzetszerűen, mivel „a már felosztott világban egyik állam csak a fegyver erejével képes teret elhódítani egy másik államtól.[3]

A geopolitika – további meghatározások szerint, hagyományos formájában – a térnek az állam politikai céljaira és érdekeire gyakorolt hatásáról szóló tudomány, magyarázat is az állam kül- és belpolitikájára olyan földrajzi tényezők szempontjából, mint a határok jellege, ellátottság ásványkincsekkel, általában természeti erőforrásokkal , szigetszerű vagy kontinentális elhelyezkedés, éghajlat, domborzati viszonyok stb. Más megközelítésben a geopolitika a politika és a földrajzi környezetet alkotó nem politika tényezők rendszere közötti kölcsönhatást tanulmányozó ismeretág. (Itt a nem politikai tényezők közé sorolják a demográfiai viszonyokat, a társadalmi rétegződést, sőt a katonai erőt is.) A 20. század végétől a geopolitika kezdi figyelembe venni a szellemi és az emberi tényezőt (antropológiai fordulat).

A geopolitika mint a politológia egyik ága arra is kísérletet tesz, hogy vizsgálja a „hatalom hatótávolságát", az érdeknyilvánítás és érdekérvényesítés még ésszerű maximális távolságait, általában a közelségek és a messzeségek hatását az erő- és érdekkivetítésre. Természetesen tekintetbe veszi polgári síkban a közlekedés–szállítás–távközlés–tájirányítás–távműködtetés eszköztárát és kihatásait, katonai síkban a célbajutattó fegyver-összetevők (hordozók) fejlődésének hadászati-hadműveleti és politikai következményeit.

---

3 KJellen R.: Die politische des Weltkrieges, Leipzig, 1916. S. 2.

Amikor a geopolitikában „rendszerképző viszonynak" minősül a távolság a térben, ez a körülmény szükségképpen emlékeztet arra, hogy a határokon túli érdekérvényesítés milyen módon függ célszerűségben, intenzitásban és tartalmában, de ráfordításaiban is az államok közötti földrajzi távolságoktól.

Összeségében az is elmondható: a geopolitika mint tudomány a fő figyelmet arra fordítja, hogy tanulmányozza és feltárja, milyen lehetőségei vannak a politikának arra, hogy a fizikai környezet tényezőit és az azokra való ráhatást aktívan felhasználja az állam katonai, gazdasági és környezeti biztonsága érdekében. A geopolitikának van értékelő-koncepciós és előíró, dektrinális-normatív összetevője. Alkalmazott testvértudománya a geostratégia, amely a stratégia és biztonságpolitikai érdekek és célok tervszerű érvényesítésének és megvalósításának koncepciója földrajzilag és geopolitikailag meghatározott – regionális és globális – feltételek, adottságok tekintebevételével.

Öt geopolitikai iskola – ötpólusú modell?

A stratégiai jelentőségű nemzeti érdekek határokon túli érvényesítésének előjoga, az ehhez szükséges erő és hatalom kivetítésének képessége valójában csak világunk néhány nagy államánál jelent és szilárdult meg, magától értetődően az ilyen, érdeknyilvánítással és érdekérvényesítéssel járó biztonságpolitikai és nemzetközi jogrendi felelősséggel együtt. *Kívánatosnak tűnik ezért néhány világhatalom geopolitikai iskoláinak, doktrínáinak és eszköztárának futólagos áttekintése,* kiegészítve egy formálódó „európai geopolitika" néhány elemének érintésével.

Egyesült Államok

Németország második világháborús veresége után az Egyesült Államok a világ legerősebb gazdasági hatalma lett, a világtermelés „bruttó hazai termékben" kifejezett közel 50 százalékát adta. Szükségképpen ki kellett lépnie a kontinentális keretekből, világstratégiára és olyan világmodellre lett szüksége, amelyre ez a stratégia alapozódhat.

Az amerikai új „humanizált geopolitika" Strausz-Hupé megfogalmazása szerint gondosan kimunkált tervet igényelt annak meghatározására, „mit és hogyan kell kivívni, megmutatva a katonai stratégáknak az ehhez vezető legkönnyebb utat".[4]

Az Egyesült Államok és a nyugati félteke más országai közötti viszony problémái mellett előtérbe került, hogy *milyen legyen a viszony „az egész Európához"*. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió földrajzi helyzetének összevetése nyomán „elkerülhetetlennek tűnt" a háború a két hatalom között, elsősorban „Moszkva agresszivitása" miatt, amely a Szovjetuniónak Európa központjában elfoglalt helyzetéből adódott. Ez az amerikai meggyőződés a nyugati civilizáció fölényének légkörében izmosodott, emellett a Nyugat tengeri-óceáni hatalmai és a Kelet kontinentális hatalmai közötti, földrajzilag is determinált antagonizmusból táplálkozott. Mindez kiegészült azzal, amit a „történelmi tapasztalat" mutatott: a tengeri hatalmak mindig a kereske-

4 Strausz-Hupé R.: Geopolitics: The Struggle for Space and Power, New York, 1972. p. 41.

delem iránt érdeklődtek és demokratikus államok voltak, a kontinentális hatalmak viszont rendre az agresszivitást testesítették meg a kül- és a tekintélyuralmat a belpolitikában. A kontinentális hatalmak változatlan földrajzi helyzete – bármiképp alakuljon politikai és társadalmi rendszerük – ugyanazokat a terjeszkedő célokat diktálja, amelyeket, úgymond, a Szovjetunió a cári Oroszországtól örökölt.

A már idézett Strausz–Hupé három évtizeddel ezelőtt meggyőződéssel vallotta: „Nemcsak az Egyesült Államok, hanem az emberiség érdeke is, hogy legyen egy központ, amelyből megvalósul egy kiegyensúlyozó és stabilizáló ellenőrzés, a döntőbíró ereje, és hogy ez a kiegyensúlyozó és stabilizáló ellenőrzés az Egyesült Államok kezében legyen."[5]

Ami az atlantizmust és neoatlantizmust illeti, a „tengeri erő" (Alfred Th. Mahan) és geopolitikai távlatainak modellje a 20. században egyes katonaföldrajzi iskolák szakdolgozataiból az Egyesült Államok hivatalos nemzetközi politikájává nőtte ki magát. Az amerikai geopolitikusok fokozatosan az egész földkerekséget az Egyesült Államok biztonsági övezetévé minősítették. Szemben a brit és a német igénybejelentésekkel (a „peremövezet egysége", „élettér" stb.) az amerikai stratégák amerikai uralmat követelnek a Föld összes hadászati fontosságú térsége fölött. Megfogalmazódott az amerikai stratégiai érdekek egyetemességének tana és az az álláspont, hogy az Egyesült Államoknak az amerikai szárazföldi és tengeri határoktól kellő távolságra levő támaszpontokra van szüksége.

Háttérben régóta az az állítás munkál, amely szerint az Egyesült Államok hiányt szenved a legfontosabb nyersanyagokból, amelyeknek megszerezhetőségét biztosítani kell, ha az Egyesült Államok meg akarja őrizni biztonságát gazdasági és katonai vonatkozásban. Az atomkorszakban az Egyesült Államok biztonsága csak akkor szavatolható, ha a legfontosabb „erőközpontok" kötődnek Amerikához, amelyeken elsősorban a stratégiai nyersanyagok fő lelőhelyeit kell érteni.

Az Egyesült Államok egyetlen szuperhatalommá válása a hidegháború után arra ösztönözte az amerikai geopolitikusokat, hogy *új modellben gondolkozzanak, amely azonban az események alakulásának kétféle változatát veszi tekintetbe. Az egyik változat* a „mondializmus", vagy „az új világrend doktrínája" nevet kapta és abból a feltételezésből indult ki, hogy a két ideológiai tábor konvergenciája valamiféle egységükhöz és egy „világkormány" kialakulásához vezet. (Az elnevezés a „monde" francia szóból ered, amely „világot" jelent.)

Ezt a változatot a '70-es évektől kezdték kidolgozni és az 1991-es Öböl-háború idején vázolta fel az amerikai elnök. Mondialista eszméket vallottak az európai mérsékeltek és különösen az angol szocialisták, de egységes világállamról kommunisták is beszéltek.

A másik változat arra az esetre vonatkozott, hogy a Nyugat végérvényesen megnyeri a Kelettel vívott geopolitikai párharcot. Ekkor is számolni kell azonban az emberi civilizáció közeli pusztulásával háborús összeütközések következtében, amelyeknek okai között demográfiai robbanás, élelmezési válság, energiahiány és környezetrombolás szerepelhetnek.

---

5 Strausz-Hupé id. mű, p. 195.

Németország

A második világháborút követő években Németországban nagy nehézségekbe ütközött a geopolitika fejlődése, hiszen ez a vizsgálódási irány a Harmadik Birodalom hivatalos ideológiájának részét képezte. Több kutatót érintett a nácitlanítási törvény, számukra tilos volt a tudományos munka. Jórészt magyarázkodással töltötték idejüket, megkísérelve ismét „akadémiai tudománnyá" tenni a geopolitikát. Mások az Egyesült Államok figyelmébe ajánlották a német iskola tapasztalatait. Meg is nyerték olyan amerikai geopolitikusok jóindulatát, mint Nicolas Spykman, Edmund Walsh, Strausz-Hupé, Thomas Greenwood, akik aztán a német geopolitika újjászületésénél bábáskodtak.

Németország újraegyesítése felélesztett egy geopolitikai érdekdilemmát, nevezetesen, hogy az európai közösségekkel együtt az angolszász „tengeri erőhöz" kapcsolódjék-e vagy a széthullott Szovjetunió helyett átvegye a „kontinentális erő" vezetését. G. Mann vetette fel még korábban a német történelemmel foglalkozó könyvében: „Németországnak nincsenek természetes határai. A németek léte szempontjából a természetes határoknál lényegesen nagyobb jelentőségű, hogy közbülső helyzetet foglalnak el a román és a szláv népek között." A németek – folytatta – kulturális értelemben fölényben vannak a szlávokkal szemben, ezért keleti behatolásuk mindig szükségesnek látszott a civilizáció érdekei szempontjából. G. Mann bírálói nyomban emlékeztették őt arra, hogy a „kulturális terjeszkedés" gondolata mindannyiszor feltámadt, amikor Németország erőre kapott, viszont a történelem megmutatta, hogy a németek sohasem érték be a „kulturális terjeszkedéssel".

Ferdinand Fried azt tanította, hogy *a világuralom újraelosztása gazdasági szintre tevődött át,* és amikor már nincs szabad tér, amelyet el lehetne osztani, akkor a térért folytatott harc tere „a szociális fejlettség magasabb színvonala" lesz. Aki ebben a vonatkozásban meg tudja szerezni és tartani a vezetést, „holnap azé lesz a világ". Ezt a feltételezést részben megerősítették Kelet-Közép-Európa fejleményei a múlt század '80-as éveinek végén, amikor is a politikai és a szociális reformok fő ösztönzőjévé az életszínvonal-emelésre való törekvés vált.

Adolf Grabowski munkáiban úgy vélekedett, hogy *a nemzetek feletti struktúrák kedvező feltételeket kínálnak az államok „térnyerési" törekvéseinek és érdekeinek érvényesítéséhez.* Elgondolása beleillett az integrációs divatba, az „összeurópai ház" eszmevilágába, amely a nemzeti szuverenitásról való lemondásig is eljutott. A nyugatnémet közvélemény egyébként sokáig az „összeurópai házban" látta a német újraegyesítés egyetlen lehetőségét. Rossz nyelvek szerint a dolog megfordult: az egységes Európa esetleg az egységes Németország zászlaja alatt valósulhat meg...

Albrecht Haushofer (aki az „élettér"-geopolitika szülőatyjának, Karl Haushofernek a fia) nem kevés erőfeszítést tett, hogy apja tanítását „emberségessé" tegye, rácáfoljon arra a tételre, miszerint földrajzi tényezők, elsősorban a terület nagysága és a határok alakítják az államok külpolitikáját.

A határokon átnyúló érdekérvényesítés hivatkozási alapjai között német földön is kitüntetett szerepe volt a „vákuum-elméletnek". Fél századdal ezelőtt fontos jelzés érkezett az óceánon túlról. Chester W. Nimitz amerikai tengernagy 1953. január 15-én San Franciscóban mondott beszédében kijelentette, hogy a feltétlen fegyverletétel követelésének politikája Németországgal és Japánnal szemben nagy hiba volt, mivel a német

katonai erő megsemmisítése és a németek önvédelmi törekvéseinek gúzsba kötése vákuumot teremtett Európában, amelyet a Szovjetunió töltött be. Ugyanez vonatkozott a Távol-Keleten Japánra.

Az NSZK-ban egyébként is az élet törvényének tekintették, hogy „az üres tér vonzza az embereket", és a béke csak akkor őrizhető meg, „ha a világ legtermelékenyebb részének közepén nem lesz politikai űr, ami másokat vonz oda".

A német érdekérvényesítés egyik érdekes fejleménye volt „Eurafrika" elméletének kidolgozása. Németországnak valamikor gyarmatai voltak Afrikában és Hitler sem előzmények nélkül vezényelte Rommel páncélos hadseregét a fekete földrészre. Anton Zischka egyik könyvében az 1. számú európai közösségi feladatnak nevezte Európa és Afrika kötődését és ezt írta: „A Kelet zárva van előttünk. A nyugati előremozdulás régen elérte határait. Következésképpen számunkra csak a Dél maradt, csak Afrika. Az európai kontinens akkor tesz szert majd természetes határokra, ha egyesül a trópusi Afrikával."[6]

Abban, hogy a német geopolitika az Egyesült Államok és az európai nagyhatalmak figyelmét ráirányítja Afrika stratégiai helyzetére, olcsó munkaerejére, geoökonómiai fontosságára, és „afrikai küldetést" indítványoz a fejlett világnak, nem ok nélkül látnak sokan egy „kontinentális vákuum" betöltésére irányuló észak-atlanti szándékot, arra utaló jelet, hogy a szövetségi köztársaságban a német nacionalizmust igyekeznek „nyugati nacionalizmusként" szerepeltetni.

Franciaország

A modern liberalizmus egyik legnagyobb alakja, Raymond Aron a béke és a háború elméletét körvonalazó nagy munkájában[7] *„földrajzi ideológiának"* nevezi a geopolitikát. Szerinte a tér a külpolitika közegeként, hadszíntereként és tétjeként vizsgálható. A háború változatait tekintő stratégia számára a tér nem időjárási vagy földtani közeg, hanem leegyszerűsített, elvont, meghatározott célra „stilizált" színtér. A geopolitikus Aron a földrajzi közeget a diplomáciai és katonai játszma színterének tekinti, a lakosságot pedig megjelenő, eltűnő, a világszínpadon mozgó szereplők összességének.

A tér a maga mennyiségi és minőségi dimenzióiban az emberi kollektívák közötti harc tétje lesz, „elég immár meggyőzni a népet arról, hogy a nemzet és az ország sorsa a földterületektől, az adott állam határain túl levő bányáktól és üzemektől függ, elég a népnek természetes terjeszkedési hajlamot tulajdonítani és a tér máris az államok közötti harc tétje lesz, megszűnik a nemzetközi politika színtere lenni".

Raymond Aron *kétféle ideológiát lát a földterületekért folyó harc hátterében: az egyik* a gazdasági, a másik a stratégiai szükségszerűségre hivatkozik. Az első valamikor azt követelte, hogy a szláv népek termeljenek élelmiszert a németeknek és szállítsanak nyersanyagot a német ipar számára. Ma sok tekintetben hasonló formulára épül a tőkés nemzetközi munkamegosztás: a magasan fejlett hatalmak állítják elő az ipari termékeket, a fejlődő országok pedig az ezekhez szükséges nyersanyagot. A *másik* ideológia, a „természetes határok" érvrendszere stratégiai-katonai szükségletekre

6 A. Zischka: Afrika – Europas Gemeinschaftsaufgabe N1., Oldenburg, S. 60–61.

7 Paix et Guerre entre les nations, Calmann-Lévy, Paris, 1984. p. 188–208.

hivatkozva igényli szomszéd országok területeinek elcsatolását, lényegét tekintve ez is közel áll az „élettér"-ideológiához.

A nukleáris-kozmikus korszakban – vallja Aron – a politikai határok stabilitása kevéssé függ annak a területnek a fizikai és hadászati sajátosságaitól, amelyen azok áthaladnak. Ma már egyetlen természetes határ sem nyújt biztosítékot egy agresszióval szemben. A politikai határok stabilitása a szomszédos államok közötti gazdasági és politikai viszonyok összességének függvénye. Ha a politikai határ megfelel a politikai realitásoknak, akkor nem konfliktus tárgya.

Raymond Aron a nukleáris-kozmikus korszak számára *„globális modellt" ajánl, ideológiák és jelentőségüket vesztett politikai határok nélkül.*

Hasonló megközelítést találunk a francia tudós-tábornoknál, Pierre Gallois-nál, aki – harminc évvel az atomkor stratégiájáról szóló nevezetes könyve után – 1990-ben jelentette meg geopolitikai tárgyú, jellegzetesen francia mentalitású művét.[8]

Ebben meghirdeti azt a tételt, amely ma, az atomhatalommá válás hóbortjának korában, az atomfegyvernek a határokon túli érdekérvényesítés egyik legfőbb eszközévé való előrelépése idején alapvető jelentőségű, nevezetesen: *az atom- és rakétafegyver kiegyenlíti a vele rendelkező államok erejét, függetlenül földrajzi helyzetüktől, nagyságuktól, egymástól való távolságuktól.* Gallois érdeme, hogy a szárazföld, a tengerek és a légtér mellett a kozmikus térséget, annak meghódítását is a geopolitika fontos területeként vizsgálta.

Francia geopolitikusok egyébként kifejtették: Franciaország képtelen volt az európai kontinensen olyan erőpozícióra szert tenni, mint Németország, és nem vált Angliával összemérhető tengeri hatalommá. A „kettős sebezhetőségből" az atomfegyver birtoklása, az autonóm atomhatalommá válás volt hivatott kivezetni Franciaországot és az atomfegyver a legkülönbözőbb irányokban a francia külpolitikai érdekek biztosításának egyetemes eszköze lett.

A francia Yves Lacoste szerint *a geopolitika minden államban az uralkodó csoportok bel- és külpolitikai érdekei „ideológiai biztosításának" funkcióját tölti be elsősorban.* A geopolitika az ismeretek szigorúan ideológiai területe, alapvetően katonai és geostratégiai alkalmazhatósággal, szemben az „akadémiai földrajzzal", amely ideológiai semlegességre és osztályok fölötti objektivitásra formál igényt. Lacoste úgy vélekedik, hogy a geopolitikai elképzelések csak azoknak a vetélkedő törekvéseknek az indokolására szolgálnak, amelyeket a hatalmi tényezők meghatározott területek és azok lakossága vonatkozásában megfogalmaznak.

A szintén francia Jean Gottmann úgy ítélte meg, hogy a geopolitika gyorsan átlépte a politikai földrajz kereteit, igyekezett bekebelezni az összes politikai tudományt, egyszersmind politikai kutatási filozófiává és módszertanná válni. Bírálta a német Ratzelnek azt a tételét, hogy „térérzettel" csak a nagy népek rendelkeznek, amelyek azután a „mind nagyobb terület törvényének" engedelmeskedve bővítik következetesen saját életterüket.

---

8 Gallois P.M.: Géopolitique. Les vois de la puissance, Párizs, 1990.

Szovjetunió – Oroszország

A Moszkvában 1983-ban kiadott katonai enciklopédiai szótár (az első ilyen jellegű kiadvány a volt Szovjetunióban, amely 860 oldalon több mint 14 ezer szócikket tartalmazott) sem a geopolitikát, sem a geostratégiát nem említette, szerepelt benne viszont egy húszsoros szócikk „A háború geopolitikai elméletei" címmel. Ez a következőképpen határozta meg és értelmezte a geopolitikai tanokat:

„A háború eredetéről és lényegéről szóló reakciós, tudománytalan koncepciók – amelyeknek alaptétele az, hogy nem az osztályantagonizmusok a katonai konfliktusok forrásai, hanem a földrajzi tényezők és az emberfajok különböző-értékűsége – a 19. század végén alakultak ki, imperialista terjeszkedések és agressziók indokolására kerülnek felhasználásra. A geopolitika volt a fasiszta Németország hivatalos doktrínája. Az élettér megszerzésének eszméit a német és a japán imperialisták széleskörűen felhasználták a második világháború előkészítésére és kirobbantására. A mai amerikai geopolitikusok minden köntörfalazás nélkül életfontosságúnak nyilvánítanak az Egyesült Államok szempontjából bolygónkon minden nyersanyagban gazdag és hadászatilag fontos térséget, és ezt a tarthatatlan ürügyet felhasználják a más népek belügyeibe való beavatkozásra. Geopolitikai koncepciókat Izrael is széleskörűen használ."

Oroszországban és Ukrajnában az utolsó öt évben gombamód elszaporodott a geopolitikai irodalom. „Geopolitika" címmel írtak 300–400 oldalas könyveket Kamalugyin Gadzsijev, Volodimir Dergacsov, Jurij Tyihonravov, tankönyveket A.G. Dugin, N.A. Martov, A.Sz. Panarin és mások.

„Geopolitika de facto mindig létezett a Szovjetunióban, jóllehet a földrajztudósokat kirekesztették (vagy azok saját magukat rekesztették ki) műveléséből. Elég emlékeztetni az úgynevezett Brezsnyev-doktrínára, amelynek értelmében a Szovjetunió nem engedhette meg nyugatbarát rendszerek kialakulását a szomszédos országokban, ami például a csehszlovákiai vagy az afganisztáni intervenciót vonta maga után" – jegyezte meg a geopolitikáról szóló könyve zárófejezetében Tyihonravov, rámutatva, hogy 1985 után a szovjet történészek, politológusok, közgazdászok, részben földrajztudósok számos probléma megoldására tettek kísérletet. Ilyen volt a világhatalmak geostratégiájának, regionális érdekeltségének vizsgálata és értékelése, a globális és regionális államközi kapcsolatok szilárdságának, tartósságának felmérése, a gazdasági, politikai és katonai összetevők egymáshoz való viszonyának elemzése ezekben a kapcsolatokban. Az „új politikai gondolkodás" felszínre hozott olyan kérdéseket, mint az egyes országok befolyása a nemzetközi helyzetre, az integrációs és a dezintegrációs irányzatok viszonya, földrajzi kiterjedése, politikai értelme és mélysége – különösen Európában.

Jóllehet a megbélyegzett *geopolitika intézményesen nem létezett, nem létezhetett a Szovjetunióban, funkcióit ellátta a hadászat, a katonai földrajz, a nemzetközi jog és a nemzetközi viszonyok elmélete, a földrajz, a néprajz és még számos egyéb tudományág.* Végeredményben a Szovjetunió egész geopolitikai, nemzetközi érdekérvényesítési magatartása többé-kevésbé ésszerű és szakszerű modellt mutatott. Olyan döntési központokat kellett feltételezni, ahol sok hagyományos tudomány eredményeit összegezték és e szintézis alapján hoztak meg fontos stratégiai elhatározásokat. (A.G. Dugin egy ilyen „főközpontnak" vélte a katonai hírszerzés, a GRU egy titkos részlegét.)

A Varsói Szerződés Szervezetének felbomlása és a Szovjetunió megszűnése után *az orosz társadalomban ismét időszerű lett a geopolitika.* Az ideológiai cenzúra felszámolása után kezdték a dolgokat a maguk nevén nevezni, a geopolitika meglepően népszerű lett. Az orosz geopolitikusok sorát E.A. Pozdnyakov és K.V. Plesakov nyitotta meg. Plesakov azt vallotta, hogy a geopolitika nem egyszerűen valamely állam külpolitikájának objektív függése a földrajzi elhelyezkedéstől, hanem a nemzetközi viszonyok bármely szubjektumának objektív függése „a tér fölötti ellenőrzést lehetővé tevő anyagi tényezők összességétől".

Plesakov az ezredforduló előtt még mindig a szétforgácsolt geopolitika összetevői között említette a nemzetközi viszonyok megjósolhatóságát és szabályozhatóságát, a természeti-éghajlati és a civilizációs-politikai tényezőkettőst, a maximális erőgyarapodásra való, egyébként minden élő szervezetre, így az államra is jellemző törekvést, a katonai konfliktusoktól a katonai szövetkezésekig terjedő kölcsönhatásokat, a „központ–periféria" történelmi tengelyt, a tengeri, majd a szárazföldi és a légi közlekedés technikai fejlődésének hatását az államok, nemzetek életét meghatározó földrajzi tényezőkre, a földterület ellenőrzésének rendkívül összetett eszköztárát, amely immár nem írható le a közvetlen katonai vagy politikai ellenőrzés kategóriáival.

Plesakov fejtegetéseiben egyebek között megjegyzi, hogy a repülés fejlődése igen nagy változásokat hozott az államok geopolitikai helyzetében, Anglia katonai tekintetben megszűnt sziget lenni. A légkör majd a világűr katonai célokra való meghódítása radikális elmozdulásokat hozott, végképp aláásta a területi szuverenitás és a „természetes/természeti biztonság" hagyományos fogalmait. Az Egyesült Államok nagymértékben elvesztette a rakéta-atomkorszak előtti geopolitikai sebezhetetlenségét. A fegyverzet fejlődése, mint az anyagi világ hatalomba vétele folyamatának része és annak mindmáig legmagasabb lépcsőfoka, az atom- és rakétafegyverek hadrendbe állása a világ úgyszólván minden államának geopolitikájában változásokat hozott. Egyik hatásos tétele, hogy bár a második világháború után az USA vezető világhatalom lett, a világ geopolitikai központja változatlanul Eurázsia. Különböző vélemények lehetnek azt illetően, hogy melyik szubrégió kulcsfontosságú az Eurázsia fölötti ellenőrzés szempontjából – illetve egy többpólusú világban az ellenőrzésben való lényeges részvétel szempontjából –, de továbbra is tény marad, hogy „aki Eurázsiát ellenőrzi, az ellenőrzi a világot". Az orosz geopolitika azt tartja, hogy bármennyire paradoxonnak tűnik, az USA lényegében – akárcsak a 19. században – „továbbra is a geopolitikai periférián marad".

Gadzsijev viszont szembehelyezkedik az „Európa-központú" világ bármilyen koncepciójával: szerinte az uralkodó irányzat a regionális együttműködési és érdekérvényesítési központok kialakulása szerte a világon.

Az orosz geopolitikai iskola ilyen regionális központ körül kialakult érdekérvényesítési-érdekközösségi térségként kezeli a függetlenné vált volt szovjetköztársaságok csoportját, amely Moszkva céljaira a „közel-külföld" elnevezést kapta, és bizonyos területeken nagyobb, más vonatkozásban minimális hatékonysággal létrehozta a Független Államok Közössége (FÁK) nevű tömörülést – Oroszország égisze alatt.

A viszonylag újsütetű orosz geopolitikai szakirodalom még mindig sikeresen ideologizálja a geopolitikát, minősíti olyan eszmerendszernek, amely indokolni hivatott a hatalom megszerzését, megtartását, gyakorlását, érvényesítését, igazolni bizonyos csoportok társadalmi kihatású cselekedeteit, megmagyarázni a társadalomnak, hogy egy

csoport miért kezdeményez valamit, miért úgy jár el, ahogy eljár, és nem másképp. A geoideológusok mindig azokra a legfőbb értékekre hivatkoznak, támaszkodnak, amelyeket oszt a tevékenységük célterületeként kiszemelt társadalom. Formálisan azt hirdetik, hogy a geopolitika ideológiamentes, sőt ideológiaellenes, de mentalitásuk elárulja, hogy a geopolitika valójában „nem lehet nem elkötelezett".

A mai orosz szerzők úgy látják, hogy a geopolitikusok többnyire magas rangú tisztviselők, államférfiak, akiknek komoly súlyuk van a társadalomban, a gazdasági-pénzügyi vagy a katonai szférában, emberek, akik nemcsak eszméiken keresztül gyakorolnak hatást a politikai döntések meghozatalára, hanem közvetlenül is. Ismét csak ugyanezen szerzők szerint *a geopolitika nemcsak ideológiai ismeretág, hanem a hatalom világnézete, a hatalomról szóló és a hatalmat szolgáló ismeretág, a hatalom „tankönyve", a hatalmon levő vagy alternatív politikai elit diszciplínája.* Nem tart igényt szigorú tudományosságra, a saját szintjén maga határozza meg, mi érték a szemében és mi nem. Zömmel azt összegzi, hogy mit kell tekintetbe venni a globális kihatású (sorsdöntő) nagyhatalmi elhatározásokhoz (szövetségek megkötése, fegyveres akciók indítása, reformok végrehajtása, a társadalom szervezetének átalakítása, nagyszabású gazdasági és politikai szankciók alkalmazása).[9]

Európa

A kontinentális határokon is túlnyúló kollektív érdeknyilvánítás és érdekérvényesítés egyik kevéssé tárgyalt területe az „európai" geopolitika, amelyről a második világháború után mintegy másfél évtizedig nem esett szó. Némileg akkor kezdett változni a helyzet, amikor a „kontinentalista" Charles de Gaulle Franciaország elnöke lett, és – némi távolságot tartva a NATO-tól – megkísérelt önálló geopolitikai stratégiát kidolgozni. Napirendre került az Európán belüli francia–német együttműködés kérdése és a Moszkva felé való nyitás. Ekkor született az „Európa az Atlanti-óceántól az Urálig" formula – egy mérsékelt „európai kontinentalizmus" jegyében.

A francia „új jobboldaliak" a '60-as évek végétől hirdették: az európai népeknek közös az indoeurópai eredete, közös a múltja, de az adott körülmények között, amikor lendületet vesz a stratégiai és gazdasági integráció, tisztán pragmatikus értelemben vett szövetkezésre is szükség van. *Európa népei tehát „közös jövőre vannak kárhoztatva."*

Az „új jobboldaliak" sajátos válaszvonalat húztak Európa és a Nyugat közé. Európa szerintük egy kontinentális geopolitikai képződmény, amely egy indoeurópai eredetű etnikai együttesre épül, és amelynek közösek a kulturális gyökerei. Ez egy hagyományos fogalom. A Nyugat viszont geopolitikai és történeti fogalom, a kortárs világra vonatkozik, tagadja az etnikai és szellemi hagyományokat, a létnek a tisztán anyagi és mennyiségi ismérveit helyezi előtérbe. Egy utilitarista, racionális, mechanikus társadalomról, civilizációról van szó, amelynek legteljesebb megtestesítője az Egyesült Államok.

Az így meghatározott Európának tehát egy „nagy birodalomban" kell egyesülnie, amely szembeszáll a Nyugattal, az Egyesült Államokkal, különösen a regionális

9 Dugin A.G.: A geopolitika alapjai. Oroszország geopolitikai jövője; Arktogeja, Moszkva, 1997. sztr. 13–14., 92. (oroszul); Razuvajev V.V.: A posztszovjet térség geopolitikája; Moszkva, 1993. sztr. 5. (oroszul).

irányzatokat kell bátorítania, mivel a régiók és a nemzeti kisebbségek több hagyományos vonást őriztek meg, mint az óriásvárosok és a kultúrák központjai, amelyeket „megfertőzött a Nyugat szelleme". Franciaországnak Németországra és Közép-Európára kell orientálódnia, szívén viselve egy önálló európai atompotenciál létrehozásának gondját is.

Érthető ezek után, hogy a hatalom szintjén az „új jobboldaliak" nézetei nem találtak túl nagy érdeklődésre, de azoknál az elemzőknél sem, akik geopolitikai ajánlásokat készítettek a vezetés számára.

Mindenesetre a mégiscsak erősödő ilyesféle felfogások *Amerika és Európa kontinentális határokon túl nyúló érdekérvényesítési törekvéseit nem a „transzatlanti kohézió" irányában befolyásolták* és az ezredforduló körüli évek viharai Washington és Párizs, utóbb Washington és Berlin között is hol enyhébb, hol szenvedélyesebb súrlódásokhoz vezettek.

A francia „új jobboldaliakkal" szemben megjelent az európai neomondializmus, szinte egyenlő távolságra a mondializmustól és az atlantizmustól. Világképében megmaradtak a hidegháború nyomai, uralkodó maradt annak geopolitikai logikája, amiből civilizációs katasztrófák következnek (Santoro).

A neomondialisták már a '90-es évek elején felhívták a figyelmet a nemzetközi intézmények szerepének csökkenésére, a nacionalista irányzatok zűrzavaros következményekkel járó erősödésére Európa keleti felében és a „harmadik világban", államok szétesésére, a kis és közepes intenzitású háborúk korszakának beköszöntére, ugyanakkor egy „világkormány" elgondolásának újabb erősödésére.

Jacques Attali – aki hosszú éveken át volt François Mitterrand francia elnök személyes tanácsadója, egy ideig az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank igazgatója – 1990-ben megjelent, „Lignes d'horizon" című könyvében „az érték egyetemes egyenértékét" jelentő pénz korszakáról elmélkedett. Attali szerint bolygónkon egyeduralomra tesz szert az egységes liberális-demokratikus ideológia és a piacgazdasági rendszer, majd ebben az egyneművé váló világban simán háttérbe szorulnak a történelmen végigvonuló geopolitikai realitások, megszűnik a geopolitika „tengeri-kontinentális" dualizmusa.

A neomondializmus szerint azonban kiterebélyesedik a határokon átnyúló érdekérvényesítés másik koncepciója, a geoökonómia, amely nem a földrajzi, kulturális, ideológiai, etnikai, vallási tényezőkre helyezi a hangsúlyt, hanem a tisztán gazdasági realitásra. A geoökonómia számára közömbös, milyen nép lakik itt vagy ott, milyen volt a történelme, milyen kulturális hagyományokkal rendelkezik. A lényeg az, hogy hol vannak a tőzsdei központok, az információs gócok, a különböző lelőhelyek és termelési bázisok.

Attali szerint a három fő világgazdasági térség – az amerikai, az európai és az „új felvirágzást" ígérő csendes-óceáni – között nem lesznek lényeges különbségek vagy ellentétek, a gazdaság és az ideológia mindháromban teljesen azonos típusú lesz. A fő térségek maguk köré csoportosítják a szomszédos, a gyengébben fejlett régiókat, de csak „a történelem végén", amikor a geopolitika hagyományos kategóriái teljesen érvényüket vesztik.

* * *

A formáiban gyakorta változó geopolitikáról egyelőre nem lehet csak múlt időben beszélni. *Amíg vannak államok, sőt amíg identitástudattal bírnak a kontinensek, addig van és lesz geopolitika,* akkor is, ha ez a kifejezés hivatalos megnyilatkozásokban és okmányokban nem szerepel. A geopolitikát egyetlen realista gondolkozású politikus sem mellőzi. Hivatkozni lehet itt az NSZK volt külügyminiszterének, Hans-Dietrich Genschernek másfél évtizede megjelent könyvére („Nach vorn gedacht /Perspektíven Deutscher Geopolitik/", Bonn 1997), amelyben igen nagyra értékeli a geopolitikai tudomány jelentőségét korunk államközi kapcsolatainak szempontjából.

A német államférfi a második ipari forradalmat közvetlen kapcsolatba hozza az emberi tevékenységek térdimenziójának kérdésével. Rámutat egyebek között, hogy e tevékenységek bővítése olyan hatalmas ráfordításokat igényel, amelyek meghaladják az egyes államok lehetőségeit és anyagi eszközeit.

„Fejlődnek a nemzetközi együttműködés új formái, amelyekben különböző anyagi és szellemi erőforrásokat kell egyesíteni kutatási és alkalmazott célokra. Ezt az irányzatot, amely megnyilvánul a nemzetközi együttműködésben, a politikai élet valamennyi szférájában, úgy lehet meghatározni, mint áttérést a klasszikus külpolitikáról a világméretű belpolitikára. Földrajzilag tömörülnek a világ térségei, ami a diplomácia új formáit igényli." *Hans-Dietrich Genscher ezzel az eszmefuttatással a határokon átnyúló kollektív érdekérvényesítés talán legpozitívabb és legáltalánosabb vonalát ragadta meg.*

Pekó József

A nemzeti katonai stratégiaalkotás és modernizáció alapkérdései

Magyarország biztonsági helyzetének és a honvédelem garanciális feltételeinek alapvető megváltozása, stratégiaváltást és átfogó modernizációt követelt, illetve követel a honvédelem alapvető területein: a honvédelem stratégiai meghatározásában és szabályozásában, a haza katonai védelmében, a katonai védelem haderő- és más stratégiai feltételeinek a biztosításában, a vállalt szövetségi kötelezettségeknek való teljes körű megfelelésben. Ezt szolgálta a „honvédelem egészét érintő" – lényegét tekintve azonban csak a honvédség átalakítását és modernizációját alapozó – stratégiai felülvizsgálat, melyet most a módosuló biztonsági helyzetünkben célszerű továbbvinni és kiterjeszteni a katonai védelemre és stratégiai feltételeinek a – haderőt meghaladó – szavatolására is. A haza katonai védelmének stratégiaváltása és reformja alapozhatja meg érdemben a haderőreform továbbvitelét és – a lehetséges katonai műveletek igényei szerinti – kibontakoztatását, összhangban az Országgyűlésnek a Magyar Honvédség hosszú távú átalakítási irányairól szóló határozatával és a vonatkozó tervekkel. A tanulmány arra vállalkozik, hogy a viszonyainknak megfelelő nemzeti katonai stratégiaalkotás és modernizáció alapkérdéseinek vitaalapot adó vizsgálatával és ajánlásaival elősegítse annak szükség szerinti újragondolását, illetve továbbfejlesztését.

A honvédelem modernizációs folyamatában az azt meghatározó, illetve irányító *alkotmányi, politika- és katonastratégiai szabályozásnak kiemelten fontos szerepe van.* Gyakorlati jelentősége miatt mindenképpen hangsúlyozandó: számunkra ma a honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai modernizációja előfeltétele a nemzeti katonai stratégia továbbfejlesztésének, általa meghatározottan pedig a honvédelem megújításának, korszerű szavatolásának és hosszabb távú építésének. *A honvédelem állami feltételeinek szavatolásában ugyanis a politikai stratégia, a katonai védelem megoldási módjának és az ehhez szükséges haderő és más stratégiai feltételek meghatározásában pedig a katonai stratégia játssza a főszerepet.* Ennek megfelelően a honvédelem stratégiai modernizációja annak szükség szerint újragondolt állami politikai és katonastratégiai korrekcióját jelentheti, a honvédelem megváltozott feltételeinek és követelményeinek megfelelően. Mivel a honvédelem – lényegét tekintve – a haza külső fegyveres veszélyekkel szembeni, NATO-szövetségben megvalósuló katonai védelme és feltételeinek állami szavatolása, ez kell, hogy meghatározza stratégiai modernizációjának alapirányát és alapvető tartalmát is.

A honvédelem szövetség keretei közötti korszerű szavatolása, szervezése és építése, valamint a nemzetközi védelmi feladatok ellátása megköveteli, hogy az

állam általános katona-stratégiai koncepcióját egy újragondolt nemzeti katonai stratégia dokumentumában összegezze. Megalkotása, illetve a vonatkozó tervezetek korrekciója, *feltételezi nemcsak annak alkotmányi, törvényi és politika-stratégiai alapjainak a korszerűségét, de tartalmát meghatározó az vagy azt változtató állami döntések időbeni meghozatalát is.* Mindenképpen kiemelendő: honvédelmi érdekeinknek és viszonyainknak megfelelő korszerű katonastratégiai szabályozást sürget ma a haza katonai védelmének modernizációja, nemkülönben a haderő folyamatban lévő reformja, melynek kibontakoztatását a továbbiakban a nemzeti katonai stratégiára kellene alapozni. De ezt igényli a honvédség haderőreformot meghaladó, hosszabb távú fejlesztése is. A viszonyainknak megfelelő újragondolt nemzeti katonai stratégiaalkotás és modernizáció sikere, mindenekelőtt az alábbi kérdések megválaszolását igényelheti:

- mit kell ma érteni a magyar nemzeti katonai stratégia fogalmán, hol van a helye, mi a szerepe és rendeltetése a honvédelem szabályozásában;
- mi képezheti számunkra a nemzeti katonai stratégiaalkotás elvi alapvetését, központi kérdéskörét;
- milyen felépítésű és tartalmú nemzeti katonai stratégia vezérelheti Magyarország katonai biztonságának és védelmének – szövetség keretei közötti – megszervezését, a katonai védelem és a haderő reformját, a védelem stratégiai feltételeinek a garantálását;
- melyek lehetnek a nemzeti katonai stratégia dokumentumának katonai biztonságstratégiai céljai és alapelvei;
- hogyan kell a nemzeti katonastratégiai szabályozásnak megítélnie a biztonsági környezetet és melyek lehetnek a haza katonai védelmének stratégiai alapelvei;
- mit tartalmazzon a Magyar Honvédség katonastratégiai szabályozása a haderő reformjának kibontakoztatása és fejlesztése céljából.

Ezen vitaalapnak szánt írás célja, hogy a fenti kérdéskörhöz kapcsolódóan néhány katonastratégiai alapkérdés vizsgálatával és ajánlásaival hozzájáruljon a nemzeti katonai stratégia tervezeteinek újragondolásához, elősegítendő a felső állami és katonai vezetés ez irányú erőfeszítéseit.

A nemzeti katonai stratégia elvi alapvetéséhez

A Magyar Köztársaság alkotmányos honvédelmi kötelezettségének csak úgy tehet eleget, ha a haza katonai védelméhez és a vállalt szövetségi feladataihoz adekvát korszerű haderővel rendelkezik, és azt katona-stratégiai koncepciója és terve szerint alkalmazza. Ebből a célból az állam a *honvédelmi politikai koncepcióját* – mint „állami katonai akaratot" – *a nemzeti katonai stratégiában részletezi.* Dokumentumának meghatározása, illetve modernizációja feltételezi elvi alapkérdéseinek a tisztázását, amelyhez elsőként a nemzeti katonai stratégia mai fogalmát célszerű egységesen értelmezni és alkalmazni. Viszonyainknak megfelelő – újragondolt – fogalmi meghatározását mindenekelőtt a honvédelmet szabályozó *szerep- és feladatkörének behatárolása, valamint nemzeti jellegének, egyidejűleg NATO követelményeket is kielégítő honvédelmi tartalmának* reális meghatározása, illetve korrekciója indokolja. Definiá-

lása alapvető tartalmának elvi összegzését, tömör összefoglalását jelenti, a honvédelmet meghatározó legfontosabb tényezők figyelembevételével.

Ennek megfelelően a viszonyainkra konkretizált *nemzeti katonai stratégia: a Magyar Köztársaság általános katonastratégiai koncepciója, a haza katonai védelmére, a szövetségi és nemzetközi katonai feladatok ellátására, valamint a katonai védelem haderő- és más stratégiai feltételeire vonatkozó célok, irányelvek és követelmények rendszert alkotó összessége.* Értelmezésével és kapcsolódó alapkérdéseivel összefüggésben az alábbiakat célszerű hangsúlyozni.

Először: a nemzeti katonai stratégia a *Magyar Köztársaság katonastratégiai koncepciója, a honvédelem szavatolásának szövetségi keretek közötti katonai megszervezésére.* Dokumentumát az alkotmány és a törvények, közvetlenül pedig a honvédelem politikai stratégiája határozza meg. Ezáltal az szükségszerűen *nemzeti jellegű, a honvédelem szavatolása szövetségi jellemzőinek egyidejű érvényrejuttatásával.* Elv- és követelményrendszere kifejezi Magyarország katonai biztonsági érdekeit és a honvédelem szavatolásának katonastratégiai alapjait, figyelembe véve a kollektív védelmi érdekeket és követelményeket. Politikastratégiai meghatározottságát garantálhatja közvetlen ráépülése az állam – a szövetség stratégiai koncepcióját is tükröző – honvédelmi politikai stratégiájára. Külön is kiemelendő: a nemzeti katonai stratégia – mint az állam általános, alapokmányban rögzített katonastratégiai koncepciója – nem azonos az ország fegyveres védelmi tervében meghatározott, a haza katonai védelmére vonatkozó konkrét stratégiai koncepcióval. *Arra ad választ, hogy a felső szintű katonai védelmi és haderőtervezés, a honvédelem politikai stratégiáját „katonailag" hogyan juttassa érvényre a honvédelem és más katonai tevékenységek* – állami célokat szolgáló – *megszervezésekor.* Ebből a célból rögzíti stratégiai céljait, alapelveit és követelményeit, mint dokumentumának tartalmát. *Erre épülve alakítják ki a haza katonai védelmének konkrét stratégiai koncepcióját, készítik el az ország fegyveres védelmi tervét és hozzák meg a szükséges hadműveleti, illetve más állami honvédelmi intézkedéseket.*

Másodszor: *a nemzeti katonai stratégia legfontosabb kérdésköre a haza katonai védelme.* Elsődlegesen azt válaszolja meg, hogy milyen elvekre és követelményekre épülve kell megszervezni a haza – szövetség keretei közötti – katonai védelmét és ahhoz milyen hadműveleti képességekkel rendelkező haderőre van szükség. Ebből a célból számba veszi a Magyarország ellen lehetséges *katonai veszélyforrásokat és veszélyeket, rögzíti a katonai védelem alapeseteit* és azokból kiindulva határozza meg a katonai védelem és stratégiai feltételei szavatolásának irányelveit és követelményeit. Alapokat ad a védelem konkrét szavatolási módjának meghatározásához, a haderő-alkalmazás koncepciójának és az összhaderőnemi doktrína meghatározásához. Mindezzel *megadja a haza katonai védelme stratégiai koncepciójának, illetve szükség szerinti modernizációjának általános tervezési alapjait, egyidejűleg a honvédelem hosszú távú építésének és szervezésének alapirányát.*

Harmadszor: *a nemzeti katonai stratégia a Magyar Honvédség szavatolásának általános katonastratégiai meghatározója.* Az ország katonai biztonsága és védelme, a vállalt szövetségi és más katonai feladatok ellátása, közvetlen módon függ a haderőtől és a védelem stratégiai feltételeinek célirányos, a katonai védelem igényei szerinti szavatolásától. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a *haderőt* – annak béke- és hadiállományát, egyes katonai rendszereit és hosszabb távú építését, de minden más fontos, a

haderőhöz és annak alkalmazásához kötött honvédelmi rendszabályt is – mintegy *„hozzá kell rendelni" a katonai védelem fő feladataihoz.* Ennek stratégiai szavatolása ma a haderőreformmal, majd azt követő – a haderőreformot meghaladó – hosszabb távú fejlesztéssel valósulhat meg. Ehhez kell, illetve kellene a nemzeti katonai stratégiának általános stratégiai alapokat – irányelveket és követelményeket – adnia.

A katonai stratégia lényegének elvi tisztázása lehetséges *szerepkörét és rendeltetését* is behatárolja a honvédelem szabályozásának rendszerében. Az ily módon értelmezett nemzeti katonai stratégia *a honvédelem katonastratégiai szabályozójának szerep- és feladatkörét töltheti be.* Mivel az egy állami stratégiai koncepció, a *honvédelem,* egyidejűleg a szövetség kollektív védelméhez való katonai hozzájárulás és a nemzetközi konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletekben való részvétel *szavatolásának és szervezésének iránytűje, vezérfonala lesz az állami és a felső katonai vezetés védelmi gyakorlatában.* Ezzel egyidejűleg – lévén a kormány hatáskörébe utalt nyílt dokumentum – az állam honvédelmi nézet- és követelményrendszerét is közvetíti a társadalomnak és a külföldnek. Ennek megfelelően *alaprendeltetése: érvényre juttatni az állam honvédelempolitikai koncepcióját a stratégiai szintű katonai védelmi és haderőtervezés, a honvédelem építés- és szervezés gyakorlatában; kiindulási alapokat adni az összhaderőnemi doktrína meghatározásához.* Mindenképpen hangsúlyozandó: a katonai stratégiának nem feladata megismételni a – biztonság- és védelempolitikai alapelvek, illetve a nemzeti biztonsági stratégia dokumentumaiban rögzített – honvédelmi politikai stratégiát, de rendeltetése arra épülve iránymutató kiindulási alapokat adni az állami és a katonai felső vezetés védelmi gyakorlatához.

A stratégiaalkotás folyamatában a nemzeti katonai stratégiának más szerepköre is megfogalmazódott.[1] Ezen álláspont a katonai stratégiának elsődlegesen nem stratégiai szabályozó, hanem „védelempolitikai tájékoztató" szerepet szán, elismerve annak haderőt meghatározó szerep- és feladatkörét is. Nyilvánvaló, hogy ilyen szerepkört nem a katonai stratégiának célszerű adni, arra alkalmas lehet más, a honvédelmi politikát tájékoztató kiadvány is.

A nemzeti katonai stratégia lényege, szerep- és feladatköre alapjaiban határozzák meg lehetséges *tartalmát.* Így azt a honvédelem alkotmányban, törvényben, közvetlenül pedig az állam honvédelmi politikai stratégiájában rögzített lényegéből szükséges eredeztetni, és szerepkörének keretei között meghatározni a honvédelem gyakorlata számára. Ennek megfelelően a nemzeti katonai stratégia dokumentuma magában foglalhatja:

a) az állam *katonai biztonságstratégiai céljait és alapelveit;*
b) Magyarország euroatlanti és térségi *biztonsági környezete katonastratégiai megítélését;*

1 A Honvédelmi Minisztérium stratégiaalkotóinak 2001. évi álláspontja szerint a nemzeti katonai stratégia: „...Egyrészt ... üzenet az állampolgárnak (ide értve az »egyenruhás állampolgárokat« is), hogy demokratikusan választott kormányunk mit tekint »katonai fenyegetésnek«; mit kíván tenni... a megelőzése és elhárítása érdekében; s hogy milyen elképzelései vannak a kormányzatnak általában a fegyveres erők szerepéről és konkrétan a hadsereg alkalmazásáról. Másrészt az... külpolitikai üzenet, annak megerősítése, hogy nincsenek rejtett szándékaink..." A honvédelmi alapelvektől a katonai stratégiáig: Új Honvédségi Szemle 2001/12. szám.

c) *a katonai védelem irányelveit és követelményeit* a haza katonai védelmére és a kollektív védelmi kötelezettségek teljesítésére, valamint a fegyveres konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletekben való részvételre;
d) *a Magyar Honvédséget* – annak béke- és hadiállományát, készenlétét és képességeit, védelmi alkalmazását biztosító katonai rendszereit, hosszabb távú haditechnikai fejlesztését, a stratégiai tartalékképzést, valamint a védelmi helyzetekre történő átállítását – *meghatározó elveket és követelményeket;*
e) a haderő feladatrendszerét;
f) *a honvédelem rendszere* védelmi felkészültségével és mozgósításával, valamint a haditechnikai eszközök beszerzésével és rendszeresítésével szemben támasztott stratégiai követelményeket.
g) a nemzetközi katonai kapcsolatok elveit.

Az így meghatározott stratégiai koncepció alapeszméjének, alapfilozófiájának *középpontjában a* – politikai stratégia által meghatározott – *katonai védelem, azon belül pedig a haza katonai védelme és az azt végrehajtó haderő áll.* A haza – fegyveres veszélyformákhoz adekvát – katonai védelme alapeseteiből kiindulva vezeti le a védelem haderő- és más katonai és nem katonai feltételeit meghatározó irányelveket és követelményeket. A védelmi alapesetek közül pedig – mint ahogy azt majd később részletezzük – a tervezés kiindulási alapjának tekinti az országot érhető külső fegyveres konfliktus esetét. (A nemzeti katonai stratégia elvi alapvetése a 1. sz. ábra szerint.)

A nemzeti katonai stratégia néhány főbb tartalmi kérdése

A nemzeti katonai stratégia alapvető tartalmát az alkotmány jelöli ki, közvetlenül pedig a honvédelem politikai stratégiája határozza meg. Ma ezek mindegyike – mint ismert – több fontos területen is újragondolásra és korszerűsítésre vár, ami az állam katonastratégiai koncepcióját szükségszerűen módosíthatja. Jelentős hatással lehet rá: a NATO- és az EU napirenden lévő bővítése, ezáltal Magyarország katonai biztonsági környezetének és helyzetének módosulása; a szövetséget érő, illetve érhető kihívások és kockázatok – Egyesült Államok vezérelte – preventív jellegű katonai kezelése; a Magyar Köztársaság és a szövetség térségi biztonság- és védelemstratégiai koncepciójának – változások miatti – módosulása; a szövetséggel egyeztetett védelemfejlesztési célok, valamint a haderő folyamatban lévő reformja. Mindezek és más tényezők a stratégia újragondolásának, illetve továbbfejlesztésének irányába hatnak több fontos területen is.

Mindazonáltal úgy értékelhető, hogy a honvédelmet hosszabb távra meghatározó állandó tényezők lesznek döntő hatással a katonai stratégia alapvető tartalmára. Ezek közül két tényező külön is kiemelendő: az egyik a honvédelem szavatolásának nemzeti és szövetségi meghatározottsága, a másik az ország biztonsági környezetének fegyveres veszélytényezői. Ennek megfelelően a *nemzeti katonai stratégia minden fontos kérdésének eldöntésekor abból szükséges kiindulni, hogy Magyarország a katonai biztonságát és védelmét a NATO-védelem keretei között, annak részeként és segítségével, egyidejűleg az ahhoz való hozzájárulással szavatolja.* Ez a körülmény alapjaiban határozza meg egyrészt, a haza katonai védelme szavatolásának, szervezésének és a haderő alkalmazásának módját, másrészt a védelem által megkövetelt haderő- és más stratégiai előfeltételeket.

nemzeti katonai stratégia elvi alapvetése *1. sz. ábra*

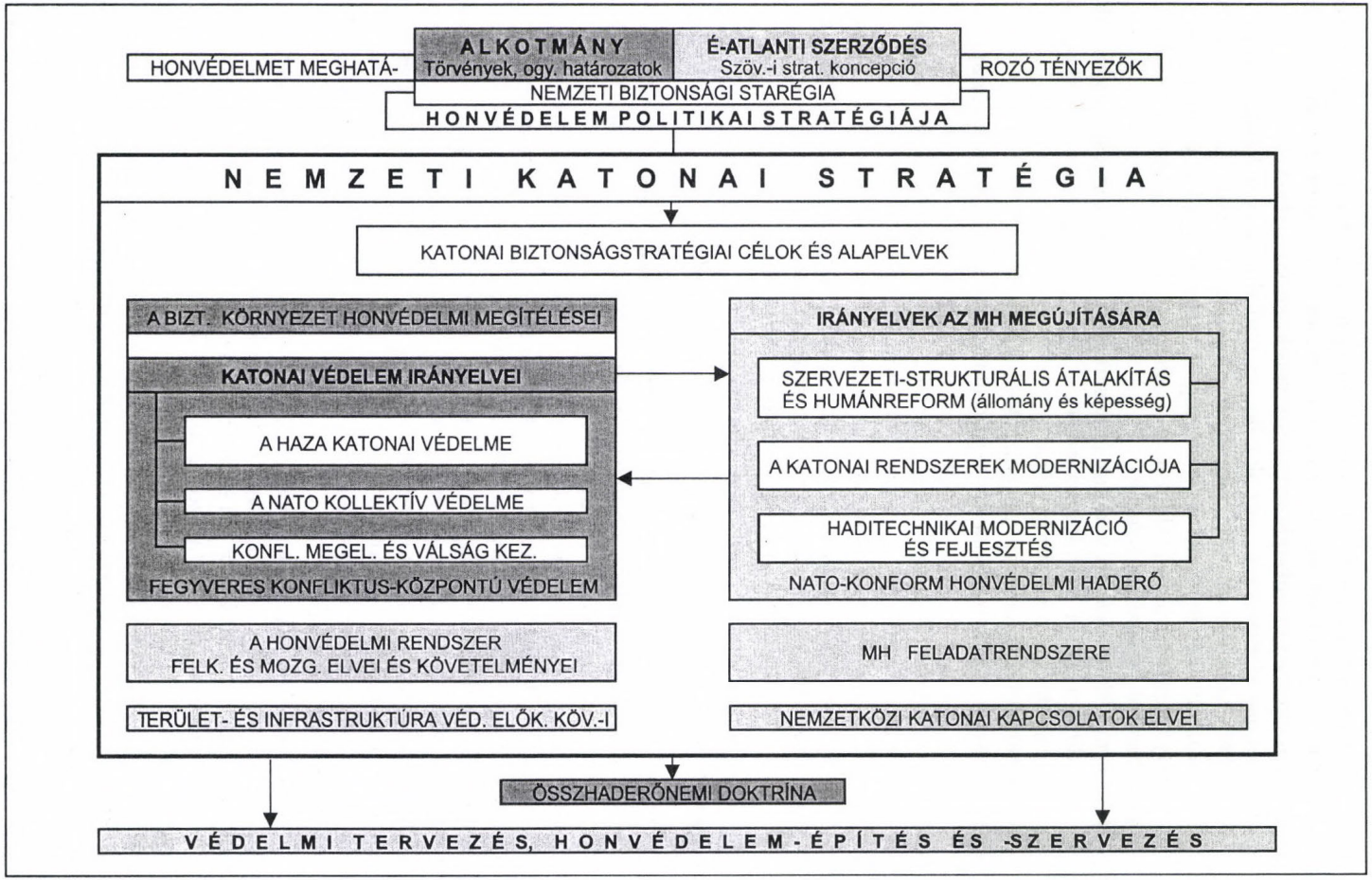

Katonai biztonságstratégiai célok és alapelvek

A Magyar Köztársaság honvédelmi céljait és alapelveit az alkotmány és a honvédelmi törvény, stratégiai szinten pedig a honvédelem politikai stratégiája határozza meg. A katonai stratégia a *politikai stratégiából kiindulva, annak katonai lényegét adaptálva rögzíti biztonságstratégiai céljait és alapelveit.* Ily módon létrejöhet a közvetlen kapcsolat a politikai és katonai stratégia között, érvényre juthat az állam politikastratégiai koncepciója a nemzeti katonai stratégiában és alkalmazása során. Az állam katonai koncepcióját legtömörebben – a védelempolitikai alapelveket is mintegy magába ötvöző – *katonai biztonságstratégiai célok* fejezik ki. A Magyar Köztársaság katonai biztonságstratégiai céljai lehetnek:

a) *szavatolni Magyarország katonai biztonságát és védelmét, megvédeni nemzeti értékeit és érdekeit* – függetlenségét, szuverén államiságát, területi épségét, lakosságát, szellemi és anyagi javait – *minden lehetséges külső fegyveres fenyegetéssel és veszéllyel szemben;*

b) *hozzájárulni az Észak-atlanti Szerződés tagállamainak katonai biztonságához és kollektív védelméhez* a washingtoni szerződés és a vállalt szövetségi kötelezettségek szerint;

c) *elősegíteni az euroatlanti térség, Európa és szűkebb régiója katonai biztonságát,* az állam biztonságstratégiai céljainak elérését, a fegyveres válságok, konfliktusok és katasztrófák nemzetközi védelmi kezelését;

d) *szavatolni a honvédség korszerű képességét és hadrafoghatóságát,* amely biztosítja a haza szövetség keretei közötti katonai védelmét, a vállalt szövetségi és más nemzetközi katonai feladatok teljesítését;

e) *biztosítani a honvédelem rendszerének védelmi felkészültségét,* működtetését és alkalmazását rendkívüli helyzetekben.

A *katonai biztonságstratégiai alapelvek* – a stratégiai céloknak megfelelően – *a honvédelmi politika stratégiájának katonai lényegét fejezik ki. Megadják az ország katonai biztonsága és védelme szavatolásának és szervezésének állami keretét.* Kiindulási alapul szolgálnak a katonai védelmet és a haderőt, valamint azok feltételeit szabályozó irányelvek és követelmények meghatározásához. A honvédelem politikai stratégiájának modernizációját is figyelembe véve, az állam katonai biztonságstratégiai alapelveit az alábbiakban célszerű összegezni:

a) *a Magyar Köztársaság katonastratégiai koncepciója védelmi jellegű,* nem irányul más államok függetlensége vagy területi épsége ellen, és egyetlen országot sem tekint ellenségének. *Katonai stratégiája Magyarország katonai biztonságát, honvédelmi céljait és érdekeit szolgálja,* figyelembe véve a NATO-tagállamok, a szomszédos és más országok biztonsági és védelmi érdekeit. Nemzeti érdekeit követve elősegíti az euroatlanti térség, Európa és szűkebb régiója katonai biztonságának fenntartását, a fegyveres veszélyforrások felszámolását, a veszélyek megelőzését és elhárítását;

b) *a Magyar Köztársaság katonastratégiai koncepciója a haza, a szövetség és a védelem alapelveinek egységén és egymásra épülésén alapul.* Magyarország katonai biztonságának és védelmének szavatolását két alappillérre építi: egyfelől nemzeti honvédelmi képességére, másfelől az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének

kollektív védelmére. Magyarország vállalja a közös védelemből rá háruló feladatokat. A NATOkeretei között támogatja az EU önálló katonai biztonsági szerepvállalását a fegyveres válság- és konfliktushelyzetek megelőzésében és felszámolásában;

c) a Magyar Köztársaság a *Magyar Honvédség képességeit és hadrafoghatóságát katonai biztonságstratégiai céljainak megfelelően tartja fenn és fejleszti.* Biztosítja a katonai védelmi feladatok, illetve a haderő és a működésére és fejlesztésére szolgáló erőforrások közötti összhangot. *A haderőt rendeltetés szerinti feladatai és képességei közötti összhang megteremtése és fenntartása érdekében átalakítja, korszerűsíti és fejleszti,* melynek eredményeképpen a kor színvonalán álló, a NATO-követelményeket is kielégítő, *honvédelmi védőrőt hoz létre;*

d) a Magyar Köztársaság a *honvédelem rendszerét* – alaprendeltetésként – *a haza katonai védelme állami stratégiai feltételeinek szavatolása céljából tartja fenn, fejleszti és alkalmazza,* egyes elemeit belső katasztrófák esetén is felhasználja. A védelmi rendszer képességeit, felkészítését és mozgósítását, az állami stratégiai tartalékokat a katonai védelem szükségletéből kiindulva, a „minimálisan elégséges védelem" alapelvének megfelelően szavatolja. Honvédelmi rendszerét úgy működteti, hogy képes legyen időben felismerni, folyamatosan és megbízhatóan értékelni az ország katonai biztonságát veszélyeztető tényezőket, és időben meghozni a veszélyek megelőzéséhez és elhárításához szükséges állami és katonai intézkedéseket.

A – javasolt – katonai biztonságstratégiai célok és alapelvek átfogják a nemzeti katonai stratégia alapvető területeit, kijelölik a katonai védelem és feltételrendszere állami stratégiai szavatolásának, működtetésének és alkalmazásának alapirányát. Alapul szolgálhatnak a – választási ciklusok szerinti – kormányprogramok honvédelmi koncepciójának rögzítéséhez is, biztosítva ezzel reális katonai biztonságstratégiai tartalmukat, egyidejűleg a nemzeti katonai stratégia folyamatos érvényrejuttatását a honvédelem gyakorlatában.

A biztonsági környezet honvédelmi megítélése a katonai stratégia kulcskérdése

A biztonsági környezet állami politikastratégiai megítélése a nemzeti biztonsági stratégia feladata. A nemzeti katonai stratégia arra alapozva – rendeltetésének megfelelően –, a *honvédelem katonastratégiai szavatolása és szervezése céljából ítéli meg a biztonsági környezetet* és vonja le következtetéseit. A biztonsági környezet honvédelem-központú megítélésének választ kell adnia a haza katonai védelmét kikényszerítő lehetséges fegyveres veszélyforrásokra és az azokból kialakulható veszélyformákra, hogy a katonai tervezés meghatározhassa a lehetséges védelmi helyzetek alapeseteit, majd arra épülve a haderő-alkalmazás koncepcióját, a védelem haderő- és más állami és katonai stratégiai erőfeltételeit. Ennek során Magyarországnak – NATO-tagsága okán is – számolnia kell a veszélytényezők körének bővülésével, és nem függetlenítheti magát az euroatlanti térség globális veszélyeitől sem. A NATO-tagállamokat, így a hazánkat is érhető fegyveres veszélytényezők megítéléséhez a szövetség stratégiai koncepciója az irányadó.

A szövetség stratégiai koncepciójának értékelése szerint – a szövetséget érhető *hagyományos agresszió (háború)* rendkívül alacsony valószínűsége ellenére – egy ilyen veszélyforma *kialakulásának lehetősége hosszú távon továbbra is fennáll.* A szövetség alapvető veszélyforrásai ma: a szövetség területén kívüli fegyveres válságok és konfliktusok; a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik elterjedése; az állami szinten támogatott – NATO-tagállamok elleni – nemzetközi terrorcselekmények. Európában a *szövetség perifériáján regionális válságok alakulhatnak ki, amelyek fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek* és szomszédos országokra – köztük NATO-országokra – átterjedve a szövetség katonai biztonságát veszélyeztetik.

Magyarország számára – a délszláv válság fegyveres rendezését követően is – *közvetlen fegyveres veszélyforrásként* értékelhető valamely szomszédos vagy térségi országban, illetve országok között kialakult *fegyveres konfliktus,* amely – valamilyen formában – a hazánkba történő áttevődés lehetőségét is magában hordja. Fegyveres válság- és konfliktushelyzetekben – különösen, ha azok a szövetség tagállamait is érintik – Magyarországon jelentősen megnőhet a katonai csapásobjektumok száma. Ezért számunkra is közvetlen katonai veszélyforrást jelent a *tömegpusztító fegyverek szövetségen kívüli birtoklása, illetve elterjedése. Közvetett veszélyforrás* lehet valamely térségünkben lévő állam szélsőséges, fegyveres válság- és konfliktushelyzet kialakulásához vezető agresszív politikája, de potenciális veszélyként kezelendők az ilyen államok hagyományos csapásmérő fegyverrendszerei, az információs rendszereket működésképtelenné tevő eszközök és más, a NATO-tagállamok katonai biztonságát is fenyegető veszélyek. A haza katonai védelme békeidejű előzetes előkészítése számára a *fő fegyveres veszélyforrást valamely szomszédos vagy térségi országban vagy országok között kialakulható fegyveres konfliktus vagy háború jelentheti.* A *fő* – a védelmi tervezés alapjául szolgáló – *fegyveres veszélyforma pedig az országba állami szervezéssel átterjedhető katonai konfliktus lehet.* A katonai védelem előkészítésekor azzal célszerű számolni, hogy a kialakult *fegyveres konfliktus korlátozott háborúba eszkalálódhat, és ekkor már fennáll a tömegpusztító fegyverek korlátozott alkalmazásának lehetősége is.*

A fegyveres veszélyformák jellegüknek és méretüknek megfelelő fegyveres fenyegetettségi, válság- és konfliktushelyzeteket, illetve fegyveres válságot, konfliktust és háborút okozhatnak Ezek:

1. *fegyveres válság* az államhatár térségében (szomszédos országból fegyveres cselekmények áttevődésének veszélye vagy bekövetkezésének esete);
2. Magyarország elleni külső *fegyveres konfliktus* (korlátozott hadihelyzet a fegyveres válság eszkalációja esetén);
3. *háború* (a fegyveres konfliktus korlátozott háborúba való eszkalálódása);
4. *fegyveres konfliktus vagy háború valamely NATO-ország területén,* amikor a Magyar Köztársaság a washingtoni szerződés alapján megteszi a szükséges katonai intézkedéseket.

A katonai stratégiaalkotás során megfogalmazódott a haza katonai védelmének kizárólagosan a háború esetére vonatkozó változata és az erre épülő stratégia is. Ez a nézet elismeri ugyan a háborús szint alatti fegyveres veszélyformákat, de a védelmi tervezés során már nem számol velük, a fegyveres konfliktust pedig – helytelenül – azonosítja a háborúval. A fegyveres veszélyek ilyen megítélése a korábbi háborúközpontúságú katonai stratégia konzerválását, továbbélését jelenti a honvédelem

gyakorlatában. *A haza katonai védelme lehetséges alapeseteinek reális meghatározása a nemzeti katonai stratégia kulcskérdése.* Ezekből kiindulva és követelményeiknek megfelelően lehet reálisan és differenciáltan, a fegyveres veszélyformáknak megfelelő – arányos – módon meghatározni a honvédelem békeidőszaki előkészítését, haderő- és más állami és katonai stratégiai feltételeinek korszerű szavatolását, de minden más védelmi intézkedést is.[2]

A katonai védelem irányelveinek továbbfejlesztéséhez

A katonai stratégiaalkotás és modernizáció alapkérdése: irányelvek és követelmények meghatározása a katonai védelem szövetség keretei közötti szavatolásának meghatározásához. Ezekre alapozottan alakítható ki – a katonai biztonságstratégiai céloknak megfelelően – a haza katonai védelmének konkrét stratégiai koncepciója, tervezhető meg az ország fegyveres (katonai) védelmi terve, biztosítható a honvédelem haderő- és más feltételrendszere. Mindehhez pedig – a bekövetkezett lényeges változások miatt – *stratégiaváltásra van szükség a katonai védelem szavatolásának megszervezésében* és feltételeinek meghatározásában. Ezért ma számunkra a katonai védelem modernizációja mindenekelőtt azt jelenti, hogy a védelem szavatolása – korábbi – *háború-központúságú elvekre épülő stratégiáját, teljeskörűen fel kell váltani az ország új biztonsági helyzetének megfelelő védelemszavatolási és haderő-alkalmazási koncepcióval.* Ebből a célból kell ma mindenekelőtt a nemzeti katonai stratégiának irányelveket adnia a védelmi tervezés és a honvédelem-szervezés számára.

Magyarország katonai biztonsága és védelme szavatolásának megszervezéséhez általános jelleggel az alkotmány és az Észak-atlanti Szerződés, közvetlenül pedig a magyar állam – korábban vizsgált – honvédelem-politikai és a szövetség stratégiai koncepciója, valamint a vállalt katonai kötelezettségek az irányadóak.

A védelemszavatolás módjának meghatározásához a szövetség nyújtotta és a saját nemzeti lehetőségekből szükséges kiindulni. A szövetség – stratégiai koncepciójának megfelelően – a tagállamok biztonságának és védelmének szavatolása érdekében:

- *stabil euroatlanti biztonsági környezetet alakít ki,* amelyben majd egyetlen ország sem lesz képes katonai erővel megfélemlíteni vagy kényszeríteni egyetlen más országot sem. Ebből a célból eseti elbírálás és konszenzus esetén, *készen áll* a – washingtoni szerződés 7. cikkével összhangban – *a hatékony konfliktusmegelőzésre és válságkezelésre.* Nyitott marad új tagok felvételére, ha az a szövetség politikai és stratégiai érdekeit szolgálja. Fő törekvése, hogy megakadályozza a tömegpusztító fegyverek elterjedését és felszámolja a nemzetközi terrorszer-

2 „Felfogásunk szerint a konfliktusok lehetséges formáinak számbavétele során alapvetően négy alapesetből kell kiindulni (a súlyosság sorrendjében felsorolva): 1. ún. 5. cikkely („Artcile 5.") típusú konfliktus (háború) Magyarország területén; 2. ún. 5 cikkely („Article 5.") típusú konfliktus a NATO területen (valamely NATO-ország ellen indított támadás); 3. részvétel „nem 5. cikkely" („non-Article 5.") típusú konfliktusok NATO-erőkkel való kezelésében; 4. békefenntartás és egyéb, „nem 5. cikkely" („non-Aricle 5.") típusú katonai tevékenységek nem NATO-kötelékben." (A honvédelmi alapelvektől a katonai stratégiáig: Új Honvédségi Szemle 2001/12. szám.) Ezzel kapcsolatban megjegyezendő: a 3., 4., 5. eset nem tekinthető a haza katonai védelme esetének, az 1., 2. eset pedig a háborúra vonatkozik.

vezeteket. Különleges partneri kapcsolatokat épít ki Oroszországgal, valamint más, szövetségen kívüli államokkal az euroatlanti Partnerségi Tanács (EAPC) szervezésében;

- *transzatlanti fórumként szolgál a szövetségi konzultációk számára, a tagállamok biztonságát fenyegető helyzetekben,* a washingtoni szerződés 4. cikkével egyezően;
- *elrettentést és védelmet nyújt* a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkének rendelkezése szerint bármely fegyveres agresszióval vagy azzal való fenyegetéssel szemben. Ennek érdekében a szövetség feladatai teljes skálájának végrehajtását biztosító elégséges katonai képességet tart fenn oly módon, hogy minden nemzet méltányosan hozzájárul a közös védelemhez. A szövetség a jövőben is *fenntartja az Európában állomásozó nukleáris és hagyományos haderők jelenlegi arányát. Nagyobb haderő felállítását* – utánpótlással, mozgósítással vagy újraszervezéssel – *csak a biztonsági környezet jelentős módosítása esetén, illetve korlátozott célok elérése érdekében tervezi.* A haderők nagyságát, készenléti fokát, alkalmazásának lehetőségét és hadszíntéri elhelyezését úgy alakítja ki, hogy az szavatolja a kollektív védelmet és a válságkezelő műveletek végrehajtását. *Az egy vagy több tagállamot érhető nagy erejű támadás kialakulása esetére az ellene való felkészülés jelentős időtartamával számol.*

A szövetség védelmi alapelvei *gyakorlati intézkedésekben* jutnak kifejezésre, amelyek képessé teszik a tagállamokat a közös védelemre, az abból származó előnyök kihasználására és a vállalt kötelezettségek teljesítésére. Ezek közé tartoznak: a közös hadműveleti és haderőtervezés; a közös finanszírozás; a többnemzetiségű alakulatok; a főparancsnokságok és a parancsnoki struktúra; az integrált légvédelmi rendszer; a haderők szükség esetén anyaországon kívüli állomásoztatása és bevetése; a közös és összhaderőnemi doktrínák és gyakorlatok; valamint együttműködés az infrastruktúra, a fegyverkészlet és a logisztika terén.

A Magyar Köztársaság a haza katonai védelmét honvédelmi képességére és a szövetség kollektív védelmére alapozza. Ennek megfelelően a védelem szavatolását meg kell feleltetni a nemzeti hatáskörben önállóan és a szövetség hadszíntéri haderő-csoportosításába beépülten szervezett haditevékenység feltételeinek és követelményeinek. Ebből a célból – a honvédelem helyzetértékelésére alapozottan – a katonai védelem alapeseteinek megfelelően, meg kell határozni a katonai védelmi szükségleteket, és számba kell venni a meglévő és a még hiányzó, a fejlesztéssel kialakítandó képességeket. A védelem alapesetei szerinti haderőszükségletek és a meglévő, illetve a kialakítandó haderőképességek összevetése alapján határozható meg a haza katonai védelmének – védelmi alapesetek szerint differenciált – szavatolási módja, a megkövetelt haderő-tevékenységek és hadműveleti intézkedések.

Magyarország – szövetség keretei közötti – katonai biztonsága és védelme stratégiai megszervezéséhez – elvi változatként – az alábbi alapelvek ajánlhatók.

A Magyar Köztársaság katonai biztonságstratégiai céljainak és alapelveinek megfelelően:

a) *nemzeti hatáskörű – szövetséggel egyeztetett – feladatának tekinti az ország katonai biztonságának és a haza katonai védelme békeidejű előkészítésének, a szövetség kollektív védelme,* valamint a nemzetközi konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletekben való részvétel feladatainak szervezését és feltételeinek a biztosítását;

b) *önállóan szavatolja Magyarország határ menti térségeiben lehetséges fegyveres válság védelmi kezelését* a haderő kijelölt békeállományával. *A szövetség* részéről számol az országban állomásozó szövetségi csapatrészek és katonai rendszerek – a stratégiai felderítés és az integrált légvédelmi rendszer – *szükség szerinti közreműködésével;*

c) Magyarország területén a *fegyveres konfliktus* (korlátozott hadihelyzet) azon változatával számol, amikor a határ menti térségben kialakult fegyveres válság elmélyül és az állami szervezéssel fegyveres összeütközéssé eszkalálódik. A *fegyveres konfliktus katonai védelmi feladatait – a szövetség* itt lévő csapatrészei és katonai rendszerei *támogatását igénybe véve – a honvédség reagálóerőire alapozza. A fegyveres konfliktus további eszkalációjának esetére, stratégiai előrelátással igényli a szövetség közös védelmét a washingtoni szerződés 4. és 5. cikkelyének megfelelően;*

d) *Magyarország ellen indított katonai támadással (agresszióval) hosszabb távon sem számol.* A kialakult fegyveres konfliktus korlátozott háborúba eszkalálódása esetére a *haza katonai védelmét a szövetség kollektív védelmére alapozza* oly módon, hogy a magyar haderő háború esetére meghatározott hadiállományával beépül a szövetség haderő-csoportosításába. A kialakult háborús fenyegetettségi és hadihelyzet eseteiben a nemzeti hatáskörű katonai védelmet – az érintett szövetséges parancsnokság védelmi elgondolásának megfelelően – az ország fegyveres védelmének – pontosított vagy módosított – terve szerint szervezi és szavatolja;

e) *a szövetség valamely tagállamát érhető fegyveres támadás esetére,* az ország katonai biztonsága és védelme érdekében – a kialakult védelemstratégiai helyzettől és a NATO-tanács döntésétől függően – *a fegyveres konfliktusra vagy a háborús veszélyhelyzetre vonatkozó veszéllyel arányos intézkedések* bevezetését tervezi;

f) a *haza katonai védelme haderő- és más honvédelmi feltételrendszerét – a fegyveres konfliktus (korlátozott hadihelyzet) lehetőségét tervezési alapnak tekintve – szavatolja.* A haderő békeállományát és a stratégiai tartalékokat a háborús veszélyhelyzet időszakában – mozgósítással és kiegészítéssel, a vonatkozó koncepció és terv szerint – fejleszti fel a háborús hadihelyzet megkövetelte szintre. A katonai védelem személyi és anyagi-technikai feltételrendszerét a fegyveres konfliktus követelményei szerint szavatolja oly módon, hogy az biztosítsa: egyrészt a harccselekmények fő feladatai eredményes végrehajtását, másrészt a konfliktus eszkalálódásának esetére a hadművelet igényeinek fokozatos kielégítését.

A katonai védelmet alapjaiban határozzák meg a haderő-alkalmazás formái – támadó vagy védelmi tevékenység – és azok megoldási rendje és módja, melyet a *haderő-alkalmazás koncepciója* fejez ki. Mivel a haza katonai védelmének lehetséges alapesetei és azokban a védelem szavatolásának feltételei és követelményei lényegesen megváltoztak, a haderő-alkalmazás koncepcióját is meg kell feleltetni a bekövetkezett változásoknak. Ez pedig azt jelenti, hogy a *haderőből létrehozott csapatcsoportosítást a védelem alapesetei szerint differenciáltan, a veszélyformák jellegének és veszélyességi fokának megfelelő* – preventív vagy reagáló – módon kell alkalmazni. Vagyis a korábbi, a háború megkövetelte egypólusú haderő-alkalmazási koncepciót, teljeskörűen fel kell váltani a védelem alapeseteihez és annak – nemzeti és szövetségi – szavatolásához adekvát, többpólusú haderő-alkalmazási koncepcióval. Következésképpen a

haderőt a haza katonai védelmében három – egymástól elkülönített, de egymásra épülő – koncepció szerint szükséges alkalmazni. Ezek: a fegyveres válságkezelés, a fegyveres konfliktus és a háború haditevékenységeiben való részvétel haderő-alkalmazási koncepciói.

Mindazonáltal a nemzeti katonai stratégiának mindenképpen állást kell foglalnia a haza katonai védelme szavatolásának megszervezésében és a haderő-alkalmazás – védelem alapesetei szerinti – formáiban és módjaiban. Ezzel adja meg a katonai védelem békeidejű előzetes előkészítésének és stratégiai feltételrendszere meghatározásának kiindulási alapjait, egyidejűleg az összhaderőnemi doktrína – kialakítandó – honvédelmi tartalmát is.

A Magyar Honvédség katonastratégiai szabályozása, mint a haderőreform és -fejlesztés meghatározója

A Magyar Honvédséget az alkotmány, a törvények és határozatok, a kormányprogram és a nemzeti stratégiák rendeltetésüknek megfelelően szabályozzák, illetve határozzák meg. A honvédség katonastratégiai szabályozása a nemzeti katonai stratégia feladatköre. Vele szemben alapkövetelmény: feleljen meg az alkotmányi, törvényi és a politikastratégiai szabályozásnak, *garantálja a katonai védelem fő feladatai végrehajtásához szükséges korszerű haderő kialakítását, valamint működtetését és alkalmazását békében és védelmi helyzetekben.* Ehhez pedig a honvédséget át kell alakítani, modernizálni és fejleszteni kell, ezért a *stratégiai szabályozás fő területe ma a haderőreform és -fejlesztés alapozása.* Mivel a haderőreform – a vonatkozó országgyűlési határozat és tervek szerint – már folyamatban van, a katonai stratégiának a hangsúlyt a *reformtervek szükség szerinti korrekciójára és a fejlesztési döntések alapozására célszerű helyezni.* Ezáltal az haderőreform- és fejlesztésközpontú szabályozás lesz, amely a honvédség hosszabb távú és teljes körű *megújítására irányul.* Célszerű, ha a stratégiai szabályozás átfogja a haderő minden lényeges területét: állományát, és képességeit; készenlétét és hadrafoghatóságát; területi elhelyezését (diszlokációját); megszervezését, működtetését és alkalmazását biztosító katonai rendszereit; haditechnikai modernizációját, valamint hosszabb távú építését és fejlesztését.

Haderőállomány, képesség és készenlét szabályozása

A honvédség megújítása alapvetően arra irányul, hogy a „háborús keretrendszerű" állományt és képességet felváltsa a haza katonai védelmét, egyidejűleg az állam nemzetközi kötelezettségeit szavatoló, NATO-követelményeknek is megfelelő honvédelmi szervezet. Ennek keretében végbemegy:

- a honvédség béke- és hadiállományának, a harcoló, a harctámogató, a kiszolgáló és egyéb szervezetek arányos meghatározása és képességeinek kialakítása;
- a csapatok készenléti fokozatainak és feltöltöttségi szintjének meghatározása, a reagáló- és fővédő, a tartalék és területvédelmi erők kialakítása és a csapatok diszlokációjának – szükség szerinti – átalakítása;
- a haderő működését és alkalmazását biztosító katonai rendszerek átalakítása és korszerűsítése.

Mivel a nemzeti katonastratégiai szabályozás – jellegét tekintve – tervezési alapokat ad, célszerű, ha hosszabb távra szóló, *általános követelményeket rögzít a honvédség állományának és képességeinek kialakítása és fejlesztése tekintetében. A honvédség békehadrend szerinti állományának szavatolnia szükséges:*

- a külső katonai meglepés kizárását, az állandó készenlét és hadrafoghatóság fenntartását, Magyarország területe és légtere szuverenitásának állandó jellegű békeidejű katonai biztonságát és védelmét;
- a határ menti térségben kialakult fegyveres fenyegetettségi, veszély- és válsághelyzet katonai védelmi feladatainak a végrehajtását;
- a békehadrendről és - állományról, a mozgósított hadrendekre és állományra történő fokozatos áttérést;
- a határ menti térségben lehetséges fegyveres konfliktus megelőzését, illetve elhárítását garantáló légi és földi harctevékenységek önálló és sikeres megvívását a fegyveres összeütközések első időszakában;
- a szövetség közös védelméhez való méltányos hozzájárulást, a konfliktusmegelőző és válságkezelő NATO- és EU-műveletekben való – korlátozott – részvételt;
- valamely NATO-tagállamot ért külső fegyveres támadás esetén az ország katonai biztonsága és védelme megkövetelte feladatok végrehajtását;
- a csapatok harci felkészítését és kiképzését, az alkotmányban és törvényben meghatározott közreműködési feladatok végrehajtását.

A haderő megújításának – így szabályozásának is – kulcskérdése a *haderő- és fegyvernemi állomány és képesség – védelemarányos meghatározása.* Ehhez a honvédség alkotmány szerinti elsődleges rendeltetéséből, a *haza katonai védelméből, annak szövetség keretei közötti – önálló és a kollektív védelemre épülő – szavatolásából* célszerű kiindulni. Ez azzal indokolható, hogy a katonai védelem harc- és hadműveleti feladatai határozzák meg elsődlegesen a haderőreformmal és fejlesztéssel megújított haderőt, annak állományát és képességeit, egyes szervezeteinek készenlétét és hadrafoghatóságát, a csapatok területi elhelyezését (diszlokációját), de minden egyes katonai rendszerét is, a vezetési rendszertől a logisztikai rendszerig bezárólag. Ezáltal a *haderő harci állománya nem általában, hanem célirányosan, a – korszerűsített – katonai védelem fő feladatai által meghatározottan lesz képességalapú, összhangban a „minimálisan elégséges védelem" nemzeti és szövetségi alapelvével.*[3]

A honvédelem stratégiai értékelése azt mutatja, hogy a haderőnemeket úgy célszerű megszervezni és fejleszteni, hogy azok *képességaránya 2:1 legyen a szárazföldi haderőnem javára.* Ezt követeli meg a haza katonai védelmének hatékony szavatolhatósága, a harc- és hadműveleti feladatok és tevékenységek haderőszükséglete és sikere. *A haderő harc- és hadműveleti képességeinek* pedig – a katonai védelem szavatolá-

3 A honvédség stratégiai szabályozásának és megújításának ún. „önmagában képességalapú" nézete és megfogalmazódott, miszerint: „...a Magyar Honvédséget a fenyegetettség-alapú haderőből képességalapú haderővé kell alakítani. Ennek szellemében kell kimunkálni a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiáját" (Új Honvédségi Szemle 2001/10. szám 19. oldal.) Ezzel összefüggésben megjegyzendő: képességalap nélküli haderő nem létezik, bizonyos fokú külső fenyegetettség pedig – amíg fegyveres erők lesznek – mindig is fennáll.

sának megfelelően – *a határ menti térségben lehetséges fegyveres (katonai) konfliktus haderőszükségletét kell elsődlegesen kielégíteni, számolva ehhez kisebb mértékű mozgósítással és kiegészítéssel is.*[4] Az így meghatározott haderőállomány- és képesség a fegyveres konfliktus háborúba eszkalálódás esetére – a háborús veszélyhelyzet kialakulásának várhatóan jelentős időtartama alatt – mozgósítással és kiegészítéssel felfejleszthető a hadiállapot megkövetelte szintre.

A *hadiállomány* stratégiai meghatározására és szabályozására döntő hatással van: Magyarország katonai védelme szavatolásának megszervezése, közvetlenül pedig a lehetséges fegyveres konfliktus és a háború nemzeti haderőszükséglete, valamint az ország gazdasági-pénzügyi lehetősége. Mivel a belátható időn belül háborúval nem kell számolni, a fegyveres konfliktus haderőszükségletének nagyobbik részét pedig a békeállomány kielégíti, *nincs szükség a túlméretezett háborús kerethadsereg fenntartására.* Ebből következően a honvédség szervezeti-strukturális átalakításának – egyidejűleg stratégiai szabályozásának is – ma alapkérdése a *háború igényeihez szabott korábbi keretrendszerű struktúra és állomány lebontása, és felváltása a fegyveres konfliktus megkövetelte struktúrával és állománnyal.* Ezzel egyidejűleg a reálisan meghatározott, békében nem élő, illetve a vegyes és keretalakulatoknak *továbbra is biztosítani kell a békeállomány felfejlesztését mind a fegyveres konfliktus, mind pedig a háború* – szövetség keretei közötti – *haderő-szükségletének szintjére.* Ehhez pedig szavatolni kell a jól kiképzett, a haderő- és fegyvernemi csapatok számára szükséges tartalékos állományt.

Mozgósítással történő hadkiegészítésre lesz szükség: a határ menti fegyveres konfliktus elmélyülésének esetére, illetve általános jelleggel annak korlátozott háborúba eszkalálódásakor. Ily módon a *béke- és hadiállomány jelentősen közelíthet egymáshoz, mindenkor figyelembe véve a jelentősebb, magas feltöltöttségű békeállomány fenntarthatóságának gazdasági korlátait is.* Az értékelések azt mutatják: *elegendő békeállományként fenntartani a fegyveres konfliktus védelmi feladataihoz szükséges állomány mintegy kétharmadnyi részét,* majd azt a fegyveres válsághelyzetben mozgósítással kiegészíteni a korlátozott hadihelyzet védelmi feladataihoz szükséges tartalékos állománnyal és haditechnikával. Ez az egyik lényeges terület, ahol – megítélésünk szerint – a reformtervek mindenképpen korrekciót igényelnek.

A *katonaállomány* szabályozásakor döntő módon szükséges figyelembe venni annak mindenkori függését a rendszeresített haditechnikától, a készenléti és a hadrafoghatósági követelményektől, valamint az anyagi-pénzügyi erőforrásoktól. Ily módon szükséges biztosítani, hogy a haderő békeállományának létszáma az ország lakosságának 0,4%-a körül alakuljon, az állománytáblákban rögzített hadilétszám pedig a haderő békelétszámának mintegy 1,8–2 szerese – vagyis a tervezettnél

4 A stratégiai értékelések és számvetések azt mutatják, hogy egy „viszonyainknak megfelelő" közepes méretű, harcászati–hadműveleti jellegű határ menti fegyveres konfliktus sikeres megvívásához, számolva a légvédelmi rendszer és a szövetség támogatásával is, átlagosan: 2–3 megerősített gépesített lövészdandár, 1–2 könnyű gyalogos ezrednyi erő; valamint 1–2 harcászati repülőezred és egy harci helikopterezred szükséges. Ez képezheti – elvi változatként – a haderő alapvető harci állományát, melynek a harctevékenységek követelményei szerint meghatározott – mintegy – kétharmadnyi részét célszerű békében közel alkalmazáshoz kész állapotban fenntartani.

nagyobb – legyen. Mindez meghatározó hatással van a haderő stratégiai megszervezésére és jellegére.

A haderő békeállományának fenn kell tartani képességét, készenlétét és hadrafoghatóságát a haza és a szövetség katonai védelmére, miközben részt kell vennie a washingtoni szerződés 5. cikkelye alá nem tartozó válságkezelési műveletekben is. Ez határozza meg a csapatok készenléti besorolását és hadrafoghatóságát, a reagáló- és a fővédő, valamint azokkal összhangban a tartalék és a területvédelmi erők meghatározását és területi elhelyezését. Ebből kiindulva célszerű, ha a *katonastratégiai szabályozás differenciált elveket és követelményeket rögzít a csapatok készenléti besorolása és hadrafoghatósága meghatározásához, illetve a reformtervek korrekciójához, összhangban a vonatkozó NATO-elvekkel.*

A haderő – tervezett – kis mérete, hazai és külföldi feladatainak mennyisége és jellege megköveteli, hogy *harci állományának egy jelentős része rövid idő alatt képes legyen rendeltetés szerinti feladatainak ellátására.* Ezért a reagálóerőknek pótlólagos felkészítés nélkül, azonnal képesnek kell lenniük a harcbavetésre. Velük szemben alapkövetelmény: a magas készenléti besorolás, feltöltöttségi és harckészültségi szint; célirányos felkészítés és kiképzés; központi elhelyezés a várható hadműveleti irányokban; a magas fokú mobilitás és túlélőképesség. A fő védőerők a lehetséges határ menti fegyveres konfliktus esetén kezdetben önállóan, majd – a konfliktus elmélyülését követően – a szövetségi megerősítő erőkkel együttműködve kerülhetnek alkalmazásra. Ennek megfelelő kell, hogy legyen a fegyveres konfliktust megvívó fő védőerők készenléti fokozata és feltöltöttségi mértéke. Mivel a szövetség egy vagy több tagállamát érhető katonai támadás (háború) valószínűsége minimális, bekövetkezését pedig – várhatóan – *jelentős időtartamú háborús fenyegetettségi időszak* előzi meg, a fő védőerők többi részének és más erőknek a készenléti besorolását és feltöltöttségi szintjét ennek figyelembevételével szükséges meghatározni.

A katonai rendszerek modernizációjának szabályozásához

A honvédség szervezeti-strukturális átalakításával és fejlesztésével összhangban meg kell újítani *a működtetését és alkalmazását biztosító katonai rendszereket is.* Ennek stratégiai szabályozásakor a hangsúlyt a haderő védelmi helyzetekben történő alkalmazására célszerű összpontosítani, alapokat adva a katonai rendszerek védelemorientált megújításához.

A honvédség békeidejű működtetésének általános *irányítási és vezetési rendszerét* – a szervezeti-strukturális átalakításának megfelelően – a módosított honvédelmi törvény és kormányhatározat szabályozza. A katonai műveletek állami irányításának és katonastratégiai vezetésének szabályozása azonban még várat magára. Ezt először – az alkotmány rendelkezése szerint – törvényben és kormányhatározatban szükséges megtenni, majd a stratégia dokumentumában részletezni a katonai műveletek igényeinek megfelelően.

A haderő állami műveleti irányításának szabályozásakor abból célszerű kiindulni, hogy védelmi helyzetekben a konkrét nemzeti védelmi célok és a katonai stratégiai feladatok meghatározására a politikai stratégia szintje és az ennek megfelelő politikai fórum, mint a stratégia színtere hivatott. Ezen a szinten a *felső politikai vezetés, a katonai stratégiai vezetés bevonásával határozhatja meg reálisan az adott helyzetnek* megfelelő –

érvényesítendő – *nemzeti érdekeket és célokat, a célok elérését biztosító stratégiai feladatokat, valamint az ahhoz szükséges erőforrásokat.* Ennek állami fórumát a Honvédelmi Tanács létrehozandó – válsághelyzetekben is működtethető – operatív csoportjára célszerű alapozni. Munkájába mindenképpen be kell vonni a katonai felső vezetés meghatározó személyeit, mint katonai tanácsadókat. Ezáltal teremtődnek meg a katonai stratégiai gyakorlat és tevékenységek állami politikai előfeltételei, valósul meg az operatív honvédelmi politikai irányítás és akarat.

A haza katonai védelme katonai irányítási és vezetési rendszerét úgy szükséges szabályozni, hogy az feleljen meg a lehetséges védelmi helyzeteknek és állapotoknak, a hadműveleti és a kollektív védelmi követelményeknek. Megszervezését a vonatkozó stratégiai védelmi elgondolás és terv alapján, a védelem lehetséges változatainak megfelelő differenciáltsággal szükséges elvégezni, megvalósítását pedig a békében előkészített – dublirozott – vezetési pontok rendszerére alapozni. Az irányítási és vezetési rendszernek biztosítania kell a NATO általános és a hadszíntérre konkretizált irányítási és vezetési rendszerébe való bekacsolódást, az érintett parancsnokságokkal és szervekkel a közös tevékenység korszerű feltételeit. Mivel a magyar haderő hadiállapot idején a katonai védelmi fő feladatait a szövetség csapatcsoportosítása részeként teljesíti, gondoskodni szükséges a *csapatok átalárendelése* elveinek megjelentetéséről is a stratégiai alapokmányban. Úgyszintén szabályozni célszerű a magyar haderőrészek *katonai irányítását és vezetését a nemzetközi válságkezelési katonai műveletekben* az érintett NATO-parancsnok hadműveleti irányítása vagy ellenőrzése keretei között. Ennek szabályozásához külön is hangsúlyozandó: a *haderőrészek átalárendelése valamely NATO-parancsnok alárendeltségébe nem jelent teljes körű NATO-alárendeltségbe helyezést.* A tagállamok ilyen esetben csak a hadműveleti irányítást és ellenőrzést engedik át, az adminisztratív és egyéb feladatok továbbra is nemzeti hatáskörbe tartoznak.

A *légvédelmi rendszer* stratégiai szabályozása a légierő szervezeti-strukturális átalakításával összhangban történhet. Vele szemben alapvető követelményként célszerű meghatározni: legyen képes a szövetség térségi integrált légvédelmi rendszer részeként működni, és alkalmas legyen önállóan is a légtér-szuverenitás védelmére. Modernizációját úgy célszerű végrehajtani, hogy az teremtse meg az előfeltételét egy *mozgékony, a kialakult légi veszélyhez igazodó zonális légvédelem működtetésének* az egységes légvédelmi rendszer keretein belül.

A honvédség *készenléti, mozgósítási és hadkiegészítési rendszereinek* szabályozását alapvetően a béke- és a hadiállomány stratégiai megszervezése, valamint a csapatok készenlétének és hadrafoghatóságának – előzőekben vizsgált – követelményei és feladatai határozzák meg. A mozgósítási és hadkiegészítési rendszernek biztosítania kell a békeállomány fokozatos kiegészítését egyrészt az országot érhető fegyveres konfliktus, másrészt a korlátozott háború haderőszükségletének – állománytáblák szerinti – szintjére. Ez azt jelenti, hogy az egypólusú háborús mozgósítási és hadkiegészítési rendszert fel kell váltani egy kétpólusú, a lehetséges fegyveres konfliktus és a háború megkövetelte mozgósítási és hadkiegészítési rendszerrel. A katonaállomány hadkötelezettségre vagy önkéntességre épülő megszervezése és ennek megfelelő jellege, döntő hatással van a hadkiegészítés rendszerére. Mivel az önkéntes jellegű haderőre való áttérés csak fokozatosan történhet, a katonai stratégiai szabályozásnak *középtávon még egy kombinált, a hadkötelezettségre és az önkéntességre épülő had-*

kiegészítési rendszerrel célszerű számolnia, mindenkor biztosítva a szükséges kiképzett tartalékos állományt.

A haderő – katonai védelem megkövetelte – harc- és hadműveleti képességének és hadrafoghatóságának garantálásában a *felkészítés és kiképzés rendszerének* kulcsszerepe van. Rendkívüli jelentősége miatt *korszerűsítése nem tűrhet halasztást,* ezért azt úgy célszerű szabályozni, hogy modernizációja folyamatos legyen a szervezeti-strukturális átalakítás időszakában is, és kiemelt feladat maradjon mindvégig a haderő megújítása során. *A parancsnokok, törzsek és csapatok felkészítésének és kiképzésének stratégiai követelménye, hogy – rendeltetésének megfelelően – szavatolja a haderő harcképességét és hadrafoghatóságát:* a haza katonai védelméhez annak stratégiai megszervezése szerint; a szövetség kollektív védelme, valamint a háborús szint alatti nemzetközi katonai műveletek nemzeti feladatainak végrehajtásához.

A parancsnokok és a törzsek felkészítésének fontos eszközei a különböző – nemzeti és szövetségi szervezésű – parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatok, hadijátékok és törzsgyakorlások. Az alap- és szakalapozó kiképzést továbbra is a kiképző központokra, a „kötelékkiképzést" pedig – haderő- és fegyvernemi szervezésben – a harcoló alakulatok korszerűsített felkészítési és kiképzési rendszerére célszerű alapozni. A kötelékkiképzés során a hangsúlyt a *zászlóaljak és a dandárok önállóan és szövetségi kötelékben végrehajtandó harcfeladatainak gyakorlására* szükséges összpontosítani. Gondoskodni szükséges a tartalékos állomány rendszeres felkészítéséről és továbbképzéséről is.

A *területvédelem rendszerét a haza katonai védelme céljából és modernizációjának keretei között szükséges átalakítani és továbbfejleszteni.* Az átalakított és korszerűsített területvédelmi csapatoknak – az általános feladatai mellett – fontos feladata lehet: védelmi helyzetekben közreműködés a szétbontakozott és átcsoportosított haderő-csoportosítás fedező biztosításában, a határbiztosításban és védelemben, valamint a kiemelten fontos állami és katonai objektumok őrzés-védelmében. Ezen a stratégiai követelményen az sem változtathat, ha megtörténne a területvédelmi csapatok nemzetőrségbe integrálása. A stratégiai szabályozás céljából külön is kiemelendő: *a nemzetőrszervezetek sem függetleníthetők a honvédségtől,* annak szerves részét kell képezniük, mivel lehetséges szerep- és feladatkörük mindenképpen a honvédséghez és annak egységes elgondolás és terv szerinti katonai védelmi feladataihoz kötődik. A területvédelmi rendszer keretében – az Országos Nukleáris Balesetelhárító Rendszer részeként – korszerűsíteni szükséges a Katonai Sugárfigyelő és Jelzőrendszert is.

A *logisztikai támogatás rendszerének* szabályozását – a vonatkozó modernizációs terveknek megfelelően – a „termelői és fogyasztói" logisztika szétválasztására célszerű alapozni. Ily módon az ágazati logisztikai támogatás egységes rendszerben valósul meg, ahol a „termelői" logisztika feladatait a Honvédelmi Minisztérium szervezetei végzik, a „fogyasztói" logisztikai támogatást pedig a honvédség logisztikai szervezetei hajtják végre. Békében a logisztikai ellátás „központ–csapat", védelmi helyzetekben pedig tagozati rendszerben célszerű működtetni. A logisztikai támogatás rendszerének átalakításával összhangban szükséges kialakítani, illetve működtetni a védelmi helyzetekben beérkező NATO-csapatok elhelyezését, kiszolgálását biztosító, úgynevezett *fogadó nemzeti támogatás rendszerét.*

A haditechnikai modernizáció, mint a haderőfejlesztés kritériuma

A reformfolyamatba illeszkedő haderő-fejlesztés – lényegét tekintve – a haderő szervezeti-strukturális és haditechnikai megújítását, működtetési és alkalmazási rendszereinek szervezési és technikai modernizációját jelentheti, az állam haderő-átalakítási és -fejlesztési koncepciójának megfelelően. Arra irányulhat, hogy a haderő rendeltetés szerinti feladatai, szervezeti-struktúrája és képességei közötti összhangot korszerű szinten megteremtse, és azt fenntartsa az ország szövetségi keretek közötti védelmi szükségletének és gazdasági-pénzügyi lehetőségeinek megfelelően. A haderő fejlesztésének előfeltétele a haderőstruktúra előzőekben vizsgált korszerűsítése, kritériuma pedig a rendszeresített haditechnika katonai védelem követelményei szerinti megújítása. Mivel a haderő technikai eszközparkjának és képességeinek helyzete átfogó jellegű korszerűsítést és fejlesztést igényel, annak korszerűsítése és fejlesztése több éven, sőt évtizedeken át tartó folyamatban valósítható csak meg, jelentős erőforrások felhasználásával. Ezért vezérlésére szükség van egy *hosszabb távú, 15–20 éves időtartamú* – a haderőreform időszakát is magában foglaló – *haditechnikai fejlesztési stratégiára és tervekre*, összhangban a szövetség haderő-fejlesztési ajánlásaival és a vállalt védelmi kötelezettségekkel. Az állam által szavatolt fejlesztési stratégia adhat csak reális tervezési alapot és működési keretet a *magyar hadiipar* újjászervezéséhez és fejlesztéséhez is. Mindehhez pedig a haderőfejlesztés törvényi szabályozását is célszerű korszerűsíteni.

A honvédelemről szóló 1993. évi XX. törvény 5. § (1) szerint „Az Országgyűlés állapítja meg... a fegyveres erők hosszú távú fejlesztésének irányait, ...a fegyveres erők... fejlesztésének főbb haditechnikai eszközeit, és az éves költségvetési törvényben biztosítja az ezekhez szükséges anyagi forrásokat." Ez a szabályozás korántsem elfogadható módon – az alkotmányi szabályozás hiányosságából kiindulva – összekapcsolja a honvédség és a határőrség mint alapvető rendvédelmi szervezet fejlesztését, és hosszabb távon nem, csak az éves költségvetésben szavatolja a szükséges anyagi forrásokat. Ily módon nem lehet problémamentes a haderőre konkretizált, a fejlesztés anyagi hátterét hosszabb távon is garantáló stratégiai szabályozás és tervezés sem. A Magyar Honvédség hosszabb távú átalakításának irányairól szóló országgyűlési határozat is csak a tíz éves átalakítási időszakon belül szabályozza a haditechnika korlátozott mértékű fejlesztését, de még itt is a szükséges anyagi források konkrét megjelölése nélkül. Ez a határozat tehát nem helyettesítheti a haditechnikai fejlesztés hosszabb távú, anyagi forrásokkal is garantált állami koncepcióját, melynek hiányát jól mutatták a harcászati repülők – tervezett – felújításának, illetve bérlésének vitái, de más fejlesztési elgondolások is.

A haditechnikai fejlesztés tervezésére ma döntő hatással vannak: a haderő haditechnikai eszközparkja és azon belül a fegyverzet állapota, Magyarország védelmi szükséglete és az ehhez szükséges NATO-konform honvédelmi képesség szavatolása, a haditechnika fejlesztésére fordítható pénzügyi keret, valamint a szövetség haderő-fejlesztési koncepciója és ajánlásai. A haderő rendeltetés szerinti fő feladataiból és az anyagi-pénzügyi lehetőségekből szükségszerűen következik, hogy a *haderőt elsődlegesen a haza szövetségben megvalósuló elégséges katonai védelme céljából kell és a költségvetési finanszírozhatóság keretei között lehet fejleszteni.* Ebből az állami alapkövetel-

ményből kiindulva célszerű meghatározni a haditechnika megújításának koncepcióját, annak rendjét és módját.

Ennek megfelelően célszerű, ha a nemzeti katonai stratégia szabályozza egyrészt a haderőreform keretén belüli, másrészt a reformidőszakot meghaladó hosszabb távú haditechnikai modernizációt, illetve fejlesztést. Célszerű, ha a haderőfejlesztés katonastratégiai szabályozása – összhangban a politika-stratégiai szabályozással – tervezési alapokat ad: a haditechnika megújítási irányainak, módjának, prioritásainak és tartalmának meghatározásához. Ennek megfelelően a haderőreform keretében megvalósuló haditechnikai modernizáció főbb katonastratégiai elvei és követelményei az alábbiakban összegezhetők:

a) a Magyar Honvédség átalakításának és korszerűsítésének tízéves időszakában a *haditechnika megújítását három irányban kell folytatni.* Ezek: a szövetség irányítási-vezetési rendszereivel és csapataival való együttműködést és vezetést biztosító eszközök beszerzése; az alapvető haditechnikai eszközök felújítása és szelektív cseréje; a katonai infrastruktúra korszerűsítése;

b) a haderő katonai védelmi feladataihoz szükséges haderőképességet *középtávon* – a haderőreform első és második ütemében 2006. végéig – *a meglévő haditechnikai eszközpark felújításával,* modernizációjával, kismértékű szelektív *fejlesztésekkel és technikai eszközök* – korlátozott – *bérbevételével* kell szavatolni. A haderőreform harmadik ütemében (2010-ig) a haditechnikai fejlesztés fő területe a haderő működését és alkalmazását biztosító harctámogató és kiszolgáló tagozatok korszerűsítése, ezzel egyidejűleg *új harci technika rendszeresítésének előkészítése és beszerzésének megkezdése* mindkét haderőnem számára;

c) a haderőreform első és második időszakában a fejlesztések során *elsőbbséget kell biztosítani:* a korszerű vezetési és informatikai eszközök beszerzésének, légi tevékenység technikai feltételei biztosításának a szövetség integrált légvédelmi rendszerében, a fogadó nemzeti támogatás rendszere és a logisztikai rendszer NATO-konformmá tételének, valamint a csapatok mozgékonyságát növelő és az infrastruktúra túlélőképességét biztosító fejlesztéseknek.

A nemzeti katonai stratégiának reálisan azzal célszerű számolnia, hogy a haditechnikai eszközpark megújítása új haditechnikai eszközökkel a reformidőszakban – anyagi források hiányában – csak szelektív jellegű és kismértékű lesz. A haditechnikai modernizáció fő erőkifejtése csak a NATO-erőkkel való együttműködést és a vezetést biztosító korszerű eszközök beszerzésére, valamint az alapvető – rendszerben lévő – haditechnikai eszközök felújítására összpontosulhat. Mivel a hosszabb távú, a haderőreformot meghaladó fejlesztések konkrét előkészítését a reformidőszak második felében meg kell kezdeni, ehhez már most célszerű általános irányelveket meghatározni a módosított katonai stratégiában. Ennek azonban előfeltétele a vonatkozó – a katonai felső vezetés javaslatára épülő – „irányelvszerű" politikai döntések meghozatala. (A haditechnikai modernizáció irányai és prioritásai 2010-ig a 2. sz. ábra elvi változat szerint.)

A technikai modernizáció irányai és prioritásai 2010-ig 2. sz. ábra

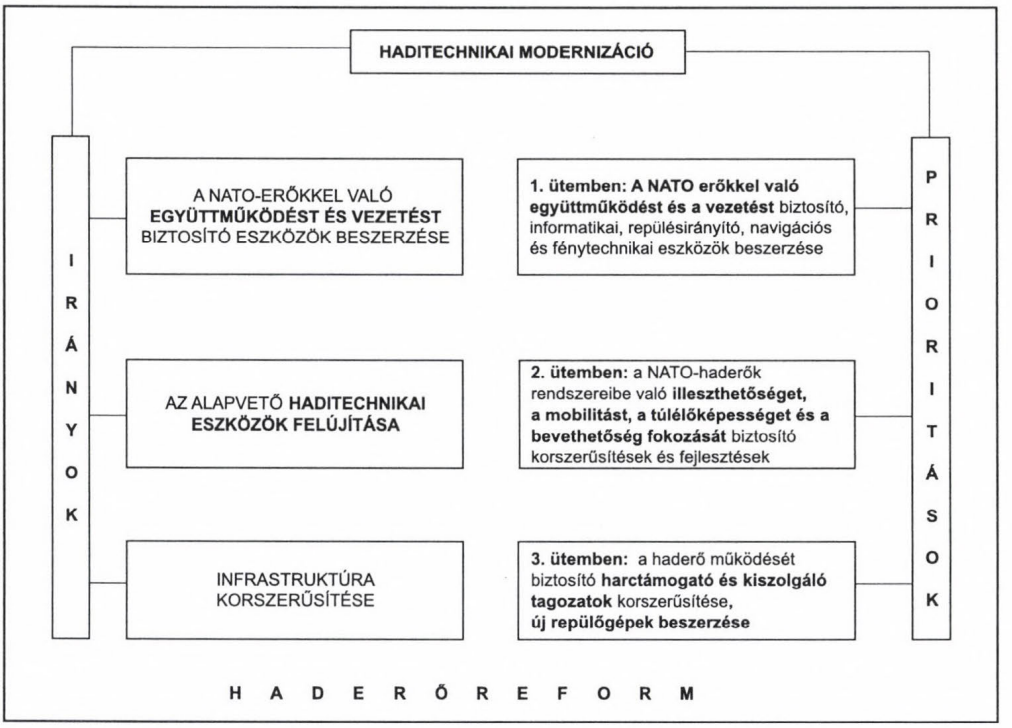

Következtetések és ajánlások

1. *Az állam a honvédelmi politikai koncepciójának katonai lényegét a nemzeti katonai stratégiában részletezi.* A viszonyainkra konkretizált nemzeti katonai stratégiát a *Magyar Köztársaság általános katonastratégiai koncepciójaként célszerű értelmezni, amely a haza katonai védelmét, a szövetségi és a nemzetközi katonai feladatok ellátását, valamint a katonai védelem haderő- és más stratégiai feltételeit stratégiai célok, irányelvek és követelmények formájában szabályozza.* Középpontjában a haza – fegyveres veszélyekhez adekvát – katonai védelme és az ahhoz szükséges NATO-konform honvédelmi haderő szavatolása áll. Arra ad választ, hogy a katonai védelmi és haderőtervezés, a honvédelem politikai stratégiáját „katonailag" hogyan juttassa érvényre a honvédelem és a külföldi katonai tevékenységek megszervezésekor, a haderő- és más stratégiai feltételeinek meghatározásakor. Ily módon mint állami stratégiai dokumentum a honvédelem katonastratégiai szabályozójának szerep- és feladatkörét tölti be. Dokumentumának *központi, lényegi részét kell hogy képezze Magyarország katonai biztonsága és védelme, valamint az ahhoz szükséges korszerű haderő szavatolása.* Mivel a *katonai védelem és a haderő* egyaránt stratégiaváltást és átfogó modernizációt igényel, a stratégiai szabályozás alapvető kérdésköre ezek *megújításának stratégiai alapozása.*

2. A nemzeti katonai stratégia *honvédelmi politikai meghatározottságát a katonai biztonságstratégiai célok és alapelvek védelemközpontú rögzítése garantálhatja.* Ehhez arra van szükség, hogy a *katonai stratégia a politikai stratégia lényegét adaptálva rögzítse katonai biztonságstratégiai céljait és alapelveit.* Ily módon létrejöhet a közvetlen kapcsolat a két stratégiai koncepció között, és érvényesülhet az állam honvédelmet irányító szerep- és feladatköre a katonai szférában is. A – javasolt – célok és alapelvek kifejezik a honvédelmi politika katonai lényegét, egyidejűleg kijelölik a stratégia tartalmi keretét, a katonai védelem és feltételrendszere szabályozásának alapirányát.

3. *Magyarország katonai biztonsági környezetének honvédelem-központú megítélése a katonai stratégia kulcskérdése.* A katonai stratégiának a honvédelem katonastratégiai szabályozása és erre alapozott tervezése céljából szükséges megítélnie Magyarország katonai biztonságának – tágabb és szűkebb – környezetét és rögzítenie következtetéseit. Számunkra *közvetlen fegyveres veszélyforrást jelent: valamely szomszédos vagy térségi országban vagy országok között kialakult fegyveres konfliktus és a NATO-tagállamok ellen alkalmazható tömegpusztító fegyverek.* A haza katonai védelme békeidejű előkészítése számára a *fő* – a védelemi tervezés alapjául szolgáló – *fegyveres veszélyforma az országba állami szervezéssel átterjedhető fegyveres konfliktus* lehet. A tervezéskor azzal célszerű számolni, hogy a kialakult *fegyveres konfliktus korlátozott háborúba eszkalálódhat és ekkor már fennáll a tömegpusztító fegyverek szelektív alkalmazásának veszélye is.* A haza katonai védelmének lehetséges alapesetei közül *a védelmi tervezés kiindulási alapjának szükséges venni a határ menti lehetséges katonai konfliktust.*

4. A nemzeti katonai stratégiaalkotás és modernizáció fő feladata, *irányelvek és követelmények meghatározása a katonai védelem szavatolásának megszervezéséhez.* Ez azt jelenti, hogy a *védelem szavatolásának* – korábbi – *háború-központuságú elvekre épülő stratégiáját fel kell váltani* – a nemzeti katonai stratégiára épülő – *az ország új biztonsági helyzetének megfelelő védelemszavatolási és haderő-alkalmazási koncepcióval,* illetve az azt alapozó elvekkel. A Magyar Köztársaság a haza katonai védelmét honvédelmi képességére és a szövetség kollektív védelmére alapozza. Következésképpen a *védelem szavatolását meg kell feleltetni a nemzeti hatáskörben önállóan és a szövetség hadszíntéri haderő-csoportosításába beépülten szervezett haditevékenység feltételeinek és követelményeinek.*

5. *Magyarország katonai biztonságának békeidejű garantálását* és a katonai védelem szervezését – szövetséggel egyeztetett – *nemzeti hatáskörű feladatként szükséges meghatározni.* A haza katonai védelmét várható alapesetei szerint differenciáltan, a fegyveres cselekmények eszkalációját is feltételezve célszerű szabályozni. *A fegyveres válsághelyzet katonai feladatait a haderő készenléti erőire, a fegyveres konfliktus védelmi kezelését pedig a reagáló főerőkre szükséges alapozni,* a szövetség közreműködését, illetve támogatását is figyelembe véve. *Háború esetére azzal célszerű számolni, hogy a haza katonai védelme a szövetség kollektív*

védelmére alapozódik, a magyar haderő nemzeti szervezésű alkalmazásával. A haderő-alkalmazás koncepciójának modernizációjához pedig követelményként célszerű meghatározni, hogy az feleljen meg a katonai védelem szavatolása megszervezésének, a veszéllyel arányos preventív és reagáló haditevékenység stratégiai feltételeinek és követelményeinek.

6. *A Magyar Honvédség katonastratégiai szabályozása szoros egységet alkot átalakításának és fejlesztésének stratégiai meghatározásával.* Vele szemben alapkövetelmény: feleljen meg az alkotmányi, a törvényi és a politikastratégiai szabályozásnak, alapozza meg a *katonai védelem feladataihoz szükséges,* teljeskörűen megújított *NATO-konform honvédelmi szervezet kialakítását.* Mivel a honvédség átalakítása folyamatban van, a katonai stratégiának a hangsúlyt a reformtervek – változások miatti – korrekciójára és a fejlesztési döntések alapozására célszerű helyezni.

7. *A honvédség megújításának* – így szabályozásának is – *kulcskérdése, a haderő állományának és képességeinek a védelemmegkövetelte veszéllyel arányos meghatározása,* a katonai védelem szavatolási módjának megfelelően. A haderőnemeket úgy célszerű megszervezni és fejleszteni, hogy azok képességaránya 2:1-hez legyen a szárazföldi haderőnem javára. *A haderő fegyvernemei harcképességét a határ menti térségben lehetséges fegyveres (katonai) konfliktus szükségletének kell megfeleltetni,* számolva az ehhez mozgósítás útján történő kiegészítéssel is. A haderőképesség fejlesztésének előfeltétele a *honvédség szervezeti-strukturális reformjának a végrehajtása oly módon, hogy a háború igényeihez szabott* korábbi keretrendszerű *struktúrát és állományt felváltsa a fegyveres konfliktus megkövetelte struktúra és állomány.* Továbbra is szavatolni kell a békeállomány felfejlesztését mind a fegyveres konfliktus, mind pedig a háború – szövetség keretei közötti – haderőszükségletének szintjére. Magyarország biztonsági helyzetében, katonai védelmének szavatolásához *elegendő békeállományként fenntartani a fegyveres konfliktus védelmi feladataihoz szükséges állomány kétharmadnyi részét,* így – a rendszeresítettnél – nagyobb hadiállománnyal célszerű számolni.

8. A honvédség haditechnikai megújítását egy hosszabb távra – 15–20 éves időtartamra – szóló állami *haderő-fejlesztési stratégia szerint,* középtávra bontott ütemezésben, *elsődlegesen a haza szövetségben megvalósuló elégséges katonai védelme céljából kell, és csak a gazdasági-pénzügyi lehetőségek keretei között lehet tervezni* és megvalósítani, összhangban a szövetség haderő-fejlesztési ajánlásaival. A nemzeti katonai stratégiának az ilyen jelegű fejlesztési stratégiához kell tervezési alapokat adnia oly módon, hogy az egyrészt – a javasoltaknak megfelelően – szabályozza a haderőreform keretében megvalósuló szelektív haditechnikai korszerűsítést, másrészt határozza meg a hosszabb távú fejlesztések irányait és katonastratégiai követelményeit. Célszerű, ha a haderő haditechnikai fejlesztése anyagi-pénzügyi forrásainak garantálása céljából a honvédelmi vezetés kezdeményezi a honvédelmi törvény 5. §. (1) c., pontjának módosítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Köztársaság alkotmánya és új alkotmánytervezete (AEB/2/ 1998.)

1993. évi CX törvény a honvédelemről

Az Országgyűlés 94/1998. (XII. 29.) OGY határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről

61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól

A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja; Magyarország 2002–2006.

NATO-dokumentumok 1994–1999 (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, NATO információs és sajtóiroda Brüsszel, 1999.)

Ajánlások a Magyar Köztársaság katonai stratégiájához (az MHTT tudományos konferenciájának vitaanyaga); Hadtudomány, 1998/1.sz.

A katonai védelem stratégiai alapkérdéseiről; Hadtudomány, 2000/1. sz.

Biztonság az új évezred küszöbén: A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája, 2002.

Háber Péter–Kiss Jenő

Professzionális, hivatásos vagy önkéntes...?

A 2002 júliusában hivatalba lépő kormány programjában egy, a korábbiakhoz képest merőben új típusú haderő kialakítását tűzi ki célul. Az új haderő lényegének kifejezésére a címben szereplő három jelző – professzionális, hivatásos, önkéntes haderő – használatos vagy egyenként, vagy különféle párosításban, nem egy esetben azonban mind a három egyszerre. Az utóbbi időben – tekintettel arra, hogy a politikai és katonai vezetők ezt használják a leggyakrabban – a „professzionális haderő" „kifejezés kezd egyeduralkodóvá válni. Ez – a szerzők véleménye szerint – nem helyén való, mert a kialakításra kerülő haderő lényegét pontosan sem a „professzionális", sem a „hivatásos" jelző nem fejezi ki, erre az „önkéntes haderő" kifejezés a legalkalmasabb és a legszakszerűbb. Ezt az állítást bizonyítva fejtik ki a szerzők gondolataikat a haderőrendszer alaptípusaival kapcsolatban, és utalnak az önkéntes haderőrendszerre való áttérés lehetőségeire és szükségességére.

A *professzionális* kifejezés használata több szempontból sem szerencsés. Elsősorban azért, mert nem magyar, másodsorban azért, mert egy „sokjelentésű" szó. Jelentheti azt, hogy hivatásos, szakmáját hivatásszerűen műveli és annak jövedelméből él. A professzionalista haderő kifejezés használata ebben az értelemben azonban felesleges lenne, hiszen ennek van egy kifogástalan magyar megfelelője: a hivatásos haderő. A professzionalizmus azonban jelentheti azt is, hogy szak- (pl. szakszervezet) szakszerű, szakmabeli, szakember, szakértő. A magyar köznyelvben a professzionalista rövid formája a „profi" korábban leginkább a sport terén volt használatos, mint az amatőr ellentéte.

A professzionális elnevezés tehát elsősorban a magas szintű tudást, nagyfokú hozzáértést jelöli és főként a személyi tulajdonságokra utal. Kevésbé alkalmas azonban annak kifejezésére, hogy a kialakításra tervezett haderő – szemben a jelenlegi, a sorozásra és a szolgálati kötelezettségre épített haderővel – az önkéntességre épül és a jövőben a katonai szolgálatot békeidőben csak önkéntes vállalás alapján kell ellátni.

A hivatásos kifejezést fentebb már érintettük, utalva arra, hogy ez a professzionálisnak teljes értékű magyar megfelelője lenne, mégsem tartjuk azonban elfogadhatónak. A létrehozásra tervezett haderő állományának ugyanis csak egy kisebb része (nem több, mint 18–20%-a) lehet hivatásos, vagyis olyan állományú, aki a nyugdíj-

korhatárig katona akar lenni. A hivatásos állomány arányát azért szükséges ilyen alacsony szinten meghatározni (és szigorúan érvényesíteni), mert ellenkező esetben nem lehet betartani a humánstratégia egyik legfontosabb alapelvét: a „felfelé vagy kifelé" elvet, enélkül pedig az alkalmatlanná vált hivatásosok száma felszaporodik, a haderő elnehezedik, képtelen lesz a folyamatos megújulásra, a képességek állandó növelésére. Ha viszont a hivatásos haderő elnevezést alkalmazzuk, akkor az önkéntelenül is a hivatásos állomány létszámának növelésére ösztönöz. Előbb-utóbb megjelennek ugyanis a szerződéses és a polgári állomány igényei a hivatásos állományba átsorolás lehetőségeire, s – nomen est omen (a név végzet) – a hivatásosok előbb-utóbb túlsúlyba kerülnek.

A kialakításra tervezett haderő legcélszerűbb és szakmailag is helyénvaló elnevezése az *önkéntes haderő*. Legcélszerűbb azért, mert kifejezi a jelenlegi – és a társadalom által elutasított – sorkatonai szolgálat megszüntetését és felváltását önkéntes rendszerrel.

Szakmailag azért helyénvaló, mert az önkéntes rendszer – ha a szakirodalom szerint definiálni akarjuk – a haderőrendszereknek az a modellje, amely hivatásos és szerződéses állománycsoportból tevődik össze (plusz köztisztviselők és közalkalmazottak). A hivatásos állomány élethivatásul választja a katonai pályát, a szerződéses állomány rövidebb (meghatározott) időre. A tisztek, tiszthelyettesek nagyobb része a hivatásos állománycsoportban, egy részük pedig a szerződéses állománycsoportban teljesíthet katonai szolgálatot.

Ennek a szakirodalmi definíciónak pontosan megfelel, a nemzeti közép demokratikus koalíciójának programja amikor megállapítja: „*Alapelvünk* az, hogy katonai szolgálatot békeidőben csak *önkéntes* vállalás alapján, *hivatásként* vagy *szerződéses* viszonyban kell ellátni."

Ez pontosan egybevág a szakirodalomnak a haderőrendszerről szóló megállapításaival, amely nagy vonalakban a következő:

A szakirodalom és a haderőépítés gyakorlata alapján *haderőrendszeren* azt a módot célszerű értelmezni, ahogyan a haderő létrehozását megtervezik, a létrehozás szervezeti, személyi, anyagi és elhelyezési feltételeit megteremtik, feladatait meghatározzák, működését irányítják, szervezeteit, fegyverzetét tökéletesítik. Sajátos módon a felsoroltakon belül *a leginkább meghatározó elem, a haderők személyi biztosításának módja*. A haderőrendszer pontos értelmezése fontos szerepet tölt be az átalakítás minden részletének tervezésében és végrehajtásában.

A haderőrendszer alaptípusai

Az országok – figyelemmel gazdasági potenciáljukra, környezetükre, biztonságpolitikai helyzetükre, szövetségi kötelezettségeikre és más egyéb tényezőkre – létrehozzák haderőrendszereiket, amelyek alaptípusai napjainkban a következők:

a) a hadkötelezettségre épülő, sorozásos, békében keretrendszerű haderő (tömeghadsereg),

b) a hadkötelezettségre épülő, sorozásos milicrendszerű haderő (milichadsereg).

c) *az önkéntességre épülő (hivatásos és szerződéses katonákból álló) haderő (önkéntes hadsereg).*

❑ *A hadkötelezettségre épülő, sorozásos keretrendszerű haderőrendszer* (tömeghadsereg) alapja, hogy a háború (első) időszakára tervezett hadrend alakulatainak egy része *békében is csaknem teljesen feltöltött,* „azonnali" alkalmazásra kész állapotban van, hogy biztosítsa a teljes mozgósított haderő megalakulását és határhoz való felvonultatását. *A haderő másik részének szervezetei, illetve azok keretei* – eltérő létszámfeltöltöttséggel – *békében is léteznek,* azonban csak hosszabb-rövidebb ideig tartó mozgósítási időszak után érik el a készenlétet és a teljes haderő csak ezt követően kész az alkalmazásra, a haderő egy jelentős része (mintegy 25–30%-a) hivatásos tiszt, tiszthelyettes. A rendszerváltozás előtt ilyen haderőrendszer működött Magyarországon és lényegében ilyen – csak méreteiben kisebb – a mai haderőrendszer is. Nagyon találó tehát az a megállapítás, miszerint az elmúlt 12 évben nem történt más, mint az, hogy kialakult egy „miniatürializált tömeghadsereg".

A hadkötelezettségre épülő, sorozásos, keretrendszerű haderő létrejötte a háború gépi korszakához s az azzal együtt kialakuló tömeghadseregekhez kötődik. *A tömeghadseregek* – vagyis az ország férfilakosságának jelentős hányadát magában foglaló hadseregek – először Európában jöttek létre. Akkor, amikor a nehézipar már óriási mennyiségű hadianyagot tudott gyártani, a közlekedés olyan fokra fejlődött, hogy képessé vált nagy tömegeket gyorsan, nagy távolságra szállítani és amikor a vezetési eszközök között megjelent a távíró. Ilyen körülmények között az iparilag egyre erősödő európai államok többsége agresszív politikai céljai megvalósítását és az elért eredmények védelmét már nem látta a korábban (a XVII–XVIII. században) létrehozott, a toborzásokra, majd később az összeírásokra épülő, vagyis a lakosság egy részére kiterjedő újoncállítás gyakorlatára támaszkodó kis hadsereggel megoldhatónak, ezért tömeghadseregeket hoztak létre a férfilakosságra vonatkozó általános hadkötelezettség bevezetése révén.

Az általános hadkötelezettséget első ízben a francia forradalom idején 1793-ban, Németországban először 1814-ben, majd ezt követően véglegesített formában 1859-ben vezették be. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868-ban, Oroszországban 1874-ben vezették be a hadkötelezettséget.

Az első világháború előkészítése és megvívása folyamán szinte valamennyi állam a kötelező sorkatonai szolgálatra, ennek megfelelően a *keretrendszerre épülő tömeghadsereget* működtetett. A hadkötelezettséget még azokban az államokban is (Egyesült Államok, Nagy-Britannia) bevezették, amelyekben békében önkéntesekből álló hadsereggel rendelkeztek. A háború legfeszítettebb éveiben több országban még népfelkelő alakulatok felállítására is sor került. A mozgósított haderő aránya a lakosság létszámához viszonyítva az utolsó békeévhez (1913) viszonyítva 1,5–2,0%-ról 5–15%-ra (Németországban 19,5%-ra, Ausztria–Magyarországon 17,5%-ra), a védelmi kiadások pedig az 1913. évi költségvetés 4–6%-áról – a háború folyamán egyes országokban 40–50%-ra növekedtek.

Az első világháború után a haderő békelétszáma a korábbihoz viszonyítva csökkent és a lakosság 0,5–1,0%-át, a védelmi kiadások pedig a nemzeti jövedelem 5–9%-át tették ki. A két világháború közötti gyors haditechnikai fejlődés hatására egyre-másra jelentek meg olyan elméletek, amelyek szerint a jövő háborúját az egyes korszerű fegyverek és a belőlük alakított kis „elit csapatok" fogják megvívni és eldönteni. Közismert, hogy bár a páncéloscsapatok és a légierő szerepe erősen megnőtt, de

a döntő súlyt a második világháború folyamán mégsem az „elit csapatok", hanem a nagy létszámú haderők képezték.

A *második világháborúban* minden korábbinál hatalmasabb tömeghadseregeket hoztak létre, miután az óriásivá duzzadt hadiipari termelés megoldotta ezek fegyverzettel és hadianyaggal való felszerelését, illetve folyamatos ellátását. A háború alatt ismét jelentősen nőtt a mozgósított haderő létszáma. Ez az egyes országokban (pl. Németországban) elérte a lakosság 16%-át is. A védelmi kiadások összege az első világháborúhoz viszonyítva több mint ötszörösére nőtt, és elérte a nemzeti jövedelem 60–70%-át. Az atomfegyverek, majd az 1950-es években az azt hordozó rakétaeszközök megjelenése minőségi változást hozott. A légvédelmi és a páncélelhárítás eszközeiben is a rakétafegyverzet vált uralkodóvá. Óriási változásokon mentek át a repülőgépek, a tüzérségi eszközök és a harckocsik is. Igen nagy mértékben fejlődtek a híradás, a vezetés és az irányítás eszközei.

Az új fegyverek, a harci- és kisegítő eszközök igen drágák, gyártásuk bonyolult és csak igen fejlett hadiiparral rendelkező országokban állíthatók elő. Ennélfogva *ezekkel a haditechnikai eszközökkel nagy létszámú tömeghadseregek ellátása* – az első és második világháborúhoz hasonló mértékben, mennyiségben, ütemben – *már nem oldható meg.* Ezekből az eszközökből még a békében élő csapatok egyszeri feltöltése és számukra az első hadműveletek időszakára szükséges megfelelő készletek felhalmozása is csak korlátozottan lehetséges, a mozgósítással tervezett alakulatok számára ilyen eszközök tartalékban tartása pedig még nehezebb. Sőt, a legújabb *típusú eszközökkel a kisebb országok még a békében élő katonai szervezeteiket sem képesek egyszerre ellátni,* igen magas áruk és a beszerzés nehézségei miatt. A problémát növeli, hogy a haditechnikai eszközöket a gazdag országokban 8–12, másutt mintegy 20 évenként le kellene cserélni, részben az üzemeltetés, a használat, másrészt a haditechnika rohamos fejlődése miatt kötelező gyors erkölcsi elavulás miatt. A gyártási és a beszerzési nehézségek következtében a legkorszerűbb eszközökből mindig kevesebb kerül rendszerbe, mint az azt megelőző típusból, s ilyenekből tartalékot szinte egyetlen hadsereg sem tud képezni. Ez automatikusan vonja maga után a hadsereg béke-, majd hadi- (mozgósított) létszámának, szervezeteinek csökkentését is.

Nem véletlen, hogy az általános hadkötelezettség elvére épülő haderőrendszerek célszerűsége iránt – a bipoláris szembenállás megszűnése (1990) után szinte azonnal – egész Európában kételyek merültek fel. A keretalakulatok fenntartásának ugyanis csak egy közvetlen vagy közeli háborús veszély esetén van értelme, ennek hiányában a keretalakulatok fenntartása értelmetlen és felesleges. Ha közvetlen háborús veszély nincs, vagy a katonai veszélyeztetettség reálisan a háborús küszöb alatti (harcászati méretű) fegyveres konfliktusok szintjén prognosztizálható, akkor a keretrendszer helyett sokkal ésszerűbb olyan haderőrendszer kiépítése, amely béke idején biztosítja a reális veszélyeztetettségnek megfelelő készenléti erő fenntartását. Ugyanakkor nem állít kényszert felesleges szervezetek fenntartására.

❑ *A hadkötelezettségre épülő milicrendszerű haderő (milichadsereg)* lényege, hogy békében csak kiképzés folyik, olyan szolgálati idővel, amennyi a kiképzéshez a legszükségesebb mértékben elegendő. A haderő békelétszáma nem teszi lehetővé a sorállományból harci egységek fenntartását. Ennek megfelelően a milichadsereg csak

kiképzőkerettel és újoncokkal rendelkezik, harci egységekkel nem. A harci egységek a milicrendszerben csak a gyakorlatok időszakára, illetve mozgósítás útján hozhatók létre, s azok alkalmazására főként a lakóhely körzetében kerül sor. Ennek a rendszernek találó kifejezése a „polgárkatona" elnevezés.

A milicrendszer későbbi kialakulását jól illusztrálja az észak-amerikai milichadseregnek, a Nemzeti Gárdának a létrejötte. Az angol gyarmatosítás idején a falvak és városok polgárai fogtak fegyvert, hogy megvédjék magukat a támadástól. Ezek a polgárkatonák szerveződtek miliciatestületbe (a latin „militia"=katonáskodás) és ők biztosították a védelmet. A testület tagjai „egy perc" előrejelzést követően készen álltak szolgálatra (ezért nevezték őket „minutemen"-eknek, percembereknek). A szervezett milícia a függetlenségi háborúban „nemzeti gárda" néven vált ismertté. Később az Egyesült Államokban egy másik polgárkatona szervezet is létrejött „tartalék haderőnem" néven. Jelenleg a nemzeti gárda egy-egy állam testülete, a tartalék haderőnem pedig szövetségi érdekű testület.

A milichadsereg harci alakulatainál békében csak egy igen szűk vezetőkiképző-adminisztratív törzs és kiszolgáló-, illetve őrszemélyzet van. Az alakulat kiképzett és begyakorolt személyi állománya a polgári foglalkozását végzi, s csak gyakorlatok alkalmával vagy mozgósítás esetén vonul be alakulatához.

A milicrendszerű hadseregek jellemzői közé tartozik, hogy béke- és hadiszervezetük azonos, a csapatokat csak háború és csapatgyakorlatok idején töltik fel, a kiegészítés az általános hadkötelezettség alapján történik, a kiképzés rövid, a tartalékosok ruházata (esetleg egyéni fegyverzete is) ki van adva. Általában csak a magasabbegységek (egységek) törzsei és az újonckiképzéshez szükséges oktatókeret áll hivatásos (továbbszolgáló) tisztekből, tiszthelyettesekből.

Európában – Finnország kivételével – *a semleges államok hadseregei működnek milicrendszerben,* de szinte valamennyi állam tart fenn milicjellegű szervezeteket. A semleges államok közül is csak a svájci és a svéd haderő nevezhető a klasszikus értelemben vett milicszervezésű és működésű hadseregnek. Ezek a hadseregek valóban „polgárkatona" hadseregek: kiképzés után a lakóhelyükhöz közeli alakulathoz nyernek beosztást; ismerik a konkrét szervezeti helyüket, háborús feladataikat, működési területüket; rendelkeznek hadiruházattal, személyi fegyverzettel és felszereléssel; meghatározott rendszerben részt vesznek továbbképzésen és gyakorlatokon. Mindezek következtében rövid riasztási idő után készek szolgálatba állni. Ezekben az országokban a milicrendszer – többek között – a gyorsaságot hivatott biztosítani.

❑ Az *önkéntes – hivatásos és szerződéses katonákból álló – haderőrendszer* a sorozásos haderőrendszerekhez képest *minőségi eltérést* jelent. Érvényesül az az elv, hogy békében *csak azok* teljesítenek katonai szolgálatot, akik azt önként vállalják. Ennek legfőbb jellemzője, hogy a katonai feladatok teljesítésében békében megszűnik a katonai szolgálat kötelező, kényszer jellege, ezt felváltja az önként vállalt igen magas (fizikai állóképesség, naponta történő értékelés, állandó alkalmazhatósági kötelezettséggel járó) követelményrendszer teljesítésének készsége.

A társadalom azonban ebben az esetben sem kap „felmentést" a katonai feladatok megoldásában való részvétel alól. Tisztán elméleti szempontból manapság már az volna a legjobb, ha a társadalom a lehető legteljesebb mértékben mentesülne a

katonai feladatok alól, s csak a fegyveres erők működésének és anyagi ellátásának feltételeiről kellene gondoskodnia. Ez azonban nem így van, mert a szolgálati kötelezettséget – és így a sorozást is – rendszerint csak békeidőre függesztik fel, s előirányozzák annak veszélyhelyzetekben történő ismételt életbeléptetését.

Joggal tételezhető fel, hogy az önkéntes katonáknak a katonai szolgálat iránti motivációs, egzisztenciális elkötelezettsége (hivatástudata) nagyobb, mint a hadkötelezettség alapján behívottaké. Az önkéntes haderő tehát nemcsak azért nem tekinthető „zsoldos" haderőnek, mert nincsenek benne más államok polgárai, hanem tagjainak hazafias elkötelezettsége miatt sem. Nagy előnye az önkéntes haderőnek, hogy a hosszabb idejű katonai szolgálat nagyobb szakértelmet, jártasságot nyújt, amely alapján a katonák több feladatot is képesek ellátni, szakszerűbben tudják kezelni a bonyolult és igen nagy értékű haditechnikai eszközöket, így azok élettartama elvileg növekszik. A haderő méreteinek csökkentését nem utolsó sorban a katonák magasabb szintű felkészítése, jártassága teszi lehetővé.

Egyes vélemények szerint az önkéntesen szolgáló legénység a hivatásos állománnyal együtt olyan hadsereget alkotna, amelynél fennáll a haderő társadalomtól való elidegenedésének lehetősége. Az államvezetés iránti elkötelezettség következtében pedig könnyebben lenne bevethető polgárháborús helyzetben a civil lakosság ellen, kialakulhat „az állam az államban" helyzet. Erre a demokráciákban a gyakorlatban még nem volt példa.

Az önkéntes haderőre való áttérést az egyes országoknál az előnyök és hátrányok mellett néhány alapvető tényező is motiválta. Pl. Nagy-Britannia 1962-ben a gyarmatbirodalom széthullása után, az USA 1972-ben a vietnami háború elvesztése után, Belgium és Hollandia a bipoláris világ megszűnése után tért át az önkéntes haderőre. Japán a második világháború után csak korlátozott önvédelmi csapatokkal rendelkezhetett.

Franciaország szintén a gyökeresen megváltozott katonapolitikai helyzettel, más országok (Spanyolország, Olaszország, Portugália) a haderők feladatainak módosulásával, a korszerű harctechnika beszerzésének nehézségeivel stb. indokolták a tervezett áttérést. Ezenkívül szinte minden országban szerepet játszott a munkanélküliség csökkentésének igénye is.

❑ *A haderőrendszereknek természetesen vannak közös jellemzőik.* Így például: a keret- és a milicrendszerben is vannak hivatásos (azaz önkéntes) katonák; mind a keret-, mind a milicrendszerben a személyi kiegészítés utánpótlás, sorozás útján történik; az önkéntes rendszerhez is párosulhat mozgósítás stb. Minden egyes haderőrendszernek megvannak azonban a csak rá jellemző elemei és elnevezésüket ezek alapján célszerű megfogalmazni.

Az önkéntes haderőt természetesen jellemeznie kell professzionalitásnak, a profizmusnak, vagyis a magas szintű kiképzettségnek és szakszerűségnek, a nagyfokú jártasságnak és hozzáértésnek – az „igazi profi" jellegnek. Ezek hiányában az önkéntes haderő elveszítené szinte minden előnyét és létrehozásának értelmét.

A szaknyelv – vagy ahogy gyakrabban nevezzük: a terminológia – azért alakult ki, hogy az adott szakma művelői jobban, pontosabban értsék egymást. Tudott dolog azonban, hogy a szaknyelv kifejezései a szakmában gyakran egészen mást jelente-

nek mint azok szó szerinti tartalma az élőbeszédben. A terminológia lényegében megegyezés kérdése. A létrehozásra tervezett haderőt nevezhetjük tehát akár hivatásosnak, akár professzionalistának, akár önkéntesnek, ha – egyöntetűen – tudjuk, hogy mit értünk a kifejezésen. De most még a fogalom kialakulásának az elején vagyunk: most még ha lehet hívjuk magyarul és szakszerűen – tehát igazi profikhoz méltó módon – önkéntes haderőnek.

Magyarország a küszöbén áll az önkéntes haderő létrehozásának

A haderőépítést meghatározó valamennyi alapvető tényező az önkéntes haderőrendszerre való mielőbbi áttérés irányába hat. Az ország gazdasági teherbíró képessége nem teszi lehetővé nagyméretű haderő fenntartását, főként a korszerű eszközök beszerzését a békében meglévő, de különösen nem a mozgósítandó szervezetek számára. Így az eszközök lehető legnagyobb mértékű kímélése költségvetés-csökkentő tényezőként jön számításba. Mindez a kisméretű és önkéntes haderő létrehozását indokolja, amit megerősít, hogy a magyar közvélemény többsége folyamatosan az önkéntesség mellett foglal állást.

Megerősíti az önkéntes haderőre való áttérés indokait Magyarország NATO-tagsága is. A Magyar Honvédség jelenlegi és várható feladatai megoldásához szövetségi kötelezettségei teljesítéséhez szükség van olyan felszereltségű és képességű szervezetekre, amelyek bárhol és bármikor bevethetők. Ez csak a teljes egészében önkéntes csapatokkal oldható meg maradék nélkül.

Az önkéntes haderőrendszer bevezetése tehát Magyarországon is elkerülhetetlenné vált. A magyar Köztársaság – annak érdekében, hogy mind szövetségi kötelezettségeinek, mind nemzeti védelmi feladatainak eleget tudjon tenni – nem mondhat le arról, hogy a nemzeti haderőn belül mielőbb létrehozzon egy önkéntesekből álló, legkorszerűbb eszközökkel felszerelt, magas szinten felkészített haderő-csoportosítást.

Biztonságpolitikai szempontból azonban az áttérésnél figyelembe kell venni, hogy számítani kell olyan katonai kockázatokra, amelyek kivédésénél nem lehet a mozgósítás lehetőségeiről lemondani. Ma már látható, hogy *a biztonság alakulásáról a hidegháború befejeződésének időszakában kialakított pozitív nézetek több tekintetben átértékelésre szorulnak.* Az elmúlt több mint egy évtized eseményei azt igazolják, hogy a nemzetközi helyzet nem javul olyan ütemben, s a nemzetközi biztonság nem szilárdul olyan mértékben, ahogyan arra a kelet–nyugati szembenállás megszűnésének hatására joggal számítani lehetett. A korábban is feltételezett új veszélyforrások egy része – főként a terrorizmus – már fegyveres konfliktusokat előidéző méreteket öltött, a világ egyes régiói között egyre mélyül a gazdasági és a szociális különbség, amely reális veszéllyé teszi a különböző nacionalizmusok felerősödését és mind jobban valószínűsíti az aszimmetrikus hadviselés előtérbe kerülését. A belőlük kialakuló fegyveres konfliktusok terjedése és hatása kiszámíthatatlan, azok jellegükben eltérőek és több irányúak lehetnek, s nem látható előre, hogy felszámolásukhoz milyen erők lesznek szükségesek.

Figyelembe kell venni azt is, hogy *nem igazolódott be, miszerint a fegyveres erő mint a biztonság egyik eszköze, háttérbe szorult a biztonság fenntartásának más tényezőihez képest.* Az elmúlt évek eseményei igazolják, szükségessé válhat, hogy a katonai erő nemcsak

a „végső eszközként", hanem a politika többi eszközével együtt, azokkal egyenrangúan – összehangoltan, de akár azokat megelőzve is – alkalmazható a biztonság érdekében. Úgy néz ki, hogy a jövőben a biztonságot nem az országok közötti katonai egyensúlyhiányból adódó fenyegetések, hanem az egyes régiók esetleges belső instabilitásától származtatható kockázatok befolyásolják. Nem az lesz az alapvető kérdés tehát, hogy fennáll-e az országok között támadó szándék, hanem az, hogy a térségben meglevő instabilitás talaján létrejöhetnek-e olyan szituációk, amelyek fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek, s amelyekben a fő szerep a haderőkre hárul.

A katonai erő helyének és szerepének ilyetén alakulása indokolttá teszi, hogy haderőrendszerünk egyaránt biztosítsa olyan csoportosítások létrehozását, amelyek gyors, hatékony műveletekkel képesek szövetségi keretekben (külföldön is) részt venni válságkezelésben és védelemben, ugyanakkor olyan csoportosítások létrehozását is, amelyek huzamosabb időn át is alkalmasak az ország területén védelmi és más katonai, illetve egyéb feladatok megoldására.

Az önkéntes haderőrendszer szükségessége és létrehozása feltételeinek jelenlegi hiánya közötti ellentmondás feloldása érdekében elkerülhetetlen, hogy a kis létszámú önkéntes haderő-csoportosítás mellett – a haderőre háruló terjedelmes és szerteágazó, fegyveres és nem fegyveres feladatok megoldására – rendelkezzünk egy viszonylag nagy létszámú és adott esetben mozgósítható tartalékos haderő-csoportosítással. Tekintettel azonban arra, hogy a katonai szolgálati kötelezettség, s ezzel együtt a sorozásos rendszer a lakosság nagy részénél ellenszenves, és a kormányprogram szerint béke idejére felfüggesztésre kerül, indokolt lenne – igen rövid szolgálati idő mellett – az *önkéntes tartalékos képzés* bevezetése. Ez beilleszthető lenne akár egy nemeztőrségi, akár egy – a svájcihoz (csak) hasonló – milicrendszerbe. Önkéntes tartalékos rendszerről értelmesen ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha az ilyen szolgálatra jelentkezők részére legalább a minimális szintű kiképzés biztosítva lesz.

Abból következően tehát, hogy Magyarországon *nem hozható létre, olyan nagyságrendű önkéntes* haderő, amely a nemzetközi feladatokra (békeműveletekre és a szövetségi kötelezettségekre), valamint az ország területén megoldandó (katonai és más jellegű) feladatokra egyaránt elegendő – bizonyára több sajátossággal kell számolni. Ez tükröződik a kormányprogramban is, amely az önkéntes haderőre való áttérés mellett az általános katonai felkészítést is előirányozza. „Alapelvünk az – olvasható a programban –, hogy katonai szolgálatot békeidőben csak önkéntes vállalás alapján, hivatásként vagy szerződéses viszonyban kell ellátni. Ha azonban a haza veszélybe kerül, akkor az általános hadkötelezettség törvényi előírása alapján – a szükséges kiképzés és felkészítés után – minden arra kötelezett honfitársunknak a honvédelem szolgálatába kell állnia. A sorkatonai szolgálat megszüntetését és az önkéntes, hivatásos honvédség felállítását a kormányzati ciklus végéig fokozatosan megvalósítjuk." A továbbiakban a program rámutat: „A korszerű hadseregen belül indokolt egy jelentősebb hivatásos mag fokozatos kialakítása. Ugyanakkor éppen az új típusú fenyegetések és kockázati tényezők teszik szükségessé a civil lakosság minél szélesebb rétegeinek felkészítését a veszélyhelyzetek leküzdésére. A haza védelme iránti elkötelezettséget fel kell kelteni és fenn kell tartani felnőtt honfitársainkban, férfiakban és nőkben egyaránt."

A kormányprogramban vázolt koncepció csak akkor valósítható meg, ha a honvédség szervezeti struktúrája a lehető legjobban igazodik a honvédség feladatrend-

szerének három nagy feladatcsoportjához: az ország területén megoldandó védelmi és más feladatokhoz; az V. cikkelyből következő feladatokhoz és a békeműveletekben való részvétel feladataihoz.

Ennek megfelelően az önkéntes haderő szervezeti struktúráját az alábbiak szerint célszerű kialakítani:

- az ország védelméhez szükséges erők (válságkezeléshez, katasztrófaelhárításhoz, terrorcselekmények kezeléséhez szükséges erők és képességek);
- a szövetségesi kötelékbe felajánlott erők (bevethető erők, helyi erők stb.);
- más nemzetközi kötelezettségéből adódó szerepvállaláshoz szükséges erők.

Az önkéntes haderő egy esetleges mozgósítás esetén elsősorban az önkéntes tartalékosokkal egészül ki, de szükség esetén – a felfüggesztett szolgálati kötelezettség (és a sorozás) újbóli elrendelése, valamint megfelelő kiképzés végrehajtása után – létrehozhatók harci, harci támogató- és harci kiszolgáló-támogató szervezeti elemek is.

A fentiek mutatják, hogy a haderőfejlesztést a jövőben nem lehet „általában", hanem *csak az egyes haderő-csoportosítás sajátos feladatainak megfelelő specialitások figyelembevételével* tervezni és végrehajtani.

* * *

A haivatalos állomány körében végzett közvélemény-kutatás szerint a tisztek, tisthelyettesek többsége indokoltnak látja az önkéntes haderőre történő áttérést. Ez azonban nem jelenti azt, hogy fentartások nélkül fogadja el a tervezett intézkedéseket. Ez már csak azért sem lehetséges így, mert az elmúlt 10–12 évben folyvást azt hallotta, hogy miért nem lehet áttérni az önkéntes hadseregere.

1999 decemberében, az önkéntes hadsereg esetleges bevezetésével foglalkozó országgyűlési vitanapon, a honvédelmi miniszter azzal fejezte be felszólalását: *„...mindezek alapján a kötelező sorkatonai szolgálat felváltását önkéntes és hivatásos katonák által teljesített szolgálattal ma még nem tartom időszerűnek."* Ezt az álláspontot a hivatásos állomány többsége – akkor! – elfogadta. Azóta – bár a szakirodalom rendszeresen foglalkozott a témával – senki sem törődött a hivatásos állomány szemléletének formálásával. Nagyon fontos tehát, hogy mielőbb párbeszédek kezdődjenek a hivatásos állomány meggyőzése érdekében, mert nélkülük ennek a feladatnak a megoldása lehetetlen. A párbeszédnek arra kell irányulnia, hogy a hivatásos állomány minnél jobban megértse a tervezett intézkedések szükségességét, egyszersmind véleményével segítse a vezetést a végrehajtás feltételeinek megteremtésében.

Hautzinger Gyula

Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő

A világ számos országának hadseregei, benne az európai fegyveres erők is a professzionalitás irányába fejlődnek és önkéntességen alapuló haderők lesznek. A haza védelme – írja az alkotmány – „az állampolgárok közös felelősségvállalásán alapuló nemzeti ügy". Ez azt is kifejezi, hogy ez a nemes feladat nem lehet csak az önként vállalkozók kizárólagos feladata. Szükség van olyan erőre – írja a szerző –, amely kiegészítheti a profi hadsereg tevékenységét – ez lehet a nemzetőrség is. A szerző a haderőrendszerről „Az átalakukló honvédelem koncepciójának aspektusai – különös tekintettel a nemzetőrség megalakításának lehetőségére" című doktori értekezésének alább közölt részleteiben fejti ki véleményét az önkéntes hadseregről, a nemzetőrségről.

A Varsói Szerződés felbomlásával Európában a „nagy háború" veszélye eltűnt. Ugyanakkor az eltérő társadalmi rendszerek szembenállása helyett új regionális konfliktusok keletkeztek. A veszélyek minőségének módosulásával szinte egyidejűleg jelentkezett a társadalmakban a hadseregek megváltoztatását illető követelés: a tömeghadseregek önkéntes alapon működő hadsereggé átalakításának az igénye.

A minden katonai feladatot „felvállaló", sorozásos–behívásos alapokon működő, az elmúlt évszázadokban az országok társadalmi berendezkedésétől függetlenül egyaránt jellemző tömeghadseregek kora szemmel láthatóan végérvényesen lejárt. Társadalmi oldalról fokozatosan felerősödtek a behívásos rendszert megkérdőjelező, az önkéntes hadsereg átalakítása irányába mutatkozó igények. Ezt a '90-es évek katonai eseményei is bizonyították. Láthatóvá vált, hogy a jövő – fegyveres erőket igénylő – válságai nem az erők tömeges alkalmazásával válnak kezelhetővé. Az évtized közepére jellemzővé váltak a békekikényszerítő,- fenntartó típusú műveletek, amelyek során több esetben jelentősebb szerepet játszott a csúcstechnika (és természetesen az azt kezelő ember), mint az élő erők bevetése.* Ezek sorában kiemelkedik az 1999-es koszovói válság megoldása, amely során a NATO–haditengerészeti támogatás mellett, de szárazföldi erők alkalmazása nélkül – légi tevékenységgel kényszerítette ki Jugoszláviában a célul kitűzött eredményt.

* Ez a változás, viszont a csúcstechnika költségkihatásait tekintve, megkérdőjelezhet minden hosszú távú megtakarítási kísérletet.

Ezek a megállapítások mind arra utalnak, hogy a jövő, általunk már csak hovatartozásunk szempontjából mércének tekintett *euroatlanti országok nemzeti hadseregei a teljes önkéntességs irányába fejlődnek.* Ezek állománya önként, egyéni motiváció alapján, szakmaként választják a fegyveres erőket. Ez az út valóban megfelel a jelen és – talán megkockáztathatom – a jövő társadalmi elvárásainak is, amelyben a hon fegyveres védelme bizonyos tekintetben és mértékben természetszerűleg átértékelődhet és delegálódhat az azt hivatásból vállalókra.

Az elmúlt években a nyugati országokban egymás után térnek át a behívásos rendszerről az önkéntességen alapuló haderőre, *az állampolgárok önvédelmi jogáról való teljes lemondás nélkül**. Ez a folyamat még hosszú ideig fog tartani, de kimenetele nem lehet kétséges. Európa fegyveres erői előbb vagy utóbb önkéntességen alapuló hadseregek lesznek.

De nem is történhet ez másként más okból sem. Az a fejlett haditechnika, amely a nyugati országok hadseregeinek a birtokában van, már nem engedi meg a rövidebb-hosszabb ideig (már régóta tendencia az elmozdulás a rövidebb katonai szolgálat irányába) tartó sorkatonai szolgálat eredményeként kapott alkalmazót. Erre csak a viszonylag hosszabb ideig tartó kiképzésen a korszerű technikát és annak kezelését elsajátító profi katona képes. De ezt indokolja a technika hosszabb élettartamának biztosítása, a rövidebb, gyengébb hatásfokú kiképzésből, a gyakori kezelőváltásból eredő meghibásodások elkerülésének igénye is. Ez a dolgok egyik oldala. A másik, hogy a korszerű harc nemcsak a nagy hatású tűzfegyverekkel való mesteri bánásmódot feltételezi, hanem olyan egyéni képességek kialakítását is, amelyek csak hosszabb kiképzési idő és folyamatos fenntartás útján érhetők el és tarthatók meg.

Az eddigi okfejtésből ugyanakkor az is következtethető, hogy az egyre kisebbé, ugyanakkor professzionálissá váló, magas fejlettségi színvonalon lévő technikát kezelő hadseregek feladatrendszerében továbbra is ott maradnak a bizonyos szinten hagyományos eljárásokat és könnyűfegyverzetet igénylő, támogató feladatok, amelyekre a felkészítés és a tréning nem igényel állandó, folyamatos kiképzést. Ennek a *hagyományosan területvédelmi feladatsornak a megoldására alapvetően két megoldás kínálkozik:*

- a reguláris hadsereg továbbra is felkészül és általában keretesített, de szervezett alakulataival kész ellátni ezeket a feladatokat is, vagy
- történelmi hagyományai alapján rendelkezik olyan milícia típusú erőkkel, amelyek eddig is és ezután is elláthatják az országvédelem szempontjából nélkülönözhetetlen feladatokat.

Mindkét út járható. Az első eset, mivel keretalakulatról van szó, kevésbé költségigényes, ugyanakkor természeténél fogva nem is kerül a társadalomhoz közelebb. Katasztrófa esetén nincs a sokkal költségigényesebb hadseregen kívül rövid időn belül bevethető alakulat. Második esetben összességében nagyobb működési költségről van szó, ugyanakkor:

- mivel a felnőtt lakosság nagy része megfordul szervezeteiben, jobban biztosítja a társadalom felkészültségét egy esetleges konfliktus elhárítására,

* A honvédelem törvényben foglalt állampolgári kötelességek felfüggesztése és nem a polgárok részére történő törlése a jellemző.

- nagyobb mértékben biztosítja a társadalom és a hadsereg között a kapcsolatot, egyfajta „híd" szerepét töltheti be a professzionális hadsereg és a társadalom között,
- rövid készenlétű, ezért különösen katasztrófák és egyéb rendkívüli alkalmak esetén gyors alkalmazást biztosít.

Belső, hazai ösztönző körülmények

Magyarország NATO-tagságával, és az ország gazdaságának – reméljük tartósan – növekvő pályára állásával létrejött annak lehetősége, hogy elkezdjön egy olyan haderőreform, amelynek eredményeként a második évezred első évtizedének a kezdetére-közepére egy személyi állományában és alkalmazott haditechnikájában új, létszámában az ország teherbíró képességével és lélekszámával arányos hivatásos honvédség jöjjön létre, amely szövetségeseivel közösen alkalmas az ország szuverenitásának megvédésére, és kötelezettségeiből eredően, illetve érdekeinek megfelelően határainkon túli békefenntartó-békekikényszerítő hadműveletekben, illetve humanitárius akciókban való részvételre.

Ez a haderőreform – túlzás nélkül állíthatjuk – történelmi esély. NATO–tagságunkból eredően kötelességünk, hogy belátható időn belül, egy a szövetség többi tagjával megegyező szinten (interoperabilitás) tudjunk a közös feladatokban részt venni. Ennek a ma megtervezett, több kormányzati cikluson átívelő feladatnak pártpolitikától mentes, következetes végigvitele nemcsak történelmi esély, hanem felelősség is, nemcsak saját, hanem szövetségeseink össz- és nyugodtan állíthatjuk egyes nemzeti érdekeit tekintve is.

Az már a katonai tervezők feladata, hogy a honvédség jelenlegi struktúrájából kiindulva – további állományvesztés nélkül – a szükséges átalakítások folytatásával olyan haderő alakuljon ki, amely egyaránt alkalmas egy jelenleg hazánkra nem prognosztizálható veszély legsúlyosabb esetében országunk szövetségeseinkkel együtt történő katonai védelmére, illetve más, határainkon túli feladatok közös végrehajtásában való részvételre. A jelenleg és beláthatóan a jövőben rendelkezésre álló – mind humán- mind költségvetési – források a fő célokat tekintve nagyjából azonos, konszenzuson alapuló politikai akarat alapján tervezhetőek. A GDP fegyveres erőkre évente fordítható források, az ország gazdasági mutatóinak további javulásával, a HM költségvetését nem terhelő programokkal elfogadható perspektívát nyújthat a haderő-átalakítás végére a kor színvonalán álló honvédség létrehozásához. Ez a honvédség – amennyiben képességeit illetően szövetségi keretekben tervezetten működik – azt is jelentheti, hogy közel azonos, konvertálható képességekkel kell rendelkezzen mind honi, mind szükség esetén külföldi alkalmazáskor. Az a hadseregszervezés feladata, hogy a meglévő „van" helyzetből kiindulva úgy racionalizálja a honvédség szervezeteit, hogy azok – figyelembe véve a már meglévő és jövőben tervezett felajánlásokat – megfeleljenek a kettős alkalmazás célkitűzéseinek is.

A kötelező katonai szolgálat eltörlésén és a profi hadseregre való áttérésen kívül van azonban egy másik kérdés is. Felvetődik, hogy *a társadalom le tudhatja-e összes kötelességét azzal, hogy fegyveres biztonságára csak a profi hadsereg vigyázzon?*

A fenti kérdésekre történelmi, erkölcsi alapon, környezetünket is figyelve kell a választ megtalálnunk. Ellentétben néhány érzékelhető, reményeink szerint csak minimális kisebbség által támogatott nézettel: a haza védelme nem lehet csak az arra közvetlenül, önként vállalkozók kizárólagos feladata. A honvédelem ügye, a történelem során mindig is elsősorban nemzeti ügy volt. Az 1994/1998. (XII.29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről egyértelműen kimondja: *„A Magyar Köztársaság a honvédelmet az állampolgárok közös felelősségvállalásán alapuló nemzeti ügynek tekinti."*

A nemzeti biztonság megfogalmazásánál a fejlett demokráciákkal rendelkező országok (és ebben a tekintetben Magyarország jelesül idetartozik) hajlamosak egyfajta pozitív önvizsgálati szempontból kiindulni, állítva „mi nem fenyegetünk senkit, és nincs ellenségképünk". Ez helyes és igaz. De más megközelítésben, történelmi távlatban jelentheti ez azt is, hogy nem is születhetnek, kaphatnak erőre és terjedhetnek olyan társadalmi mozgások határainkon túl, amelyek ellentmondanak ennek a felfogásnak és pozitív szemléletnek? Látva a világban meglévő veszélygócokat, a bizonytalansági tényezőket, tőlünk keletre és délre feltételezhetően lehetnek a jövőben olyan kihívások, amelyeket ma még nem tudunk megfogalmazni, de adott esetben veszélyt jelenthetnek térségünkre, így hazánkra is. Erre utalnak a fent hivatkozott OGY határozat biztonságunkat befolyásoló, már idézett *instabilitás és kiszámíthatatlanság* jelzői. A korszerű, de létszámában a korábbiakhoz képest kisebb fegyveres erő a haderőreform után végletes esetben elegendő lehet egy, időben és terjedelemben korlátozott hadműveletre, NATO-szövetségeseinkkel együtt egy, szuverenitásunkat veszélyeztető támadás elhárítására, vagy/és szövetségi kötelezettségeinknek megfelelően, a politikai döntéstől függően az ország határaitól távolabbi kollektív fegyveres erőkkel megoldandó feladatokban történő részvételre.

A fentiekből is kiindulva az már ma is tisztán és világosan látható és megfogalmazható, hogy a magyar fegyveres erők távlatokban nem fognak rendelkezni és nem is kell, hogy rendelkezzenek mindazon képességekkel, amelyek a nyugodt, reményeink szerint zavartalan alkotó békeidőszak során az ország védelme szempontjából a harc megvívásához az összes szükséges erőt és eszközt jelenti. Szövetségeseink sem várnak el tőlünk egy ilyen, a nagy országokra máig jellemző (és valószínűleg továbbra is megmaradó), minden kihívásra, minden feladatra egyformán alkalmas nemzeti fegyveres erőt.

Ugyanakkor feltételezzük, hogy egy, a fegyveres küzdelem megvívására alkalmas erő mellett (és hangsúlyos a mellett és nem a mögött szó) szükség lehet olyan erőre, amely kiegészítheti a profi hadsereg tevékenységét, így biztosítva azt a hozzájárulást, amelyet a szövetségi erők hazánk érdekében történő alkalmazása esetén is nekünk magunknak meg kell tennünk. Ez a részvétel profi hadsereg megléte esetén, egyes speciális igényektől eltekintve (légierő, műszaki alakulatok igénybevétele) annak feladatköréből kiemelhető lenne.

Ez tükröződik abban a kezdeményezésben, amelynek eredményeként 2001 decemberében a Parlament őszi ülésszakának a végére országgyűlési határozat született, a milícia típusú feladatok végzésére alkalmas új típusú fegyveres erő, a Nemzetőrség létrehozására. A magam részéről úgy vélem, hogy az ebben a határozatban foglaltak alapos vizsgálatáról a jövőben sem szabad teljes egészében lemondani.

A nemzetőrség mint kifejezés nem új a magyar fogalomrendszerben. Ha párhuzamot akarunk vonni, másik szép szavunk, a honvédség eredete is a reformkor és az azutáni időkre, a nemzetőrség fogalmának megszületésének idejére tehető. Ma a megalakításon elmélkedőknek – a vitathatatlan azonosságok mellett – mást kell érteniük a korszerű Nemzetőrségen, mint amit az jelentett 1848/49 vagy akár 1956 idején. Mint ahogy a ma honvédsége is más, mint a több mint másfél száz évvel ezelőtti.

Ezt tükrözi vissza a nemzeti biztonsági stratégia: amikor kimondja: *„Ki kell dolgozni a professzionális Magyar Honvédség, és az általános hadkötelezettség elvét békében is érvényesítő Nemzetőrség modelljét, amely lehetővé teszi az ország hatékony védelmét bármilyen minősített időszaki helyzetben."*

A Nemzetőrség „az általános hadkötelezettség elvét békében is érvényesítő fegyveres erő", melynek szervezeti felépítését, részletes feladatrendszerét, a Magyar Honvédséggel és a Határőrséggel való együttműködésének módját a Magyar Köztársaság katonai stratégiája hivatott majd részletezni.

A Nemzetőrség mint szervezet így a nemzeti biztonsági stratégiában említésre kerül. A fogalom cél–feladat–szervezet tagolódású felbontása a megfelelő törvénykezési eljárás után, a nemzeti katonai stratégia dokumentumában és az ahhoz kapcsolódó egyéb okmányokban kell, hogy testet öltsön. Ugyanakkor úgy vélem, hogy a fogalom néhány eleme feltétlenül értelmezésre szorul.

A Nemzetőrség és a hadkötelezettség közötti összefüggés nehezen értelmezhető. Arra utal, hogy a jövőben, feltehetően a következő évtizedtől hivatásos állományból álló Magyar Honvédségtől az ország fegyverforgatásra alkalmas férfilakosságának a későbbi időszakban lefolytatott katonai alapkiképzése átkerülhet a Nemzetőrség szervezésébe. Ugyanakkor lényeges szempont, hogy a honvédség utánpótlási, kiképzési rendszerének annak önkéntessé válásával át kell alakulnia. Mivel az önkéntes hadsereggel szembeni követelményeknek más jellegűeknek kell lennie, mint egy más, országhatáron belül területvédelmi feladatot ellátó fegyveres erőnek, ezért annak felkészítésével kapcsolatban is célszerű más elveket érvényesíteni. A honvédségnél a magas technikai színvonalú haditechnika várhatóan korszerű, eltérő eljárásokat fog megkövetelni, mint a rekrutálásában, motivációjában, felszereltségében és alkalmazásában eltérő, tervezett Nemzetőrségé.

Itt kell megemlíteni a motivációban meglévő különbséget. Az alapok azonosak. A jövő önkéntes katonája, honvédje és a nemzetőr ugyanazon alapról, az ország fegyveres védelmére vállalkozva választja a haza fegyveres szolgálatát. A lényeges, és mindenképpen figyelemre méltó eltérés az, hogy a profi katona élethivatásszerűen, állandó, jövedelmet biztosító elfoglaltságként választja a szolgálatot, készen arra, hogy ha kell, akár a határoktól távol is kamatoztassa felkészültségét. A nemzetőr viszont csak meghatározott körülmények között, eredeti foglalkozását nem feladva, csak a kieső keresetének térítése mellett, korlátozott – általában helyi – közegben és időtartamban vállal elfoglaltságot.

Van tehát egy, a céljaikban azonos, de az alkalmazás filozófiájában mindenképpen megfigyelhető különbség. Ez feltételezhet a békebeli irányítási-vezetési módszerekben is bizonyos fokú eltérést. Minősített helyzetben viszont nem indokolt semmilyen megkülönböztetés alkalmazása.

Mindehhez hozzájárul, hogy a nemzeti katonai stratégia véglegesen csak akkor készülhet el, ha az abban előírtak törvényi oldalról adekvátak, más kifejezéssel élve a Nemzetőrséggel kapcsolatban elkerülhetetlen és szükséges törvénykezési módosítások – beleértve az alaptörvényünket, az alkotmányt is – megtörténnek.

A haza védelme önkéntes alapon

Manapság sokszor esik szó az önkéntességről. A témában megszólalók közül sokan egyaránt használják az önkéntes fogalmát a majdani hadseregre, az azt feltételező új típusú tartalékos rendszerre, de az elképzelések szerinti – új típusú területvédelmi rendszerre, a Nemzetőrségre egyaránt.

A reguláris haderő önkéntessége – olvasatomban – olyan, az állampolgárok szabad elhatározásából eredő akarat, amely esetünkben eldönti az egyén viszonyulását a hon védelméhez. Alapja azon vállalásnak, amely a későbbiek során a hivatásos haderőhöz elvezeti, amelyhez nemes célokat vállalva, de foglalkozásszerűen, életpályaként hosszabb ideig – nem lehetetlen, hogy aktív pályafutása végéig – önként csatlakozik. Ez az önkéntesség vállalja a hivatásos szolgálattal járó következményeket, azok nehézségeit és – reméljük – széles körű kedvezményeit is. Önkéntes, mert önként alárendeli magát egy külsőségeiben is megnyilvánuló szervezet szabályainak, az általános köznapoktól eltérő rendjének. Vállalja az állandó készenlétet. Részvételt – akár élete veszélyeztetése árán is – kül- és belföldön megoldandó katonai feladatokban, amelyek szolgálati ideje alatt már nem tőle függő időben és helyzetben következnek be. Tehát ha ebben az esetben tovább elemezzük az önkéntességet, meg kell állapítanunk, hogy az tudatosan vállalt kötelességgé alakul, amely a továbbiakban már a hivatásként, foglalkozásként vállalt pályafutás jellemzője.

Más az önkéntesség fogalma az állampolgároknak a honvédelem egyéb területén elvárható jövőbeni cselekvéseit illetően. Ezekben az esetekben nem hivatásról, foglalkozásszerű tevékenységről beszélünk. Itt fontos, lényeges elem, de mást jelent tartalmilag az önkéntesség. Feltehetően a jövő honvédelmével kapcsolatos alkotmányi és egyéb törvényi szabályozások az önkéntes haderő létrejötte után is tartalmaznak majd bizonyos állampolgári kötelezettségeket. De az állampolgári részvételnek különben önkéntes vállalásokon kell alapulnia. Ez lehet az *önkéntes tartalékos szolgálat.* Ennek egyik összetevőjét a Nemzetőrség is alkothatja. A másik összetevőjét a hivatásos haderőből kikerülő tartalékosok képezik. A majdani hivatásos hadsereg tagjainak hosszú időn keresztül felkészítése, költséges folyamat lesz, így az országnak saját védelme szempontjából a hivatásos viszony megszűnte után még meghatározott ideig szüksége lesz azokra, akik területükön a különféle képességeket szolgálatuk ideje alatt elsajátították. Másfelől a hivatásos haderőbe is kerülhetnek egyes esetekben (meghatározott körülmények között és időtartamra) olyan önkéntesek, akik korábban még nem voltak kapcsolatban a hadsereggel de speciális, egyedi felkészültségük alapján szükség lehet rájuk. Ezért üdvözölhető kezdeményezés a Magyar Tartalékosok Szövetsége (MATASZ), amely társadalmi szervezetként soraiban kívánja egyesíteni mindazokat, akik a jövőben a honvédelem bármely területén tartalékos szolgálatot vállalnak.

Önkéntes lehet a jövőben a nemzetőr is, aki saját portáját, a kisebb és nagyobb közösség védelmezését vállalja. Aki nem hivatásszerűen, önként, ugyanakkor szervezetten, társaival közösségben készül fel és látja el szükség esetén feladatait. Tevékenységéért költségein és kiesett keresetén és a már működő, a tartalékosok részére évente nyújtott juttatáson túl nem kap díjazást. Ezenkívül fáradságáért szűkebb és nagyobb közössége által elismerésre számíthat. Megbecsülésként viszont részben vagy egészben olyan kedvezményekben is részesülhet, amelyek a hivatásosokat is megilletik. Ez a fajta önkéntesség más, mint a korábbiakban taglalt. Más irányú kötöttséget is jelent. Az azt vállaló csak meghatározott esetekben és területeken vehető igénybe, külföldön nem vethető be. Ugyanakkor a hazáért önként vállalt szolgálat számára akár egy egész életen át tartó elkötelezettséget jelenthet. Ez a fajta önkéntesség rokon, de nem ugyanaz, mint az előző vagy akár az önkéntes hadsereg tartalékosáé. Értelemszerűen egy társadalmi szervezetbe tartozhat velük megállapított esetekben és mértékben részesülhet azon kedvezményekben, mint a tartalékos. Az összetartozás, az eltérő állományviszonyúak rendszeres találkozása segít a társadalommal történő folyamatos kapcsolatban, az együttélésben. A Magyar Tartalékosok Szövetsége és más, a fegyveres erőkkel kapcsolatos társadalmi szervezet és a Nemzetőrség kapocs, híd lehet a jövő önkéntes hadereje és a magyar társadalom között.

A Nemzetőrség a társadalom új intézménye is lenne, így a társadalomba illesztése során szükséges, hogy annak jogi feltételrendszere is kiépüljön. Ehhez az alkotmányt, abból eredeztetve pedig a magyar törvénykezés többi dokumentumát is változtatni kell. Feltétlenül szükséges, hogy a Nemzetőrség létrehozása során a törvényalkotásban a legnagyobb fokú konszenzus alakuljon ki, mert ez az egyik biztosítéka annak, hogy a társadalom részéről megfelelő lesz a támogatás. Mindennek határozott és jól szervezett tájékoztató- és felvilágosítómunkával kell párosulnia, amelyben a polgárok megértik, elfogadják és személyes részvételükkel támogatják az új típusú fegyveres erő kialakítását.

Létrehozása esetén a Nemzetőrségben feladatot ellátók nagy többsége munkavállaló lesz, ezért az itt szolgálók megnyerésén és juttatásban részesítésén kívül fontos, hogy a munkáltatókkal is rendezett jó viszony alakuljon ki. Ennek alapját egy, a munkavállaló és munkáltató közötti munkaszerződés jelenthetné, amelyben a munkáltató elismeri, és tudomásul veszi, hogy dolgozója, meghatározott feltételek között nemzetőri kötelezettségeinek tesz eleget. Ennek elősegítésére különböző kompenzációkat kaphat. A kialakítandó Nemzetőrség támogatására – külföldi példák alapján – ösztönzőket lehetne bevezetni. A fő cél: tudatosítani, hogy a nemzetőr tartalékos, olyan ismereteket szerez, olyan magatartási formákat követ, amelyeket munkája során is hasznosítani tud.

Az önkéntes hadsereg társadalmi fogadtatása

Az elemzések alapját elsősorban azok az összefoglalók jelentik, amelyet a Magyar Gallup Intézet és a ZMNE szociológiai tanszéke a 2001/02. év fordulóján készített, amelyek elegendő alapot biztosítanak néhány következtetésre.

A hivatásos hadsereg alapfeltétel, mivel a Nemzetőrség napjainkban történő megalapításának gondolata sem merülhetett volna fel, ha társadalmunkban nem

kezdődött volna el a párbeszéd a sorozott hadsereg megszüntetéséről, a professzionális hadseregre áttérésről.

Önkéntes hadsereg és milícia típusú, „polgár–katona" Nemzetőrség. Ellentmondás és egymásból következőség. Annak nyilvánvaló felismerése, hogy az „elit" hadsereg mellett a társadalom a profi katona szükségességét elismerve, azon túlmenve a „csak amikor és ameddig kell" plusz igényét fogalmazza meg. A történelmi példák egyik üzenete is az volt, hogy akkor és addig volt szükség hazánkban a Nemzetőrségre, ameddig a honvédség nem tudta betölteni magasztos hivatását. Ma, ha másként is, de szintén lehet párhuzamot vonni. A különbség, hogy napjainkban mi, a magyar társadalom tagjai állunk döntés előtt, szeretnénk egy más típusú honvédséget, egészen más alapokon, mint eddig bármikor. Ez egyúttal azzal is jár (és itt a tudatos felismerés), hogy elveszíthetünk egy sor olyan képességet, amely korábban lényeges eleme volt a haderőnek.

A hivatásos hadseregre áttéréssel kapcsolatban a szakemberek évek óta végeznek felméréseket. *A legfrissebb eredményeket a Magyar Gallup Intézet a HM Zrínyi Kht. megbízásából 2001 decemberében elvégzett (már említett) vizsgálata eredményezte. A felmérés 1013 főre terjedt ki.*

Közel tíz esztendeje kérdezik meg az embereket, hogy a kötelező sorkatonai szolgálattal vagy a professzionális hadsereggel értenek-e egyet. Érdemes megvizsgálni a közvéleményben végbemenő lassú, de mozgásában egyértelmű változást. 1992-ben a polgárok többsége, 54%-a még a sorozott hadsereggel értett egyet. Ez az arány mára teljesen megfordult és ma már 52% a hivatásos hadsereg bevezetését szeretné. De még nagyobb a kontraszt, ha figyelembe vesszük, hogy a sorkatonaságot támogatók csak az összes megkérdezettek egyharmadát képviselik 34%-ot. Az elmúlt tíz év alatt a sorkatonaság intézményének támogatottsága 2000. február elején zuhant a mélypontra, amikor vélhetően a laktanyai agyhártyagyulladás-járvány, a körülötte kibontakozott médiavisszhang és politikai akciók a hivatásos hadsereg bevezetése érdekében máig visszafordíthatatlanul a sorozott–hivatásos polémiára irányították az ország figyelmét. Nem véletlen, hogy az akkor megkérdezettek több mint a kétharmada, 68%-a volt a hivatásos hadsereg mellett.

Érdekes, ha szociális, demográfiai és lakóhely szerinti bontásban is vizsgáljuk a kérdést. A profi hadsereg támogatói közül a legmagasabb a támogatottság a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között van (66%), de a szakmunkásképzőt végzettek aránya is 52%, amely pontosan megegyezik az országos átlaggal. A nemek közül a férfiak nagyobb arányban támogatják a hivatásos hadsereg gondolatát (56%) míg a nők kevésbé (49%). Itt a nyilvánvaló közvetlenebb személyes érdekeltség is közrejátszhat. Érdekes, hogy a férfiak közötti támogatottság két év alatt 9%-ot nőtt, míg a nőknél viszonylagosan kiegyensúlyozottabb a vélemény változása (1%).

Még érdekesebb a településtípusok és a korfa szerinti vizsgálat. A városok közül érdekes módon a nagyobb, megyei jogú városokban a legmagasabb a támogatottság (59%). Budapesten, a kisvárosokban, és a falvakban majdnem megegyező, 50% körüli az egyetértés. A sorozást igenlők minden településtípusnál a megkérdezettek egyharmada körül vannak. Szembetűnőbb az eltérés a korcsoportok szerinti vizsgálatnál. A sorozott hadsereget legjobban a bevonuláskorúak (18–24 évesek) ellenzik. Közülük csak minden ötödik ért egyet a behívásos rendszerrel. Értelemszerűen

ebben a kategóriában a legmagasabb (70%) a profi hadsereg támogatóinak az aránya. A hivatásos hadsereget támogatók a kor emelkedésével arányosa csökkennek. Az átlagot (52%) a középkorúak (40–49 évesek) képviselik, majd lassan megfordul az arány egészen odáig, hogy a 69 éven felülieknek csak kevesebb mint az egyharmada (29%) támogatja a részükre nyilvánvalóan idegen elképzelést, a profi hadsereg bevezetését.

Arra a kérdésre, hogy mikor legyen hivatásos hadserege az országnak, a válaszok zömében az 5 éven belül megvalósíthatónak tartott 40%-tól a 10 éven belüli 18%-ig terjednek, amely a többség 10 éven belüli igenlését jelentik. Elemezhető a 15% „nincs válasz" is, amely arra utal, hogy a válaszadók jelentős része nem érzi kompetensnek magát ennek a fontos kérdésnek az eldöntésében.

Az eddigi adatok, és elemzések is arra mutatnak, hogy a közvélemény jelentős többsége a hivatásos hadsereg híve. Ez a tendencia különösen az elmúlt három esztendő során erősödni látszik.

A kérdésekre adott válaszok további érdekességeket is feltártak A vélemények döntő többsége megegyezik abban, hogy a hivatásos hadsereg munkahelyeket teremthetne. Nincs nézeteltérés, hogy a profi hadsereg katonái felkészültebbek, mint a sorkatonák. A válaszadók döntő többsége (68%) úgy véli, hogy a többi NATO–országban is van törekvés a hivatásos hadseregre való áttérésre.

Az önkéntes hadsereghez szorosan kapcsolódó *Nemzetőrség bevezetésének szükségességét* közvetve támasztja alá a válaszadók 68%-a, amikor a katonai szolgálatot a fiatalok számára hazafias kötelezettségnek tartják. Ugyanilyen magas a katonai szolgálat önállóságra, felelősségérzetre nevelésének megítélése. A megkérdezettek 67%-a úgy véli, hogy a katonai szolgálat ideje alatt a fiatalok fizikailag is megerősödnek, a rendre és fegyelemre szoknak.

Közvetlen szociológiai felmérés a Nemzetőrséggel összefüggésben 2002 tavaszáig ismereteim szerint még nem készült, így a társadalom ezzel kapcsolatos véleményére részben a hivatásos haderőre vonatkoztatott kérdések elemzéséből lehet csupán következtetni.

A Gallup intézet már idézett és elemzett vizsgálata szerint a Nemzetőrség létrehozásával kapcsolatos tervekről csak a megkérdezettek 42%-a hallott. Ez azért is elgondolkodtató, mert politikai-katonai műhelyekben lassan két esztendeje folyik a polémia, a Parlament többször is foglalkozott a kérdéssel, egészen a legutóbbi, többször is idézett 2001. decemberi OGY határozat megalkotásáig. Ez is arra irányítja a figyelmet, hogy a további jogalkotásig mélyreható társadalmi vizsgálatoknak és felvilágosító munkának kell folynia, ha azt akarjuk, hogy a társadalom a szükséges információk birtokában támogassa a célokat.

Erre pedig jó az esély. Noha az ismertség nem magas szintű, amikor a felmérést végzők röviden ismertették a Nemzetőrséggel kapcsolatos elképzelések lényegét (azokkal is, akik még korábban nem is hallottak erről) a megkérdezettek 63%-a egyetértett (az egyet nem értők aránya 22%). Érdekes következtetésekre, további elemzésekre ad alapot a válaszok további vizsgálata:

- Szinte alig van eltérés a férfiak (64%) és a nők között (61%).
- A férfiak közül valamivel többen (26%) nem értenek egyet a Nemzetőrséggel kapcsolatos elképzelésekkel, míg a nők közül csak 18% az elutasítók aránya.

- Figyelemre méltó eredmény, hogy különösen a férfiak közül kevesen adtak „nem tudom" választ (10%), ami azt bizonyítja, hogy határozott véleményük van az elsősorban őket érintő kérdésről.
- Iskolai végzettség szempontjából kiegyensúlyozott a vélemény, mintha az iskolázottság nem osztaná meg a polgárokat. Az értékek jobbára 64%–67% között mozognak.
- Lakóhely szerint ezúttal is vezetnek a megyei jogú városok (70%) és érdekes módon a községekben a legalacsonyabb (57%) a támogatottság.
- Kor szerinti megoszlást tekintve figyelemreméltó eredmény, hogy a legmagasabb a támogatottság a fiatalok (18–24) között, 78%. A többi korosztály viszonylag kiegyensúlyozott véleményt tükröz (59–65% között) az „ötvenesek" kivételével, ahol a támogatás mindössze 53%.

A társadalom további meggyőzése mellett fontosnak tűnik olyan kérdések tisztázása, mint a feltételek biztosítása, a szerepvállalás igényének felmérése a Nemzetőrségben, a kisebb közösségek (falvak) lakossági véleményének megismerése, a női részvétel igényének a felmérése és más, menet közben is felmerülő szempontok. Ezek a feladatok viszont csak a célok kitűzése mellett, a folyamatos tájékoztatás–párbeszéd biztosításával történhetnek. A valós társadalmi megítélés csak ezek kölcsönhatásának az érvényesülése során mérhető fel.

Következtetések

A tanulmány összegzése alapján megállapíthatjuk, hogy a Nemzetőrség létrehozásának igénye a biztonság oldaláról jelentkező igényként a Parlament részéről fogalmazódik meg, amelyet elsősorban a politika közvetít. Ehhez kapcsolódva az is rögzíthető, hogy a társadalom kezdeti megítélése mind a hivatásos hadsereg bevezetésével, mind a Nemzetőrség megalapításával kapcsolatban pozitív.

A biztonsági kihívások megváltozása, a fegyveres küzdelem megvívásában tapasztalható változások, a tömeghadseregek vége, a viszonylagosan kisebb élőerővel, de a múlthoz viszonyítva sokkal professzionálisabban, a HiTech alkalmazásával folytatott harci cselekmények a 21. században más haderőt feltételeznek. A hadseregek jelentős minőségi és mennyiségi átalakulása azt is jelenti, hogy az országok fegyverforgatásra alkalmas nagyobbik része mentesülhet a kötelező katonai szolgálat alól. Ebből kiindulva, az ország rövid időn belül elveszítheti azt a természetes, alapvető önvédelmi képességét, amelyet polgárainak legelemibb honvédelemre felkészítése jelent. De ez okozhatja a haderő izoláltságának egy újabb formáját is.

Másfelől, a professzionális haderő határokon belül és távol betölthető feladatai mellett még mindig marad egy sor, az országvédelemmel kapcsolatos katonai feladat, amelyet vagy a hivatásossá átalakuló hadseregnek kell továbbra is ellátnia, vagy jellegénél fogva azt, más országokhoz is hasonlóan, milícia típusú erők is elvégezhetik. Nem említve a katasztrófavédelem legtöbbször nem is elsősorban magas színvonalú technikát, mint inkább segítő kezeket igénylő mentési feladatait, amelyek végzésére (ha elegendő) nem feltétlenül szükséges a drága pénzen más feladatra kiképzett professzionális haderő.

A kérdés ez irányú eldöntése nem elsősorban szakmai-katonai, hanem társadalmi feladat. A társadalomnak kell kimondania, hogy ezeket a feladatokat hogyan és kivel kívánja megoldani.

Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az új típusú fegyveres erő csak akkor válhat a társadalom integráns részévé, ha azt a polgárok személyes részvételükkel is támogatják. Ma úgy tűnik, ez a jövőben csak egy hosszú, többéves munka alapján érhető el. Ebben fontos szerepe van a kommunikációs stratégiának, amit viszont csak konszenzus alapján kialakított és elfogadott elvek mentén lehet és szabad elkezdeni. A társadalmat leginkább megjelenítő parlamenti pártok körében a két legnagyobb erő esetében, amelyek egyben az ország meghatározó többségét is jelentik, nincs alapvető nézetkülönbség az alapkérdés, a területvédelem megoldását illetően. A lényeges eltérés a hogyanban és az időpontokban van. A következő időszak jogalkotói tevékenységében fontos lesz, hogy kellő konszenzus és menetrend alakulhasson ki a feladatok végzésére. Mindeközben meghatározó a társadalommal folytatott folyamatos párbeszéd, amelynek visszacsatolása az időről időre elvégzett közvélemény-kutatások, felmérések eredménye.

Az önkéntesség mellett van még egy terület, amely szintén kiemelt figyelmet érdemel. Ez a polgárok aktív részvételének ellentételezése, juttatások és kedvezmények biztosítása.

A munka csak akkor lehet eredményes, ha abban a társadalom szinte valamennyi intézményrendszere részt vesz. Ez a feladat nem lehet csak a honvédelmi tárca gondja, és nem térítheti el a figyelmet a haderőreform végzéséről sem. Kiegészítheti, erősítheti, de semmiképpen sem másíthatja meg a honvédség átalakítása elé kitűzött célokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A 100/2001.(XII: 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról

Nemzeti biztonsági stratégia 17. old.

A közvélemény a honvédségről és a honvédelem aktuális kérdéseiről, összefoglaló tanulmány; Magyar Gallup Intézet, Budapest, 2001. december–2002. január.

Dr Kőszegvári Tibor: Hadviselés a 21. században; ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 1991.

Prof. Szabó János. Haderő-átalakítás; Budapest, Zrínyi kiadó, 2001.

Kutatói zárójelentés: Önnek mi a véleménye a hivatásos hadseregről és a NATO-csatlakozás következményéről? Bp., ZMNE, 1999.

Szabó Kálmán: Hivatásos hadsereg és Nemzetőrség; Ármádia, 2002. február.

HM TKKF: A BEOSZ kész az együttműködésre (A nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai); Budapest, 2001.

Dr. Malomsoki József: Dolgozat a hivatásos hadsereg és a nemzetőrség témában; ZMNE.

Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. 38. old.

Páwel Zahradnicek

Vegyi üzemek rombolásának várható hatásai a csapatok tevékenységére

Vegyi üzemek berendezéseiben bekövetkezett zavarok (katasztrófák) vagy háború esetén történő szándékos rombolásuk hosszan tartó káros hatással lehet a harcoló csapatok tevékenységére. Többek között a jelen cikk is igyekszik bemutatni, hogy az egykori Csehszlovákia (Csehország és Szlovákia) területén lévő ipari objektumok közül sok ilyen jellegű vegyipari üzem és vegyianyag-tároló (raktár) a legfontosabb (feltételezett) hadműveleti térségekben (főváros környéke, osztravai ipari körzet stb.) helyezkedik el. Ebből adódóan ezeken a területeken, valamint a hatáskörzetében tevékenykedő csapatok védelme és meghatározott harcfeladataik teljesítése érdekében megfelelő intézkedések meghozatala szükséges.

Az alább közölt írás Páwel Zahradnicek mérnök ezredesnek, a Cseh Köztársaság hadserege – ABV fegyverek elleni védelem és a különleges vegyi anyagok elhárítása témaköre – kitűnő szakértőjének az osztrák TRUPPENDIENST-ben megjelent írásán alapszik, amely ezen anyagok hatásait az egykori Csehszlovákia területére, illetve az ebben a térségben harcoló csapatokra vonatkozóan vizsgálja és elemzi. Miután azonban az egykori Csehszlovákia egyik utódállama, Szlovákia közvetlen északi szomszédunk, az ott lévő vegyipari üzemek, tárolók rombolásának következményei közvetlenül hatnak (hathatnak) hazánk területére is. Ezen túlmenően jelentős számban vannak hazánk területén is mérgező vegyi anyagokat termelő üzemek, vegyipari tárolók, raktárak, így a veszély számunkra is igen nagy lehet. Hazai viszonylatban a veszélyes vegyiüzemek békében történő haváriainak elhárításával a katasztrófavédelmi szervezetek, a háborús viszonyok közötti rombolások feladataival pedig a Magyar Honvédség vegyivédelmi szakértői foglalkoznak.

A Magyar Honvédség vegyi felderítő és egyéb harci technikai eszközei, azok védőképessége, az egyéni védőeszközök is hasonlóak, mint a Cseh, illetve Szlovák Köztársaság hadseregeiben. Mindezekből adódóan a cikkben felvetett problémák, az ipari mérgező anyagok ellen védekezés lehetőségei és módjai egyrészt nagymértékben adaptálhatók a Magyar Honvédség jelenlegi viszonyaira és lehetőségeire, másrészt a közölt tények és levont következtetések jelentőségüknél fogva a Magyar Köztársaság biztonsága szempontjából mindenképpen figyelembe veendők.

Az alábbi cikket fordította, szerkesztette és a bevezetőt írta: *dr. Lits Gábor nyugállományú alezredes.*

Tényekre alapozva felelősséggel kijelenthető, hogy az ABV fegyverekkel vívott harc viszonyaira épített *katonai járművek* (páncélozott szállító harcjárművek, lövészpáncélosok, harckocsik stb.) *védelmet nyújtanak a harci gázok és a vegyi üzemek mérgező anyagai ellen, azonban a legjobb esetben is csak rövid ideig tartó védelmet biztosítanak*

A közelmúltban bekövetkezett politikai változások következményeként megalkották és elfogadták az új cseh katonai doktrínát, melynek életbeléptetése után a cseh katonai szakemberek feladatul kapták többek között a harcászati alapelvek átdolgozását is. Ez a feladat jelenleg ugyan még folyamatban van (kidolgozás alatt áll), de a legfontosabb részek már elkészültek, amelyek végkövetkeztetéseit a Cseh Köztársaság hadseregének új harcászati szabályzata foglalja össze. Ez a szabályzat a megváltozott körülményeknek megfelelően meghatározza a harc minden oldalú biztosításának (támogatásának) feladatait, különös tekintettel a felderítés feladataira, az ellenséges harctevékenység várható hatásaira, a szükséges védekezésre, az atom- és vegyi fegyverek, valamint *a vegyipari berendezések rombolásának várható hatásaira.*

Reális a fenyegetettség

Mindenekelőtt *az ipari fejlődés és a feldolgozóipar egyre növekvő követelményei miatt jelenleg számos olyan vegyi-ipari terméket (vegyi anyagot) használnak, amelyek többsége mérgező, káros az emberi szervezetre.* Ezeket a mérgező anyagokat igen nagy tömegben gyártják, hosszabb-rövidebb ideig tárolják és természetesen szállítják is (főként közúton, vasúton tartályokban és földfelszíni csővezetékeken). *Feltehető és fel is kell tenni a kérdést: ha ezek a mérgező anyagok nagy tömegben felszabadulnak, veszélyeztetik-e a csapatok tevékenységét, a harcoló állomány életét? Igen, veszélyeztetik!* Ezt az állítást igazolják többek között azok a tények is, amelyek békeidőben bekövetkezett üzemi balesetek, fellépő zavarok következtében történnek. *Íme néhány példa:*

SEVESO (Olaszország) 1976
1976. július 10-én Olaszországban egy Milánó környéki vegyi gyárban a triklor-fenol gyártása során – túlhevítés következtében – melléktermékként egy igen mérgező vegyület, tetraklordibenzo-paradoxin (TCDD) képződött, amely a gyár kéményén keresztül finom porfelhő formájában távozott. A vegyület nagy területen áradt szét és a légköri áramlások Seveso olasz falu körzete fölé sodorták, ahol katasztrófát okozva lecsapódott és beszívódott a talajba. A súlyos mérgezés következtében *több százan meghaltak és ezrek szenvedtek igen súlyos, maradandó károsodást.* A szennyezett zónában az állatok elhullottak, ami megmaradt le kellett vágni és elégetni. A lakosságot több száz kilométernyi veszélyeztetett zónából kellett kitelepíteni. A mérgezés következményeinek felszámolása igen hosszú ideig tartott.

BHOPAL (India) 1989
Az egyik indiai (Bhopal) vegyianyag-tárolóban – ahol 42 000 tonna methylisozyanatot tároltak – szivárgás történt, amely *2500 ember halálát okozta és több ezren szenvedtek súlyos mérgezést, maradandó egészségkárosodást.*

A kémiai mérgező anyagok harctevékenységre gyakorolt hatásait külföldi hadseregek különlegesen kiképzett erői (specialistái) igen behatóan és alaposan tanulmányozták a közelmúltban.

Példa erre az 1991 januárjában a „DESERT STROM" fedőnevű hadműveletben részt vett amerikai csapatok tevékenysége és az erről kiadott tájékoztatók. Ezen hadművelet során gyakorolták a Kuwaitban tárolt kénhidrogén iraki csapatok által történő felhasználásának hatásait és ilyen körülmények között a harctevékenység különböző módjait. Kikísérletezték a védekezés legjobb módszereit kénhidrogénnel szennyezett területen folytatott harctevékenység során.

Valamennyi fenti témából is következik a vegyipari mérgező anyagok tanulmányozásának időszerűsége, a katonai erők megóvása legjobb módszereinek keresése, kutatása és ezek alkalmazásának szükségessége, a fertőzött területen folytatott harctevékenység alapelveinek kidolgozása.

A vegyi üzemek elhelyezkedésére mindkét köztársaság területén jellemző a nagy területi koncentráció. A vegyipari üzemek, ezzel összefüggésben a vegyipari termelés mintegy 85%-a:

- az észak-morvaországi területre, amely körzet OSTRAVA–PREROV– VALLASKE–MEZIRICI üzemeit tömöríti,
- a kelet-szlovákiai térségre HUMANNE-STRAZSKE és KOSICE,
- és az Elba völgyére, ezen belül a Moldva melletti KRALUPY-tól PARDUBITZ-ig terjedő térségre terjed ki.

A mérgező vegyi anyagok nagytömegű előfordulása elsősorban a fő szállítási útvonalak mentén, a tranzit (átmenő) utakon és vasútvonalakon feltételezhető. Az egykori Csehszlovák Köztársaságról készült katonaföldrajzi értékelésből kiderül az is: 1992 óta kereken 48 ilyen jellegű üzemről és objektumról állapították meg, hogy szándékos rombolásuk vagy véletlenszerűen bekövetkezett üzemzavar következtében környezetüket 5 km távolságra, illetve ettől jóval kiterjedtebben is veszélyeztetik.

Mindezekből adódik az a kérdés is, hogy vajon *ezek az objektumok háborús konfliktusok esetén veszélyeztetve lennének-e?*

Már csupán *a feltételezett döntő fontosságú hadműveleti irányokból és a saját csapatok lehetséges alkalmazásából is levonhatók az alábbi következtetések:*

- a jelzett vegyipari üzemek zömmel a várható hadműveleti területeken koncentrálódnak;
- a vegyipari üzemeket és objektumokat, tárolókat hadműveletek esetén a legnagyobb valószínűséggel véletlenül, de inkább szándékosan megsemmisítenék, amely a mérgező vegyi anyagok ellenőrizhetetlen mennyiségű és mértékű elszabadulását jelentené;
- az elszabaduló mérgező vegyi anyagok – fajtájuktól és mennyiségüktől függően – kifejtett hatásaik alapján jelentősen befolyásolnák a csapatok harctevékenységét, a harc vezetését *(hasonló jellegű és tartalmú következtetések vonhatók le hazánk vonatkozásában is).*

Kémiai mérgező anyagok harcterületre kijutása és elterjedése

A parancsnokok (parancsnokságok) számára nemcsak a vegyi üzemek békében bekövetkező baleseteiből adódó vegyi mérgező anyagok elterjedésének rizikófaktorai jelentősek, hanem azok a problémák is , amelyek háború esetén a csapatok vegyi anyagok elleni védelmével kapcsolatosak. Ezek a feladatok is rögzítésre kerültek, és ha eddig nem, rögzítésre kell kerülniük az új harcászati szabályzatokban.

A vegyi helyzetet egy vegyi üzem rombolását követően összefüggéseiben, az adott kialakult helyzetnek megfelelően kell értékelni.

Mindenekelőtt *értékelni kell a vegyi helyzet befolyását : a csapatok harctevékenységére és harcképességére, a lakosság életére és az üzemek működésére. Ezen belül* a vegyi helyzetet a szabadban lévő (elszabadult) mérgező anyagok kiterjedésére, főbb jellemzőire, *élő szervezetre, emberre, technikára, objektumokra, terepre , levegőre és vízre vonatkozó szennyezési képességére,* illetve ezekre vonatkozó hatásainak megfelelően kell értékelni.

Mindezekből adódik, hogy a vegyi helyzet a harcászati helyzet fontos alkotó, része, alapvető befolyással van a csapatok harcképessége vonatkozásában az olyan parancsnokok döntéseire, akik közvetlen ki vannak téve a vegyi támadásnak vagy éppen szennyezett zónában, (övezetben) tartózkodnak.

Az is nyilvánvaló azonban, hogy a gazdasági (ipari, technikai) fejlődés és az abból adódó korszerű ipari technológia, a „vegyi helyzet" korábban ismert és alkalmazott klasszikus fogalmát – a szabadon tárolt nagymennyiségű ipari mérgező anyagok lehetséges hatása – jelentősen megváltoztatta (kiszélesítette).

Azon tények, hogy a katonai szempontból jelentős ipari mérgező anyagokat sűrű (tömény) folyékony gáz és illanó folyadékok formájában tárolják és szállítják, indokolttá teszik a *levegő szennyezettségi fokának (jellemzőinek) vizsgálatát.* Ezen belül döntő fontosságú annak meghatározása, milyen az ipari mérgező anyagok megsemmisítő képessége.

A mérgező anyagok koncentrációja atmoszférabeli megváltozásának matematikai összefüggésekben történő megértése a mérgező anyag forrásától függően a „turbulens diffuzió" alapján rendkívül bonyolult feladat. A katonai gyakorlatban a kialakult vegyi helyzetet a vegyi mérgező anyagok kiáramlása (szétterjedése) után egyszerűbb módon jellemzik, mindenekelőtt tapasztalati úton számos kísérlet által nyert összefüggésekben (ún. tapasztalati képlet alapján).

Nyílt terepen a halálos adag és a súlyos mérgezés elterjedésének mértéke, területi kiterjedése az alábbi képlet összefüggései alapján számítható ki:

$$H = 5{,}4 \cdot N x \sqrt[3]{\left(\frac{M}{D x \vartheta x K}\right)^2} \qquad \text{(km-ben)}$$

A képlet elemeinek értelmezése:

H = a szennyezettség kiterjedésének mértéke

M = a kijutott mérgező anyag tömege (mennyisége) tonnában

D = halálos (súlyos sérülést) okozó töménysége mg-ban

ϑ = talaj menti szél sebessége, m/sec.

K = a légkör vertikális (függőleges) állapotától függő együttható értéke, amely:

- Inversio (függőleges légmozgás, a felsőbb légrétegek melegebbek) esetén -2
- Isotermia (állandó hőmérséklet) esetén -3,
- Konvekció (meleg felszálló légáramlás) esetén -4.

N = a kiáramló mérgező anyagnak a levegő állapotától függő jellemzésére vonatkozó helyesbítő tényező.

Az N értéke – egy feltételezett kiértékelés céljára – az alábbi összefüggés (képlet) alapján számítható ki:

$$N = \sqrt[3]{\left(\frac{t - t_v}{t - t_v + \frac{L_v}{C_p}}\right)^2}$$

A képlet elemeinek értelmezése:

t = a kiáramlás helyének hőmérséklete C fokban

t_v = a szennyezést ért (szenvedett) terület hőmérséklete C fokban

L_v = a mérgező anyag párolgási fajhője (jellemző párolgási hőmérséklete) kJ kg-ban

C_p = a mérgező anyag fajhője gázállapotban Kj kg K-ban

A számítások alapján 10 tonna klór elszabadulása esetén – ez megfelel egy vasúti tartálykocsi vagy tartálykamion mennyiségének – a halálos töménység kb. 5 km mélységig , a súlyos sérülést okozó töménység kb. 20 km mélységig terjed. Például: közvetlen északi szomszédságunkból, a Pozsony melletti Salaban tárolt klor elszabadulása esetén a halálos töménység 40 km-re, a súlyos sérüléseket okozó töménység mintegy 150 km mélységig terjedne.

Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a szennyezett terület nagysága (kiterjedése) nagymértékben függ a terület fedettségétől (az erdő sűrűségétől), a domborzattól és településszerkezetétől is. Ezek jelentős csökkentő tényezők lehetnek. Ezért a kiterjedés valóságos (reális) mélységének meghatározásánál figyelembe kell venni azokat az együtthatókat, amelyek a terepviszonyokat jellemzik.

Katonai szempontból azonban nem elég csak a halálos, súlyos adag területi kiterjedésének nagyságát ismerni. A parancsnok számára igen nagy jelentősége van annak is , hogy jól ismerje azt a területet (térséget), amely ily módon szennyeződött.

A kémiai, vegyi mérgező anyagok elleni védelem

A gépesített csapatok mérgező, vegyi anyagok elleni védelmének problémakörét legkevesebb három nézőpontból szükséges megvizsgálni:

1) a csapatok harcászati alapelvei, harcmódja és feladata;
2) a csapatok harci-technikai és különleges felszereléseinek védelmi mutatói;
3) képességek, célok és intézkedések realizálása az ABV védelem érdekében.

Csak a fenti három fontos nézőpontnak – és ezek kombinációinak – megítélésével, figyelembe véve az ehhez fűződő problémákat is, lehetséges egy megközelítően relatíve objektív képet kapni a gépesített csapatok ipari vegyi mérgező anyagok elleni védelmének lehetőségeiről.

A gépesített csapatok harcképességének legfőbb jellemzője, hogy harcban igen nagyfokú önállósággal rendelkeznek, általánosan minden feladatra alkalmazhatóak. Abban a helyzetben vannak (szervezeti felépítésük , harci technikájuk alapján), hogy mindenfajta feladatot valamennyi harcmódban, bármilyen időjárási viszonyok között, minden év- és napszakban, különböző terepviszonyok között képesek teljesí-

teni. Képesek harcolni közvetlenül harcjárműveikkel vagy azokról leszállva a harcot gyalogosan folytatni. Ebből következik, hogy *éppen ezek a csapatok azok, amelyek azokon a területeken kerülhetnek alkalmazásra, ahol a mérgező vegyi anyagok alkalmazásával számolni lehet (kell).*

Felderítés, riasztás (előrejelzés) és védelem

Mivel a csapatok képesek a vegyi mérgező anyagok előfordulására (megjelenésére) megfelelően reagálni, a mindenkor illetékes katonai szervezetnek idejében :

- meg kell állapítani a mérgező anyag jelenlétét,
- figyelmeztetni kell a csapatokat,
- ki kell jelölni a szennyezett terepszakaszok megkerülési útvonalait,
- meg kell szervezni a védőfelszerelések helyes, célszerű felhasználását és alkalmazását.

Harcászati szinten a felderítés biztosítja a vegyihelyzet megállapításához szükséges alapadatokat (szennyezett terület nagysága, szennyezés módja, mérgező anyag típusa, töménysége, maradandósága stb.).

A szerző a gépesített csapatok védelmi lehetőségeit vizsgálva véleményét az alábbiakban összegzi:

1) A felszerelés és a harci technikai eszközök nem biztosítják az ipari mérgező anyagok elleni hatékony védelmet. A páncélozott harcjárművek is csak teljesen zárt állapotban biztosítanak rövid ideig tartó védelmet a kezelő (harci állomány) számára. Az ABV-védelem céljainak és intézkedéseinek, valamint a vegyi biztosításnak kellene az ipari mérgező anyagok ellen is megfelelni.
2) Az ABV-védelem fő célja vegyi katasztrófa esetén, hogy a katasztrófa hatásai zászlóalj- (század-) szinten minimálisra csökkentse azért, hogy a csapatok megtarthassák harcképességüket, a meghatározott feladatuk sikeres végrehajtása érdekében. A meglévő lehetőségek vonatkozásában ennek a célnak gyakorlati megvalósítása a gépesített csapatoknál csak részben lehetséges.
3) A vegyibiztosítás módosított célja – vegyikatasztrófa feltételei között –, hogy megfelelő feltételeket teremtsen ipari mérgező anyagokkal történő szennyeződés körülményei között a csapatok számára feladataik teljesítésére. Következetes módszerekkel történő védekezésre a gépesített csapatoknak nincs lehetőségük. Mindebből adódik, hogy ezek a csapatok nincsenek abban a helyzetben, hogy a harctevékenységet szennyezett területen eredményesen folytathassák.

Az ipari mérgező anyagok jelenléte megállapítható: *indirekt* (különböző ismertető jelek, pl. jellemző elszíneződés, szag illat, megtalált beteg, elhullott állatok jelenléte), vagy *direkt* módon (technikai eszközök segítségével).

Ennek fontos feltétele, hogy a csapatok rendelkezzenek olyan szakképzett vegyi felderítőkkel (szagmintavevőkkel), akik az ipari mérgező anyagok minden más egyéb jellemzőit ismerik és jártasak a vegyi üzemek katasztrófái és rombolásuk esetén fellépő ismertetőjegyekben. Ezenfelül ismerniük kell a hadseregben rendszeresített vegyifelderítő eszközök kimutató csöveinek különleges reakcióját a vegyi harc-

anyagokkal és az ipari mérgező anyagokkal kapcsolatban is. (A csapatok ellátása a polgári életben az iparban használt gázfelderítő eszközökkel – (kimutatócsövekkel) – lényegesen megkönnyítené ennek a feladatnak megoldását). Az ilyen jellegű ismeretek oktatásának részévé kellene válnia a századok vegyvédelmi rajai (nem szervezetszerű vegyivédelmi rajok) felkészítésének. Ezt a fajta képzést, minimum kiképzési időszakonként, a csapatok vegyvédelmi szolgálatainak vezetésével kell végrehajtani.

A fent leírtakból is következik, hogy *a mérgező anyagok megállapításának eddigi módjai nem megfelelőek,* más módszerek és lehetőségek azonban egyelőre nemigen állnak a csapatok rendelkezésére.

A vegyi mérgező anyagok elszabadulására vonatkozó és a vegyihelyzet kiértékeléséből adódó információkat a parancsnok saját felelősségi körzetében deríti fel, vagy kaphatja meg bizonyos esetekben közvetlen előljárójától is.

A parancsnok a szennyezettség megállapítása és a vegyihelyzet kiértékelése után – erre alapozva – kiadja intézkedéseit, tevékenysége a továbbiakban jelentősen módosul.

Meghatározza a szennyezett terület leküzdéséhez az előremozgás irányát, a biztonságos körzeteket a csapatok elhelyezésére, az időt és a helyet, amikor és ahol a csapatok megszüntethetik az elrendelt védelmi készenlétet.

A parancsnoknak minden körülmények között arra kell törekednie, hogy az élőerőveszteség a lehető legkevesebb legyen, lehetőség szerint biztosítsa a csapatok harcképességét és ezen a módon lehetséges legyen a csapatok harcfeladatának végrehajtása.

A csapatok értesítésének módja általánosan ismert és begyakorolt. A parancsnok azért felelős, hogy csapata az elöljárók utasításának (jelzésének) megfelelően vagy a saját jelzése alapján, de értesüljön a vegyi helyzetről.

A védekezés módjai az ipari mérgező anyagoktól szennyezett területen időben jelentősen behatárolják a parancsnok tevékenységét, a harc vezetését.

A szennyezett területet a védelmi intézkedések megtételét követően, amilyen gyorsan csak lehet, el kell hagyni. Gyakorlati tényeken alapuló számvetésből az következik, hogy *a szennyezett terület elhagyása 15–20 percnél nem tarthat tovább.* Ez az időtartam arra vonatkozik, amíg a csapatokat a szennyezett területről nem át, hanem kivezetik. Hiszen a mérgező anyag forrása a harcterületen rendszerint pontforrásként (mint tároló, vasúti tartálykocsi stb.) jelenik meg és onnan terjed szét a környezetbe. A mérgező anyag szétterjedésének megközelítő határait egy olyan 40 fokos körszelet jelzi, melynek nyitott szárai illetve annak tengelye a szélirányától, a zóna szélessége, nagysága a mérgezés forrásától való távolságtól és a mérgezés nagyságától függ. A zóna szélessége , amelyen belül, korábban már számítottuk a halálos zónát, általában néhány száz métertől néhány kilométerig terjedhet. Ezt a távolságot védőeszközök használatával, néhány perc alatt le lehet küzdeni anélkül, hogy a harcoló állomány oxigénhiánytól szenvedne.

Összefoglaló következtetések

Az ipari mérgező anyagok jellemzői és a világ vegyi üzemeiben, berendezéseiben eddig bekövetkezett balesetek, katasztrófák elemzése egyértelműen bizonyítja, hogy *elengedhetetlenül fontos figyelmet fordítani az ipari mérgező anyagok csapatok tevékenységére gyakorolt hatására.*

Az ipari mérgező anyagok harcterületen (hadműveleti térségben) való elterjedése teljesen véletlenszerűen is bekövetkezhet. Háborúban azonban igen nagy a valószínűsége annak, hogy azok az ipari üzemek, berendezések és tárolók, amelyekben ipari mérgező anyagokat termelnek, tárolnak, tudatosan célpontokká válnak (sőt elsőrangú célpontokat képezhetnek), mivel az ipari mérgező anyagok az emberi szervezetre azonnali hatást fejtenek ki.

A tudományos műszaki-technikai fejlődés, a hatalmas mértékben megnövekedett vegyipari alapanyagok termelése kiterjeszti az eddig ismert „vegyihelyzet" fogalmát és a harctevékenységre gyakorolt hatását azáltal, hogy az ipari mérgező anyagok elszabadulása bármikor bekövetkezhet. Ebből adódóan a „harcászati helyzet fogalmának új módon értelmezett tartalma jelentősen befolyásolja a parancsnoknak a harc megvívására vonatkozó döntését.

A vegyi mérgező anyagok elszabadulása esetén történő kiterjedését a szakirodalom a „turbulens diffuzió" elmélete alapján írja le. A katonai gyakorlatban e helyett elsősorban egy sokkal egyszerűbb tapasztalatokon alapuló megoldást alkalmaznak. A katonai parancsnokok a gyakorlatban a mérgező anyagok elterjedését (irányát, kiterjedését) egy ennek alapján kiszámított és kidolgozott grafikon segítségével értékelik, ami jelentősen elősegíti és meggyorsítja munkájukat.

A gépesített csapatok védelme – az új harcászati szabályzat megállapítása szerint is – szennyezett területen való harctevékenység esetén nem megfelelő. Ebből adódóan a csapatok többé már nincsenek abban a helyzetben, hogy a harcot a megadott időben és a meghatározott térségben eredményesen megvívják. Harcképességüket vegyikatasztrófák következtében részben vagy teljes egészében elveszíthetik.

A mérgező anyag fajtájának (típusának) megállapítása a csapatok rendelkezésre álló eszközeivel nem lehetséges. Hiányoznak a megfelelő eszközök a pontos vegyi felderítéshez. A felderítés lényegében csak indirekt (közvetett) módon hajtható végre, azaz a meglévő (fellépő) szimptómák (ismertető jelek) alapján.

A mérgező anyagok sérülést okozó mértékben igen nagy távolságra hatnak és jelentősen befolyásolhatják a harcászati szintű tevékenységet. Az egyéni és csoportos eszközök védőképessége (az ipari mérgező anyagok ellen) a harcászati szabályzatban meghatározott és egyéb ezzel összefüggésben leírt következmények alapján is hatástalan. Teljes védelmet csak a hermetikusan lezárható vagy kémiai regeneráló berendezésekkel ellátott harcjárművek, objektumok biztosítanak.

A Cseh Köztársaság hadseregének új harcászati szabályzata hangsúlyozza a harc mindenoldalú biztosításának (támogatásának) növekvő jelentőségét, mindenekelőtt a csapatok megvédését, napjaink realitásaként egyre nagyobb mértékben bekövetkezhető vegyi balesetek, katasztrófák következményeitől, hatásaitól.

Gál Anna

Gondolatok a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem átalakításáról

A haderő-átalakítás eredményeként jelentősen megváltoznak az állományarányok, az egyes állománykategóriákkal szembeni követelmények. Az új elvárások szükségessé teszik a tiszti alap-, át- és továbbképzés rendszerének tartalmi újragondolását is. A honvédelmi miniszter utasításának megfelelően 2002 tavaszán megkezdődött a katonai oktatási reform koncepciójának kidolgozása. Ennek a folyamatnak az elősegítésére megkísérelem összegezni a katonai felsőoktatási rendszer átalakításának mintegy 10 éves tapasztalatait, bemutatni a tisztképzés fejlesztésének néhány szempontját, illetve – a gondolatébresztés szándékával – felvázolni a ZMNE szükségessé vált átalakítása lehetséges irányait.

A katonai felsőoktatás intézményrendszerének 1996 óta folyó átalakítását elsősorban az integráció folyamatára való koncentrálás jellemezte. A nagy erőfeszítésekkel, sok vitával kísért átalakítást – szinte folyamatosan változott az egyetem szervezete – az egyetem vezetése a működés feltételeinek biztosítása, a követelmények szigorodása mellett eredményesen hajtotta végre. Ugyanakkor az integrált egyetem ma nem képes teljes mértékben megfelelni a Magyar Honvédség igényeinek. A megrendelő elégedetlenségét mutatja az elmúlt két év számos, a ZMNE tevékenységének egyes részterületeit érintő célvizsgálata, felügyeleti ellenőrzése.

A tisztképzés átalakításának eddigi tapasztalataiból az a következtetés szűrhető le, hogy *a bonyolult szervezeti felépítésű intézmény nem teljes mértékben felel meg a haderő munkaerőigényeiből fakadó követelményeknek, illetve jelenlegi formájában hosszú távon finanszírozhatatlan.* A ZMNE szervezetét és képzési rendszerét célszerű tehát felülvizsgálni és azt az MH valós igényeihez igazítva korszerű, költséghatékony katonai felsőoktatási intézménnyé alakítani.

A katonai felsőoktatási intézményrendszer integrációjának tapasztalatai

A tisztképzés intézményrendszerének integrációja 2000. január 1-jével fejeződött be, a folyamat azonban nem eredményezett racionális felépítésű, költség-hatékonyan működő szervezetet.

A katonai felsőoktatás átalakítása és fejlesztése a honvédelmi tárcának *a magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig* kormányprogramhoz történt csatlakozásával 1992-ben

kezdődött. A csatlakozás legfontosabb indoka a korábbinál nyitottabb, a polgári felsőoktatás rendszerébe integrálódó katonai felsőoktatási intézményrendszer létrehozása volt. A katonai felsőoktatási rendszer átalakításának célja a tisztképzés megújítása, a honvédelem megváltozott követelményeinek megfelelő, korszerű szakmai ismeretekkel rendelkező katonai vezetők felkészítésének, valamint a védelmi szféra egésze számára polgári szakemberek képzésének biztosítása volt. A létszám- és költségtakarékosság követelményeit szem előtt tartva a honvédelmi tárca vezetése már ekkor megfogalmazta a tisztképzés négy intézményének (a katonai akadémia és a három katonai főiskola) egyetlen integrált felsőoktatási intézménybe történő összevonásának szükségességét is.

A korábbi katonai oktatási intézmények jogutóda a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (a továbbiakban ZMNE) lett. Az egyetem integrációja többlépcsős folyamat volt: 1996-ban a katonai felsőoktatási intézményeket kivonták a hadrendből, illetve a két egyetemi karhoz főiskolai karként csatlakozott a Kossuth Lajos Katonai Főiskola és a Szolnoki Repülőtiszti Főiskola; 1997-ben a főiskolai karok integrálódtak az egyetemi karokba; majd a befejező fázisban a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola karként integrálódott. *2000. január 1-jétől a ZMNE a katonai felsőoktatás egyetlen, integrált intézményeként folytatja tevékenységét.*

A ZMNE két egyetemi (Hadtudományi és Vezetés- és Szervezéstudományi) és egy főiskolai (Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai) karon folytat alap- és kiegészítő alapképzést. Mint felsőoktatási intézmény, a ZMNE jogosult felsőfokú akkreditált szakképzés, szakirányú továbbképzés és doktori képzés folytatására is. Feladatai közé tartozik a Magyar Honvédség igényei alapján beosztásokra felkészítő át- és továbbképző tanfolyamok lebonyolítása is. Az egyetem a védelmi szektor szakemberszükségletének kielégítése érdekében két egyetemi alapképzési és több kiegészítő szakon biztosít polgári hallgatók számára képzési lehetőséget. Az egyetem a hadtudományi kutatás és a tudományos továbbképzés kutatóhely szintű tervezésének, szervezésének, végrehajtásának fontos helyszíne.

Az integráció révén a korábbinál lényegesen kisebb, korszerűbb képzést biztosító intézmény jött létre. Az egyetem ma megfelel a felsőoktatási törvényben – az egyetemekkel szemben – előírt követelményeknek, azaz több tudományterületen és tudományterületenként több tudományágban, valamint több szakon képes és alkalmas legalább négyéves egyetemi alapképzésre, általános és szakirányú továbbképzésre; doktori képzés végzésére és doktori fokozat odaítélésére, valamint egyetemi tanárai doktori fokozattal és habilitációval, egyetemi docensei doktori fokozattal rendelkeznek[1].

Az átalakítás folyamata sok nehézséggel járt. Állandó változások (miközben jelentősen csökkent a Magyar Honvédség és a tárca létszáma, illetve ezzel együtt a tisztképzés iránti igény) és létszámcsökkentés mellett kellett kidolgozni a képzési dokumentumokat, folyamatosan korszerűsíteni a tananyagot, illetve javítani az oktatók minőségi összetételét. A tisztképzés folyamatában tapasztalt gondok egy részére azonban nem sikerült kielégítő megoldásokat találni.

---

1 A követelményt a többször módosított 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról 3. § (1) bekezdése tartalmazza.

Az integrált egyetem létrejöttével jelentős mértékben (több mint 40%-kal) csökkent a katonai felsőoktatásban foglalkoztatottak létszáma. Mivel az adminisztratív és a kiszolgálói állomány csökkenése – a honvédelmi vezetés elvárásainak és prioritásainak megfelelően – jelentősen meghaladta az oktatói állományét, javult az oktatói, illetve kiszolgálói munkakörök aránya.

Nem történt előrelépés a karok oktatói létszámának a valós terheléshez való igazítása területén. Az oktatói létszám csökkentése során elsősorban a rendelkezésre álló állomány képzettségéhez igazítva alakították ki a munkaköröket. A tanszékek nagy részében kevés vagy hiányoznak a nem vezető oktatói (tanársegéd, adjunktus) munkakörök. Az oktatók összetételének a vezető oktatók (tanár, docens) irányába történt eltolódása szűkíti az oktatói előmenetel lehetőségét, illetve drágítja a képzést. A tanszékeken nem rendszeresítettek kutatói munkaköröket, illetve a leépítés során a korábban meglevők többségét megszüntették. A leendő tisztek gyakorlati felkészítésének eredményességét negatívan befolyásolja, a képzés költséghatékonyságát rontja, hogy a magas képzettségű oktatók megtartása érdekében a létszámleépítés során gyakorlatilag megszűntek a szakoktatói munkakörök. Eltérően a polgári felsőoktatási intézményektől a karokon és az egyes tanszékeken mind egyetemi, mind pedig főiskolai oktatói munkakörök vannak. Ennek az a magyarázata, hogy az integráció korábbi fázisában a szentendrei és a szolnoki főiskolai karok oktatói az addigi főiskolai munkakörök helyett egyetemi oktatói munkakörökbe kerültek besorolásra annak ellenére, hogy tevékenységük továbbra is alapvetően a főiskolai szintű képzésre szorítkozik. Hasonló anomáliákat eredményezett a Bolyai Kar ZMNE-be történő integrációja is.

Megtörtént az egyetem karainak profiltisztítása, aminek leglátványosabb eredménye a mérnöki szakok koncentrálása a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Karra. Azonban a három kar szervezeti, irányítási és vezetési rendszere továbbra is eltér egymástól, holott ezt semmi sem indokolja. Általánosan jellemző a tanszéki szerkezet túlságos tagoltsága, szétaprózottsága, és csak elvétve került sor egységes vezetésű, ún. tanszékcsoportok létrehozására.

Előrelépésként értékelhető, hogy az egyetem katonai jellegének erősítése érdekében létrehozott katonai rektorhelyettesi beosztás rendszeresítésével a katonai személyiségfejlesztés és képzés, a katonai szocializáció és nevelés feladatainak irányítása és felügyelete egységessé vált. Az új beosztás létrehozásával azonban az egyetemi felsővezetők (három rektorhelyettes, egy főtitkár, egy gazdasági főigazgató) létszámának csökkenését nem sikerült elérni.

A Hadtudományi Karnak Szentendréről az Üllői úti bázisra településével az egyetem bázisainak száma háromra csökkent (Hungária körút, Üllői út, Szolnok). A három bázis működtetése továbbra is nehézkessé teszi az intézmény irányítását, vezetését, rontja működésének hatékonyságát.

A magyar felsőoktatásban általánosan alkalmazott hatékonysági mutatókkal összehasonlítva *az egyetem egyes mutatói az integrációt követően is* – a tapasztalható bizonyos javulás ellenére is – *elmaradnak a kívánatostól*, jóllehet, az integráció egyik meghirdetett célja pontosan ez volt (például a hallgató/oktató arány mindössze a harmada a polgári felsőoktatási intézményekre jellemző átlagnak). A képzés katonai-szakmai sajátosságai és infrastrukturális feltételei indokol(hat)nak ugyan bizo-

nyos mértékű eltérést, a különbség azonban túlságosan nagy. Ennek egyik alapvető oka, megítélésem szerint, a rendkívül széles, elaprózott képzési szerkezet. Az egyes szakirányok korlátozott létszámigénye jellemzően nagyon kis létszámú tanulócsoportok kialakítását tette és teszi szükségessé. Noha a főiskolai nappali alapképzésben megkezdődött a modulrendszerű oktatásra való áttérés, a tanórák 80–90%-át továbbra is alapvetően a kiscsoportos foglalkozások teszik ki, holott a képzés első két évében a hallgatók hasonló tantárgyakat tanulnak. Nem, illetve ritkán kerül sor több tanulócsoport számára egyidejűleg tartott, összevont előadásokra, még a közismereti és a társadalomtudományi tárgyak esetében sem. Elsősorban ez okozza, hogy az oktató–hallgató arány – különösen a kiegészítő alapképzésben – lényegesen roszszabb, mint a polgári felsőoktatási intézményekben.

A ZMNE alaprendeltetésében több, a polgári felsőoktatási intézmények feladatkörébe nem tartozó tevékenység szerepel. A Nyelvi Intézet feladata a ZMNE egyetemi és főiskolai szintű alapképzésben tanulmányokat folytató hallgatók nyelvoktatása és általános, valamint katonai szaknyelvi vizsgára való felkészítése. Alaprendeltetésébe tartozik ezenkívül a honvédelmi tárca és a Honvéd Vezérkar által igényelt intenzív és a munka melletti tanfolyamok keretében az egyetemmel hallgatói jogviszonyban nem álló tisztek, tiszthelyettesek, köztisztviselők és közalkalmazottak nyelvképzése, valamint katonai szakmai, illetve NATO-követelmények szerinti nyelvvizsgára felkészítése is. A HM Kollégium határozatának megfelelően 2002 tavaszán egy erre a célra létrehozott minisztériumi bizottság átvilágította a ZMNE nyelvképzési és nyelvvizsgáztatási rendszerét. A bizottság megítélése szerint a Nyelvi Intézet jelenlegi létszámával az egyetemi és a főiskolai képzésben részt vevő hallgatók nyelvoktatását képes elsősorban végrehajtani[2]. A felsőoktatási törvény értelmében ez a tevékenység a ZMNE alaptevékenységének szerves részét alkotja. Az egyetemmel hallgatói jogviszonyban nem álló személyek nyelvi képzése azonban nem tartozik a felsőoktatási intézmények feladatai közé, az csak jelentős számú belső és külső óraadó alkalmazásával, nagy többletköltséggel hajtható végre.

Az egyetem a Honvéd Vezérkar igényei alapján *ma is széles szakmai spektrumban folytat képzést különböző időtartamú szakmai tanfolyamokon* (vezérkari tanfolyam, NATO-tanfolyamok, szakmai át- és továbbképzések stb.). Ezen képzési formák többsége azonban nem elsősorban magas elméleti felkészültségű, a felsőoktatási törvény elvárásainak megfelelő minősített oktatókat, hanem nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező tiszteket, szakembereket igényel. A magas képzettségű egyetemi és főiskolai oktatók alkalmazása jelentősen megdrágítja az ilyen továbbképzési formákat.

Az egyetem szervezetében számos, a felsőoktatáshoz nem szorosan kötődő szervezeti egység található. *Az 1995-ben alapított Békepartnerségi Katonai Nyelvképző Központ* (BKNYK) *legfontosabb feladata* az angol, a francia és a német katonai szaknyelv oktatása. A BKNYK lényegében közép-európai NATO-nyelvképzési helyként működik. A nyelvtanfolyamokon a honvédelmi tárca igényei alapján a magyar, illetve a NATO PfP együttműködésben részt vevő országok tisztjei és tiszthelyettesei vesz-

2 A megállapítás kizárólag a jelenlegi óra- és vizsgatervekben szereplő óraszámok alapján számított nyelvi órák megtartásának lehetőségére vonatkozik.

nek részt. Sem a külföldi, sem a magyar résztvevők nem kerülnek az egyetemmel hallgatói jogviszonyba. Az ún. Felsőoktatási tagozat változó állományába a polgári felsőoktatási intézményekben nappali tagozaton tanulmányokat folytató, a honvédelmi tárcával ösztöndíjas szerződést kötött hallgatók, illetve külföldi katonai oktatási intézményben egy évet meghaladó tanulmányokat folytató tisztek és tiszthelyettesek tartoznak, akik a ZMNE-vel nincsenek hallgatói jogviszonyban.

Az egyetem gazdálkodási rendszere rendkívül bonyolult. Jelenleg nincsenek reális adatok az egyes képzési formák, szakok és szakirányok teljes és fajlagos (egy főre jutó) költségeiről. Az is egyértelműen látszik, hogy a ZMNE működési és fenntartási költségei korántsem azonosak a tisztképzésre fordított összegekkel, hiszen magukba foglalják a polgári felsőoktatási intézményekre nem jellemző feladatok végrehajtásának költségeit is. Ugyancsak jelentősen növeli az egyetem költségeit az a kialakult gyakorlat, amely szerint az éves személyi juttatások több mint 16%-át az egyetem változó állományába tartozó különböző jogállású (nappali tagozatos kettős jogállású, nappali doktorandusz, a FOTAG állományába tartozó tisztek, tiszthelyettesek, valamint a honvédségi ösztöndíjasok) hallgatók személyi juttatásai teszik ki. Mindezek következtében az egyetem gazdálkodása nehezen átlátható.

Összegezve a tapasztalatokat, megállapítható, hogy *az integráció révén bizonyos szervezeti korszerűsítés és jelentős létszámcsökkenés történt ugyan, de ez nem eredményezte egy racionálisan és költséghatékonyan működő katonai felsőoktatási intézmény létrejöttét.*

A tisztképzés haderő-átalakításból fakadó új követelményei

A haderő átalakítása önmagában is, az önkéntes, professzionális haderőre áttérés pedig különösen elengedhetetlenné teszi a humánerőforrás fejlesztési rendszerének felülvizsgálatát, és egyben megköveteli a katonai felsőoktatás képzési szerkezetének és intézményrendszerének a honvédség változó létszámszükségletéhez, szakmai összetételéhez és állományarányaihoz szükséges igazítását.

Az új kihívásoknak megfelelő, korszerű haderőnek meghatározott[3] képességekkel kell rendelkeznie. A haderő-átalakítás egyik legfontosabb célja a szükséges képességek kialakítása, ennek elérésére került elfogadásra a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól szóló 61/2000. (VI. 21.) számú határozat. A 2002. évi választásokat követően a tárca új vezetése – a szövetségesi tevékenységünk számottevő javítása okán – elrendelte a védelmi képességek felülvizsgálatát hazánk biztonsági és védelmi feladatrendszerének újragondolása, a Magyar Honvédség feladatai és erőforrásai közötti összhang megteremtése, a védelmi erőforrások felhasználása átláthatóságának biztosítása érdekében. A védelmi felülvizsgálat célja olyan

3 A nemzeti biztonsági stratégia (NBS) ez évi áttekintése, illetve az ennek alapján kidolgozásra kerülő nemzeti katonai stratégia (NKS) fogja azonosítani a „meghatározott" képességeket. Az 1999-ben elvégzett stratégiai felülvizsgálat az 1998-ban elfogadott biztonsági- és védelempolitikai alapelvekből, illetve a koszovói művelet során szerzett tapasztalatokból, valamint az időközben bekövetkezett NATO-csatlakozásból vezette le (vélelmezte) a haderő képességeivel kapcsolatos követelményeket. Ugyanakkor formális dokumentumokkal – NBS, NKS – a kormányzat és tárca adós maradt. A 2002 májusában kormányszinten elfogadott NBS nem került hivatalosan kihirdetésre.

valós katonai képességekkel rendelkező haderő létrehozása, amely alkalmas az alkotmányban és más jogszabályokban rögzített feladatok végrehajtására, valamint – szövetségesi megítélésünkön javítva – a NATO multinacionális erői részére is reálisan figyelembe vehető képességek biztosítására.

A hatékony, képesség alapú, az információs társadalom kihívásaira reagálni tudó haderő létrehozását különösen elengedhetetlenné teszi a kormányprogramban szereplő célkitűzés, amely szerint a választási ciklus végére, 2006-ra át kell térni az önkéntes haderőre.

A haderő képességeinek kialakítása és fenntartása a rendelkezésre álló emberi erőforrás felkészítésének új típusú rendszerét igényli. Ez azt jelenti, hogy nem önmagában az egyes állománykategóriák felkészítését kell az új feladatokhoz igazítani, hanem szükség van a felkészítési rendszer elveinek, értékeinek megváltoztatására is.

A személyi állomány új típusú felkészítési rendszerét az alábbi alapelvekkel lehet jellemezni:

- Az önkéntes haderő minden állománycsoportjának felkészítése egységes elvek és rend alapján történik, és magában foglalja a hadseregbe való belépéshez, a beosztásba helyezéshez, a szakmai kiteljesedéshez szükséges alapképzés (alapkiképzés, egyéni felkészítés, kötelékkiképzés), kiegészítő alap-, át- és továbbképzések teljes skáláját, biztosítva az állomány vertikális és horizontális mobilitását[4].
- A tisztek és a tiszthelyettesek alap-, kiegészítő alap-, át- és továbbképzése az állami közoktatási, szakképzési és felsőoktatási rendszer szerves részét alkotó központi katonai oktatási intézmények (ZMNE, KTSZI) feladata, a szerződéses legénység alap- és szakalapozó kiképzése a kiképző központokban, további felkészítése pedig a csapatoknál történik.
- A haderő minden beosztásában teljes értékű emberi erőforrásra van szükség, „akik szigorúan az adott feladatra vállalkoznak, kapnak felkészítést és rendelkeznek képességekkel."[5]
- A tisztek és a tiszthelyettesek egymásra épülő, koherens rendszert alkotó alap-, kiegészítő, át- és továbbképzési rendszere a jelenleginél szélesebb körű általános alapismeretekre épülő, a gyakorlatban alkalmazható tudást és képességeket, katonai szakmai specializálódást biztosítson, és konvertálható tudással való kilépést tegyen lehetővé a pálya különböző szakaszaiban.
- Az önkéntes haderő tiszthelyetteseinek utánpótlási bázisa a középiskolai végzettséggel, illetve megfelelő szakképzettséggel rendelkező szerződéses legénység, valamint a toborzási rendszerből a középiskolai végzettségű személyek; az alapképzés a tiszthelyettesi pálya megkezdésére készít fel.
- Az önkéntes haderő tisztjeinek utánpótlási bázisa a katonai felsőoktatási intézmény alapképzésében végzők, valamint a polgári élet felsőfokú végzettségű önkéntesei; az alapképzés a tiszti pálya megkezdésére készít fel.

---

4 A Magyar Honvédség humánstratégiája. Szerkesztett munkaanyag, 38. oldal (a humánstratégiát a HM Kollégium 2000. március 22-i ülésén tárgyalták meg és fogadták el).

5 Mráz István: A professzionális haderő kialakításának szükségessége és lehetősége, Új Honvédségi Szemle 2002. évi 8. szám, 11. old.

A magyar tisztképzés egyetlen integrált oktatási intézménye a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. A fenti alapelvekből kiindulva, a katonai felsőoktatási intézménynek biztosítania kell a hadseregbe való belépéstől a kilépésig terjedő időszak minden tervezhető lépcsőfokára való felkészítés elemeit, a rendfokozatok által meghatározott beosztások ellátásához szükséges elméleti ismeretek és gyakorlati készségek, jártasságok megszerzésének feltételeit. A képzési rendszer alapját a haderő szaktiszti igénye, karriermodellje és az előmeneteli rend jelenti.

A haderő-átalakításból fakadó követelmények, az új szolgálati törvény és előmeneteli rend lényegesen megváltoztatja a haderőnek a tisztképzés különböző formái iránti mennyiségi igényeit, illetve jelentős szerkezeti és tartalmi változásokat indukál az egyetem képzési szerkezetében. A honvédség tiszti létszáma jelentősen csökken, változik a személyi állomány szakmai és rendfokozati összetétele, az egyes állománycsoportok feladata, illetve a velük szembeni követelményrendszer. A haderő perspektivikus állománytáblájában nő a hadnagyi rendfokozatú beosztások aránya. A tiszti beosztások túlnyomó többsége főiskolai végzettséget igényel, mindössze a tiszti állomány 15%-a esetében, az alezredesi rendfokozattal járó beosztástól kezdődően követelmény az egyetemi végzettség megszerzése.

A tudás alapú társadalom megköveteli az „élethossziglani tanulás" alkalmazását, a már elsajátított ismereteket folyamatos bővítését, megújítását. A haderő előmeneteli rendje, a sikeres katonai karrier megalapozása szükségessé teszi a vezetői és a szakmai ismeretek, készségek állandó bővítését. Ennek fontos feltételét jelenti a szerteágazó szakmai specifikációt, vezetői továbbképzést, szükség esetén átképzést biztosító tanfolyamrendszer kidolgozása és működtetése a ZMNE bázisán.

Hogyan hat mindez a ZMNE képzési szerkezetére? Az egyetem alap- és kiegészítő alapképzésében tanulmányokat folytató tisztek és tiszthelyettesek maximális létszámát jelenleg a fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló 124/1997. (XII. 18.) OGY határozat módosításáról szóló 62/2000. (VI. 21.) OGY határozat rögzíti. A határozat szerint az ösztöndíjas hallgatók (nappali tagozaton egyetemi és főiskolai alapképzésben) maximális összlétszáma 1200 fő, a kettős jogállású tiszti állományú hallgatóké (nappali tagozaton egyetemi kiegészítő alapképzésben) 250 fő, a (tisztképzésben részt vevő) tiszthelyettes állományú hallgatóké (nappali tagozaton főiskolai alapképzésben és akkreditált felsőfokú szakképzésben) pedig 50 fő lehet. A perspektivikus állománytáblákon alapuló hosszú távú megrendelői igények azt mutatják, hogy a nappali alapképzésben részt vevők száma tartósan nem fogja meghaladni az 1500 főt. A hallgatók összetételében azonban jelentős elmozdulás várható, a főiskolai szintű tisztképzésnek lesz döntő súlya, az egyetemi szintű képzés nagyságrendje jelentősen csökken. Ezzel párhuzamosan jelentősen növekszik a szakmai és karriertanfolyamok iránti kereslet. A szerkezeti hangsúlyeltolódás nem követeli meg a jelenlegi keretszámok jelentős megváltoztatását. Az előzetes felmérések alapján a főiskolai szintű tiszti alapképzésben várhatóan évente 300–350 fő, egyetemi kiegészítő képzésben nappali tagozaton 50 fő beiskolázására lesz igény. Továbbra is célszerűnek látszik a polgári hallgatók számára indított képzési formák fenntartása, azzal a megkötéssel, hogy a képzés kizárólag költségtérítéses formában történhet.

Ugyanakkor új feladatként jelenik meg a haderő karriermodelljéből fakadó, az előmeneteli rendhez illeszkedő karriertanfolyamokat is magában foglaló át- és tovább-

képzési rendszer működtetésének szükségessége. A tiszti át- és továbbképző tanfolyamok hallgatói létszáma jelenleg mintegy 800 fő évente. A vezérkari tanfolyam tervezett létszáma várhatóan évi 10 fő körül stabilizálódik. A szerteágazó szakmai specifikációjú, rövid időtartamú, konkrét feladatra, beosztásra felkészítő tanfolyamok szervezése és lebonyolítása jelenti majd várhatóan a főiskolai szintű tiszti alapképzés mellett a ZMNE jövőbeli tevékenységének egyik súlypontját.

A ZMNE átalakításának és fejlesztésének lehetséges irányai

A cikk további részében az integráció tapasztalatai és a haderő elött álló új kihívások figyelembe vételével megkísérlem felvázolni a ZMNE átalakításának és fejlesztésének lehetséges főbb irányait. A ZMNE a honvédelmi miniszter közvetlen felügyelete alatt működő, szakmailag önálló, önkormányzattal rendelkező állami felsőoktatási intézmény. Alaprendeltetése a Magyar Honvédség változó igényeinek megfelelő, korszerű ismeretekkel és a beosztáshoz szükséges gyakorlati készségekkel, jártasságokkal rendelkező tiszti utánpótlás biztosítása. Ennek megfelelően az egyetem feladata a Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményei, a Magyar Honvédség csapatai, a nemzetbiztonsági és rendvédelmi szervek, valamint a védelmi szféra részére – főiskolai és egyetemi alapképzésben – szakemberek (tisztek, köztisztviselők) felkészítése. Ezenkívül tisztek, polgári szakemberek kiegészítő alap- és posztgraduális képzését, át- és továbbképzését, valamint doktori (PhD) képzését folytatja. Az egyetem a hadtudományi kutatás és a tudományos továbbképzés fontos helyszíne.

Az egységes, integrált nemzetvédelmi egyetemnek egyidejűleg kell megfelelnie a tisztekkel szemben támasztott katonai, szakmai és társadalmi elvárásoknak, ugyanakkor a magyar felsőoktatás szerves részeként kell működnie.

A tisztképzés általános követelményeit a katonai felsőoktatás alapképzési szakjainak képesítési követelményeiről szóló kormányrendeletben előírtak határozzák meg. A katonai felsőoktatási intézményben tanuló hallgatók katonai kiképzésével és katonai életre nevelésével kapcsolatos, illetve a 2000 után kibocsátandó tisztekkel szemben támasztandó katonai szakmai követelményeket egy 1997-ben kiadott HM HVKF intézkedés fogalmazza meg. Tekintettel a haderő feladataiban bekövetkezett változásokra, a NATO–tagságból fakadó, valamint az önkéntes haderőre való áttérés követelményeire, elengedhetetlennek tartom a tisztektől elvárt képességek, a katonai szakmai követelmények újrafogalmazását.

Meggyőződésem, hogy a mai magyar társadalmi és gazdasági körülmények között *a ZMNE-nek a magyar felsőoktatás szerves részét alkotó katonai felsőoktatási intézménynek, egyetemnek kell maradnia.* Az állami egyetemi státusz biztosítja, hogy a szolgálati törvényben megfogalmazott követelményeknek megfelelően a Magyar Honvédség tisztjei államilag elismert felsőfokú (főiskolai és egyetemi) végzettséget és a katonai szakmai követelmények szerinti szakképzettséget szerezhessenek. Az egyetemi szintű katonai felsőoktatási intézmény megtartása egyben a feltételét jelenti a tárca fennhatósága alatt folyó önálló hadtudományi, beleértve a katonai műszaki tudományok területén folyó kutatás és PhD-képzés fennmaradásának is. A felsőok-

tatási törvény 115. §-a megfelelő garanciákat jelent a katonai sajátosságok érvényesítésére, deklarálva, hogy a ZMNE működése feletti törvényességi felügyeleti jogokat a honvédelmi miniszter gyakorolja.

A haderő-átalakítás, valamint az önkéntes haderő megteremtésének feladatai ugyanakkor megkövetelik, hogy *a katonai felsőoktatás integrált intézménye képes legyen*:

- alap-, kiegészítő alap-, valamint a haderő előmeneteli rendszeréhez illeszkedő tanfolyamrendszerű képzés megtervezésére, megszervezésére és végrehajtására;
- képzési szerkezetének a változó körülményekhez és a honvédség igényeihez történő rugalmas változtatására;
- valamint teremtsen megfelelő katonai környezetet a tiszti felkészítés végrehajtására.

Megítélésem szerint, *a ZMNE csak bizonyos szerkezeti változtatásokkal alkalmas e feladatoknak a megvalósítására.* A katonai felsőoktatási intézmény hatékony működését lehetővé tevő szervezetének felépítését a képzési struktúra határozza meg. A haderő új típusú feladatai, valamint a tisztképzés költségcsökkentésének szükségessége éppen ezért elengedhetetlenné teszi az *alapképzési szakok és szakirányok felülvizsgálatát.*

A megrendelői igények változása következtében a tiszti alapképzésben a főiskolai szintnek kell prioritást biztosítani. Amennyiben ezt az alapelvet elfogadjuk, valamint tisztában vagyunk azzal, hogy sem a jelenleg érvényben levő, sem pedig a perspektivikus állománytáblákban nincs egyetemi végzettséget igénylő hadnagyi beosztás[6], akkor felül kell vizsgálni az ötéves egyetemi tiszti alapképzési szak(ok) fenntartásának szükségességét.

Megítélésem szerint, *a haderő reális szükségletéhez viszonyítva jelenleg túlságosan szerteágazó az egyetem képzési szerkezete,* és többek között ennek következtében is a kis létszámú tanulócsoportok (szükségszerű?) léte akadályozza a gazdaságos képzés megvalósítását, illetve nem teszi lehetővé a hallgató/oktató arány lényeges javítását. Ezért szükséges felülvizsgálni egyes alapképzési szakok megszüntetésének, illetve összevonásának lehetőségét, illetve az alapképzésben a szakirányú specializálódás szűkítésének lehetőségét. Érdemes például vizsgálni, hogy szükséges-e fenntartani a katonai vezetői szak műszaki szakirányával párhuzamosan az építőmérnök szakot.

Ugyancsak *át kell tekinteni a mérnök és közgazdász szakok és szakirányok jelenlegi teljes körét* abból a szempontból, hogy melyikre van valós igény, illetve valóban szükséges-e a jelenlegi szakirányok teljes körének fenntartása. Az is vizsgálható, hogy a jelenlegi szakirányok alapján kialakíthatók-e „általánosabb", a jelenlegi szakirányokból egyszerre többet is magukba foglaló szakirányok, illetve hogy a jelenlegi szakok és szakirányok fenntartása esetén folytatható-e a jövőben költséghatékony képzés. A mérnöktiszt-képzés szerkezeti átalakításának egyik útja lehet bizonyos szakoknak egy új, hadmérnöki szakba integrálása. Azoknak a szakoknak az esetében, ahol a haderő kis létszámú szakemberigénye nem teszi lehetővé a képzés gazdaságosságát,

6 Természetesen kivételnek tekintendő a kizárólag polgári egyetemeken megszerezhető szakképzettségekhez kötött beosztások köre, lásd orvos, jogász stb.

megfontolandó a szak megszüntetése, hiszen a tiszti utánpótlás a polgári felsőoktatásban végzettekből (a katonai szakismeretek átadásával) biztosítható lehet.

A tiszti állomány vertikális és horizontális mobilitása biztosításának elősegítése érdekében a specializálódást a felkészítés egy időben körülhatárolt részére, illetve a karrier későbbi szakaszára szükséges helyezni. Ezért, illetve az oktatásszervezés hatékonyságának növelése érdekében *tovább kell fejleszteni a modulrendszerű képzést.* A tisztképzés nemzetközi tendenciái elemzésének tapasztalatai, valamint a képzési költségek csökkentésének szükségessége indokolja, hogy a szakirányú specifikáció – lehetőség szerint – a képzési időszakot befejező utolsó két félévre koncentrálódjon. Ebben az esetben, például a katonai vezetői szakon három éven keresztül folyhatna a jelenleginél szélesebb alapismereteket nyújtó, és ezzel konvertálható tudást biztosító általános katonai szakmai, vezetői, és nem utolsó sorban nyelvi felkészítés. A fegyvernemi szakosodásra pedig ezt követően kerül(het)ne sor. A későbbi specializálódás rugalmasabb alkalmazkodást tenne lehetővé a haderő változó igényeihez, hiszen a szakirány választásra csak a végzést megelőzően egy évvel kerülne sor. Természetesen ez megköveteli a teljes tananyagszerkezet, a képzési folyamat egészének felülvizsgálatát.

Magyarország is csatlakozni akar a bolognai folyamathoz, amelynek lényege az ún. kétciklusú képzés bevezetése az Európai Unió országaiban. A két ciklus egymásra épül, intézményrendszere egységes, szervezetileg nem különül el a főiskola és az egyetem. Az első, gyakorlati ismereteket nyújtó, főiskolai szintű ciklus tanulmányi ideje három év, a megszerezhető szakképzettség szorosan igazodik az egységes európai munkaerőpiac igényeihez. A megszerzett felsőfokú végzettség, a főiskolai diploma egy bizonyos szintű munka végzésére jogosít fel. A képzés második ciklusában az elméleti ismeretek, a szakmai tudás bővítésével kerül sor a jelenleg egyetemi nevezett végzettség megszerzésére.

Az egyetem képzési szerkezetének, a képzés tartalmának javasolt irányú átalakítása teljes mértékben egybeesik a magyar felsőoktatás fejlesztésének tendenciáival. A tiszti alapképzés – a haderő igényeinek megfelelően – főiskolai szinten történik. A tisztnek a beosztásában végzett munkája alapján, a szükséges gyakorlati tapasztalatok birtokában, a katonai karrier bizonyos pontján, a további előmenetel megalapozása érdekében lesz lehetősége az egyetemi végzettség megszerzésére. A képzés tartalmát, a polgári felsőoktatáshoz hasonlóan a képességek és a készségek kialakításának, fejlesztésének előtérbe kerülése jellemzi, ami biztosítja a tudás szükséges mértékű elméleti megalapozását és gyakorlati alkalmazhatóságát, valamint képessé tesz annak rendszeres bővítésére, megújítására is.

A javasolt képzési szerkezet és a várható hallgatói létszámok figyelembevételével lehet meghatározni az egyetem racionális szervezeti felépítését, illetve oktatói állományának és ellátó szervezetének létszámát. A szervezeti struktúra átalakítása, racionalizálása során szem előtt kell tartani az egyetem gazdálkodása átláthatóságának biztosítását, a működési-fenntartási költségek csökkentésének szükségességét.

A ZMNE költségei lényegesen alacsonyabbak lehetnének, ha a telephelyek számát sikerülne csökkenteni. *Ezért szükségesnek tartom megvizsgálni a jelenleg ZMNE Bolyai János Katonai Főiskolai Karához tartozó Repülőműszaki Intézetnek az egyetem szervezetében történő további fenntartásának célszerűségét.* Jelenleg a szolnoki telephely

fenntartására az egyetem teljes éves költségvetésének 5–6%-át fordítják. Az ott tanuló hallgatói állomány létszáma alig haladja meg az ottani törzsállományét. A villamos- és gépészmérnök-hallgatók elméleti képzése megoldhatónak tűnik az Üllői úti bázison. Javaslom megvizsgálni a szervezeti egységnek az MH Légierő Parancsnokság továbbképző bázisaként való jövőbeli működtetését. A továbbképző bázis a ZMNE-vel kötött együttműködési szerződés alapján – feltehetően – biztosítani tudná a tiszti, sőt a tiszthelyettesi felkészítésben részt vevő hallgatók technikai eszközök használatát igénylő gyakorlati foglalkozásainak végrehajtását.

A gazdálkodás jobb átláthatóságának biztosítása érdekében *tovább kell vizsgálni az egyetem felsőoktatási feladataihoz nem szorosan kötődő szervezeti egységek* (BKNYK, FOTAG) *leválasztásának lehetőségét.*

Jelenleg a Nyelvi Intézet feladatai közé tartozik – a tiszti alapképzés különböző formáiban tanulmányokat folytatók nyelvképzésén kívül – a vele hallgatói jogviszonyban nem álló tisztek nyelvi felkészítése is. A tárca igényei alapján szervezett intenzív, a munka melletti és az egyéb céltanfolyamok lebonyolítása fontos tárcaérdek, hiszen a NATO-val való együttműködéshez, valamint hazánk EU-felkészüléséhez elengedhetetlenül szükséges a személyi állomány nyelvi készségeinek fejlesztésére, illetve szinten tartására irányuló képzési lehetőségek biztosítása. Célszerű lenne azonban megvizsgálni, hogy az egyetemmel hallgatói jogviszonyban nem álló tisztek nyelvképzése, valamint nyelvtudásuk szinten tartása milyen szervezeti keretek között elégíthető ki a leghatékonyabban.

A fenti változásokkal egyidejűleg *megfontolásra érdemes az egyetem szervezetén belül egy, a hivatásos és a szerződéses állomány katonai szakmai és karrier-tanfolyami képzésének megszervezésére és lebonyolítására alkalmas önálló szervezeti egység megalakítása.*

A Katonai Továbbképző Központ feladata a polgári felsőoktatási intézményekben diplomát szerzők katonai alapképzésének, valamint a hivatásos és szerződéses tiszti állomány katonai át- és továbbképzésének megszervezése és lebonyolítása lehet. A katonai szakmai tovább- és átképzés szervezetének elkülönítése jelentős mértékben csökkentheti a tisztképzés költségeit, hiszen nem szükséges (kizárólag) a minősített egyetemi és főiskolai oktatókra támaszkodni, illetve a munkaidő-beosztás tervezése során nem feltétlenül kell figyelembe venni a felsőoktatásban érvényes „óranormákat" sem. A ZMNE jelenlegi szervezeti keretében folyó képzést rendkívül megdrágítja, hogy olyan képzési feladatokra is magas képzettségű egyetemi és főiskolai oktatókat alkalmaznak, amelyeket alacsonyabb elméleti felkészültségű, de nagyobb gyakorlati tapasztalattal rendelkező állomány is jó szinten el tudna végezni. Az e szervezeti egységben foglalkoztatott állomány többsége esetében nem feltétlenül kell eleget tenni a felsőoktatásban tevékenykedő oktatókkal szembeni követelményeknek. A tanfolyamrendszerű át- és továbbképzések, valamint *a katonai felkészítés oktató- és kiképzőállományának kiválasztásánál és beosztásuk megtervezésénél alkalmazni lehet a csapat, oktatási intézmény közötti rotáció elvét.* A képzés gyakorlatorientáltságát javíthatja a csapatoknál, a törzsekben, a minisztériumban, illetve a vezérkarnál vezetői beosztásban szolgáló, nagy tapasztalattal rendelkező tisztek képzésbe óraadóként, meghívott előadóként bevonása is.

A képzési szerkezetnek a haderő igényeihez igazítása lehetővé és szükségessé teszi a tanszéki struktúra átalakítását is. Valószínűsíthető, hogy *a jelenleginél lényege-*

sen kevesebb, és komplexebb szakmai összetételű tanszékek kialakítására lesz lehetőség. Ezzel egyidejűleg meg kell vizsgálni az intézetek karoktól elkülönült szervezetkénti működtetését is. A jelenlegi érvényesített *intézeti koncepció* nincs összhangban az Oktatási Minisztérium elvi állásfoglalásával, hiszen az intézet, például a Társadalomtudományi Intézet nem rendelkezik önálló diplomakiadási joggal.

Célszerű az egyetem kari struktúrájának felülvizsgálata is, mivel az átalakuló képzési szerkezet, valamint a várható hallgatói létszámok feltehetően nem teszik lehetővé (nem igénylik) a három kar további működtetését. Elméletileg két megoldást látok lehetségesnek: két egyetemi (hadtudományi és katonai műszaki) kar, vagy egy főiskolai és egy egyetemi kar kialakítását. Az utóbbi esetben a főiskolai kar végezné a tiszti alapképzést, az egyetemi kar pedig a kiegészítő alapképzést, a szakirányú továbbképzést, valamint a doktori képzést. Mindkét változatnak vannak előnyei és hátrányai, amelyek elemzése meghaladja e cikk kereteit. A döntés előkészítése során figyelembe kell venni, hogy az egyetemnek összességében meg kell felelnie a felsőoktatási törvény előírásainak, azaz képesnek és alkalmasnak kell lennie több tudományterületen és tudományterületenként több tudományágban, valamint több szakon alapképzésre, általános és szakirányú továbbképzésre, doktori iskolák működtetésére.

* * *

A tisztképzés átalakításának tapasztalataiból tehát az a következtetés szűrhető le, hogy az intézmény jelenlegi formájában nem felel meg a haderő munkaerő-szükségletéből fakadó követelményeknek, illetve hosszú távon nem finanszírozható. A ZMNE szervezetét és képzési rendszerét az MH valós igényeihez igazítva korszerű, költséghatékony katonai felsőoktatási intézménnyé kell átalakítani.

A képzési szerkezet javasolt átalakításának eredményeképpen az egyetem képzési kínálata teljes körűvé és rugalmassá válik, és képes lesz a követelményeknek megfelelő, önkéntes, professzionális haderő kialakításához és működtetéséhez szükséges személyi feltételrendszer egyik legfontosabb eleme, a korszerű konvertálható tudással rendelkező tiszti állomány felkészítésének biztosítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Honvédség humánstratégiája. Szerkesztett munkaanyag a HM Kollégium 2002. március 22-i ülésére

Farkasné Zádeczky Ibolya: Tisztképzés, tisztikar, magyar haderő az 1990-es években, in: Tanulmánygyűjtemény, Válogatás a Honvédelmi Minisztérium 2002. évi kutatási eredményeit összegző tanulmányokból, pályázatokból, HM OTF., Budapest, 2002. 117–126. o.

Mráz István: A professzionális haderő kialakításának szükségessége és lehetősége, in: Új Honvédségi Szemle 2002/8. szám 6–13. o.

A ZMNE-n folyó képzés helyzetéről szoló jelentések és az ezekhez kapcsolódó vélemények. A HM Oktatási és Tudományos Tanács 2001–2002-ben tartott üléseiről készült jegyzőkönyvek.

Szelei Ildikó

A katonai főiskolai hallgatók pályamotívumainak jellemzői

A NATO-hoz való csatlakozás nemcsak törvényekben, feladatokban, képzési struktúrákban állított új feladatokat a honvédség számára, hanem szemléletváltoztatásban, gondolkodásban, viselkedésben, mindehhez pedig sokkal motiváltabb tisztekre, hallgatókra van szükség. A katonák már kezdeti motivációjukban is különböznek egymástól, néhányan azért léptek be a hadseregbe, hogy a nemzetet szolgálják, mások, hogy szakmát tanuljanak, megint mások azért, mert nem volt jobb lehetőségük. A szerző tanulmányában többek között arra keres választ, hogy melyek a katonai felsőoktatásban tanuló hallgatók előzetes pályamotívumai, s e motívumok a képzés ideje alatt hogyan alakulnak.

A parancsnokok jelenlegi pedagógiai ismereteinek átgondolása, a katonákkal kapcsolatos bánásmódja szükségessé teszi a katonai vezetők pedagógiai ismereteinek továbbfejlesztését, paradigmaváltását. Jelen tanulmány e szemléletváltoztatás szükségességét hivatott igazolni egy empirikus kutatás bemutatásával, melyet a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Karán végeztünk. Megítélésünk szerint ugyanis, a gyakran hibás parancsnoki magatartás mögött nem feltétlenül a pedagógiai ismeretek hiányoznak. A legnagyobb gond a tisztek motiváltságszintjével van, ami azért neuralgikus pont, mivel a vezető motivációs szintje befolyást gyakorol az általa vezetett alakulat teljesítményére is, ezért alacsony motivációs szintnél nem kellően hatékony a parancsnok nevelőmunkája sem.

A katonai kiképzés szempontjából különösen fontos az egyén és az alakulat szakértelme és cselekvőkészsége, illetve, hogy a katonák szükség esetén el tudják látni a nemzetvédelmi feladatokat akár békeidőben, akár háborúban, amihez pedig erősen motivált tisztekre van szükség. A katonaság egyik legfontosabb feladata éppen ezért az lenne, hogy szakmailag képzett, motivált katonákat alkalmazzon, akik elégedettek és szeretik a munkájukat, így szívesen tevékenykednek ezen a pályán. Azt gondolom, e területen nagyon sokat kell tennie a társadalomnak és a hadseregnek.

Az érdeklődés, amely a kíváncsiság öröklött motívuma, tanult motívum, a vonatkozó ismeretekbe beépült pozitív attitűdrendszerrel a dolgok további megismerésére késztet. Ebből a megfogalmazásból mindenekelőtt az következik, hogy érdeklődés csak az iránt alakul ki, amiről van valamennyi ismeretünk. Ez azonban csak az egyik

feltétel, ha ezekbe az ismeretekbe nem épül be pozitív attitűd, akkor az érdeklődés nem fejlődhet ki. Negatív attitűdök kapcsolódása pedig elkerülésre, elutasításra, ellenállásra, pályaelhagyásra készteti a katonákat.

Az ember megismeréséhez és formálásához egyaránt elengedhetetlen a motiváció elmélyült ismerete, s ennek tudatos működtetése az oktató-nevelő munkában, legyen az bármilyen katonai intézmény is, hiszen az embert csak az készteti tartósan tevékenységre, aminek számára személyes jelentősége van. Az egyén motivációja azonban nem magától jön létre, hanem a katonai nevelés-képzés hatására formálódik. Az ember tevékenységét saját belső ösztönző rendszere határozza meg, a motivációs hierarchiája viszont a tevékenysége, szocializációja során nyert tapasztalatok alapján fejlődik, ezért nem mindegy hogyan szocializálódik.

A leendő tisztek motiváltságának, elhivatottságának egyik fontos meghatározója a nevelők, tanárok, felettesek személyes példaadása, ami a legmarkánsabban a katonai nevelésben nyilvánul meg, hiszen egy tiszt leginkább személyes viselkedésével, magatartásával nevel, példát szolgáltat minden mozdulatával, cselekedetével. Észrevétlenül saját motiváltságát, attitűdjét is felszínre hozza minden pillanatban, ami viszont különösen káros abban az esetben, ha maga is negatív motiváltságot, fásultságot mutat a feladattal, a szakmával kapcsolatban.

A tisztek személyes tevékenysége és magatartása azért tekinthető példaképformáló tényezőnek, mert a nevelő különleges, pedagógiai és pszichológiai értelemben fölérendelt helyzetéből fakadóan, szándékától függetlenül magatartási és tevékenységi mintát közvetít. Ez a hatás nem mindig érvényesül optimális szinten és minőségben.

A személyes példa egyik alapfeltétele a tekintély, amely a hadseregben talán a legszembetűnőbb, s ez csak akkor valósulhat meg, és akkor lehet pozitív üzenete, ha az adott tiszt hiteles, vagyis van szakmai, erkölcsi, emberi, pedagógiai kompetenciája. Ha az adott tananyagon kívül ismeri az adott tudományterület legújabb eredményeit, technikai vívmányait, ha ápoltságot, kulturált megjelenést, megfelelő fizikumot tükröz, s követel, s maga is így áll ki a hallgatók elé (Bábosik, 1994, 104.).

A felsőoktatásba kerülés megfeleltethető egyfajta pozícióváltásnak, ezért ott az érzelmi túlsúly dominál. Szilágyi–Völgyesy (1985) szerint abban a folyamatban, amelynek során a felsőoktatási intézmény keretében a szociális személyiség kialakul, a következő szakaszokat különböztetjük meg: a beilleszkedés és a tanulmányok folytatásának szakaszát, valamint a pályakezdés idejét. A beilleszkedésben azok a dilemmák erőteljesek, amelyek a „jól döntöttem? Mire vagyok képes?" kérdésekben fogalmazódnak meg (Szilágyi, 1987. 23.).

Kérdés az, *mire irányuljon a katonai felsőoktatási intézményekben folyó nevelőmunka?* A felsőoktatásban tanuló hallgatók túlnyomó része a hivatásra való felkészítésben látja a nevelés szerepét. Érzékelik a szakmai szocializációs folyamat egyéb lényeges összetevőit is, mindenekelőtt az emberi kapcsolatokban, bonyolult helyzetekben való eligazodáshoz szükséges társas készségek és képességek fontosságát, az interperszonális kompetenciát (Buda–Havas, 1974, 63.).

A hallgatóknak szükségük van normatív mintákra, és ezt elsősorban feletteseiktől, tanáraiktól várják – az általános emberi és szakmai magatartás terén egyaránt. Azt várják tőlük, hogy céltudatos munkára, sokoldalúságra, hivatásszeretetre, em-

berséges magatartásra, igényes életmódra, egyes szituációkban való viselkedésre egyaránt példát mutassanak. A hallgatók percepciós érzékenysége igen fejlett, kritikusak minden vélt vagy valós hiányosságra. Az oktatók mellett a csoporttársak, a barátok, az évfolyamtársak is forrásai lehetnek a helyes magatartásnak és viselkedésnek, a megfelelő értékrendszer elsajátítására való késztetésnek.

Nézzük meg, *mennyire időszerű a paradigmaváltás a vezetői gondolkodásmódban* a katonákkal történő kapcsolattartásban, melyet e felmérés igazol! A kutatási stratégia induktív, leíró jellegű, összefüggés-feltáró, fajtája: alapkutatás.

A mintaválasztás a hadtudományi kar katonai vezető szakos hallgatóira terjedt ki, a válaszadási arány 68%-os volt (237 hallgatóból 160-an válaszoltak). Az elemzés kiindulópontja egy kérdőíves felmérés volt, amely a katonai főiskolások összetételét, családi hátterét, az oktatásról való vélekedését, a katonai pálya megítélését hivatott feltárni. A hallgatók önkéntes alapon töltöttek ki egy 46 kérdésből álló kérdőívet, amely nyitott és zárt kérdéseket egyaránt tartalmazott. A nyitott kérdésnél a válaszadók saját gondolataikat fejtethették ki, a zárt kérdések intenzitás és rangsorolás jellegűek voltak

A felmérés a főiskola valamennyi hallgatóját felölelte, ebben az értelemben teljes körű megfigyelésről van szó. Mégis mintának tekinthető a felmérés anyaga abban az értelemben, hogy a főiskola mindenkori hallgatóiból vett véletlen mintáról van szó, így a felmérés anyagának feldolgozása következtetésekre felhasználható. A cél tehát egy feltáró jellegű elemzés.

A kutatásra vonatkozó *első hipotézisünkben azt állítottuk, hogy a képzés elején még önmegvalósítási tervekkel, szakmai elképzelésekkel rendelkezett a hallgatók többsége, de az első félévben már tapasztalható a csalódottságuk s miből adódóan félévkor sokan elhagynák a pályát, de sokat kellene visszafizetni, nincs kedve elmenni dolgozni, kivárja a diplomát.*

Második hipotézisünk szerint a hallgatóknak reális pályaképe alakul ki a képzés során, ami negatívan befolyásolja a katonai hivatással való azonosulásukat.

A harmadik hipotézisünk szerint a főiskolai évek alatt csökken a hallgatók pályamotiváltsága, ennek pedig az az oka, hogy a főiskola hatásrendszere nem a hallgatók szükségleteire épít, ezért tapasztalható, hogy a kezdetben motivált hallgatók a képzés végére csalódottá válnak.

A hallgatók elvárása és véleménye a képzésről

A következőkben elemzés alá kerülő kérdéscsoportok a képzés tatalmára, minőségére, elvárásaira vonatkoznak, amelyek az első évfolyamosok kérdéssorában nem szerepelt, mivel ők szeptember első hetében kapták meg a kérdőívet, csupán a képzéssel kapcsolatos elvárásaikról adhattak képet.

A. kérdés arra vonatkozott, *van-e elvárása a hallgatóknak a képzéssel kapcsolatban.* A kapott válaszok alapján 61%-ának van, 12,50%-nak nincs, 26%-ának volt, de már nincs elvárása a főiskolai képzéssel kapcsolatban. Ezektől az arányoktól a negyedévesek véleménye jelentősebb eltérést mutat, közülük mintegy felének volt elvárása, de már nincs. A képzéssel kapcsolatos elvárások évfolyamonként csökkenő tendenciát mutatnak, a hallgatóknál évfolyamonként növekvő kiábrándultság, rezignáltság, csalódottság érzékelhető.

Azok a hallgatók, akiknek van elvárása a képzéssel kapcsolatban, ha újra dönteniük kellene, ismét katonai pályát választanának maguknak. E két ismérv között tapasztalható összefüggés.

$\chi^2=16{,}9$ szabadságfok(4) $\chi^2_{0,95}=9{,}488$ $p=0{,}00002<0{,}05$

Cramer együttható 0,325

Miért érzik jól illetve rosszul magukat a hallgatók a főiskolán?

A megkérdezetteknek 1-től 10-ig terjedő skálán kellett értékelniük, *hogyan érzik magukat a főiskolán* (Az elsősöknél ez a kérdés nem szerepelt).

Az évfolyamok átlaga a következők szerint alakult: a 2. évfolyamnál az átlag (x) 6,68; a szórás (s) 1,89; a 3. évfolyamnál 6,97; a szórás1,59; míg a 4. évfolyamnál 5,29 a szórás pedig 2,33 volt. Ennek megfelelően az átlag 6,32; a szórás 2,09.

Varianciaanalízissel vizsgáltuk, hogy szignifikáns különbség látható-e az egyes évfolyamok (2., 3., 4.) átlagos pontszáma között: $F_{0,95}=3{,}07<7{,}17$

5%-os szignifikancia szintnél az évfolyamok értékelése között szignifikáns különbség van.

Az évfolyamok összehasonlítása kétmintás t-próbával:

A II. és III. évfolyam átlageredménye között nincs szignifikáns eltérés. A próbafüggvény értéke 0,69 ($t^{73}_{0,975}=2>0{,}69$

Viszont a II. és III. évfolyam átlaga 5%-os szignifikanciaszintet véve magasabb, mint a végzős hallgatók eredménye.

A II. és IV. évfolyamnál a próbafüggvény értéke 2,95, tehát $t^{78}_{0,95}=1{,}67<2{,}95$

A III. és IV. évfolyamnál a próbafüggvény értéke 3,34, tehát $t^{63}_{0,95}=1{,}67<3{,}34$

A válaszadóknak lehetőségük volt megjelölni azokat az okokat, amelyek miatt jól, illetve rosszul érzik magukat a főiskolán, s legnagyobb arányban a társasági, közösségi életet jelölték meg, a harmadévesek viszont lényegesen kisebb arányban írták ezt az indokot, náluk inkább a szakma szeretete dominál, a képzés színvonala miatti vonzódást szinte meg sem említették *(1. táblázat).*

Mely okok miatt érzik magukat jól a főiskolán a hallgatók? *1. táblázat*

Évfolyam	A képzés színvonala miatt		A társaság miatt		A szakma miatt		Egyéb		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	2	3,64	37	67,27	12	21,82	4	7,27	55	100,00
3.	0	0,00	18	50,00	14	38,89	4	11,11	36	100,00
4.	1	2,78	24	66,67	6	16,67	5	13,89	36	100,00
Összesen	3	2,36	79	62,20	32	25,20	13	10,24	127	100,00

A válaszok azt tükrözik, hogy leginkább a képzés színvonala miatt érzik rosszul magukat a hallgatók a főiskolán, e kérdés megítélésében évfolyamonként növekvő tendencia tapasztalható *(2. táblázat).*

Mely okok miatt érzik rosszul magukat a hallgatók a főiskolán? *2. táblázat*

Évfolyamok	A képzés színvonala miatt		A társaság miatt		A szakma miatt		Egyéb		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	26	53,06	2	4,08	1	2,04	20	40,82	49	100,00
3.	22	64,71	0	0,00	0	0,00	12	35,29	34	100,00
4.	24	66,67	1	2,78	2	5,56	9	25,00	36	100,00
Összesen	72	60,50	3	2,52	3	2,52	41	34,45	119	100,00

A hallgatók véleménye szerint a főiskola 67%-ban negatívan befolyásolta érzéseiket a pályával kapcsolatban, a negyedévesek gyakorisága kimagasló a negatív megítélés terén, ők mintegy 91%-ban okolják a képzést pályamotívumaik csökkenésében. A másodévesek közel fele pozitívnak tartja a főiskolai időszak befolyásoló hatását, ez az arány a negyedéveseknél már csak 8,57% *(3. táblázat).*

A főiskolai évek pozitív-negatív befolyásoló hatása *3. táblázat*

Évfolyam	Pozitívan befolyásoltá (befolyásolják) érzéseimet a pályával kapcsolatban		Negatívan befolyásolták érzéseimet a pályával kapcsolatban		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	21	46,67	24	53,33	45	100,00
3.	13	43,33	17	56,67	30	100,00
4.	3	8,57	32	91,43	35	100,00
Összesen	37	33,64	73	66,36	110	100,00

A főiskolai évek részletesebb vizsgálata során látható, hogy a hallgatók 67%-a a főiskola előtt is katona akart lenni, 17%-ukat a főiskolai évek eltántorították, 15%-ának a képzés időszaka határozta meg a pálya melletti elkötelezettségét. A negyedévesek 31%-át a főiskola térítette el a pályától, s csupán 51%-uk akart a főiskola előtt is katona lenni, még a másodéveseknél ez a gyakoriság 73%.

A módusz válasz – tehát a leggyakoribb, hogy csak részben volt kielégítő a képzés – évfolyamonként felfelé haladva csökken, azok aránya ugyanis akik teljes mértékben elégedettek. Leginkább azoknak befolyásolta negatívan érzéseit a képzés, akik a diploma megszerzése miatt jöttek a karra.

A hallgatók véleménye szerint 7%-ban ad a főiskola elegendő képzést a pályán való helytálláshoz, 69%-ban részben elegendőnek tartják, 24% szerint nem elegendő. Az évfolyamok tekintetében lényegi eltérés nem tapasztalható *(4. táblázat).*

Elegendő képzést ad-e a főiskola a pályán való helytálláshoz? *4. táblázat*

Évfolyam	Elegendő		Részben elegendő		Nem elegendő		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	4	8,89	32	71,11	9	20,00	45	100,00
3.	3	10,00	20	66,67	7	23,33	30	100,00
4.	1	2,86	24	68,57	10	28,57	35	100,00
Összesen	8	7,27	76	69,09	26	23,64	110	100,00

Akik részben elegendőnek tartják a szakmai felkészítést a pályára, a főiskolán való érzésüket leginkább 7-es, 8-as rangskálára tették. Szignifikáns kapcsolat azonban nem mutatható ki a két ismérv között.

$$\chi^2=17{,}3494 \quad \text{szabadságfok(18)} \quad \chi^2_{0,95}=28{,}869 \quad p=0{,}49992>0{,}05$$

A csapatgyakorlatok a hallgatók fele szerint teljes mértékben, 48%-ban kis mértékben járult hozzá a szakma gyakorlásához, elsajátításához. Az évfolyamok tekintetében nem tapasztalható lényegi eltérés. A csapatgyakorlatok és a főiskolán való érzetük összevetése alapján az mondható, hogy azok a hallgatók aki 8-as, 7-es értéket adtak, a csapatgyakorlatokat pozitívnak ítélték, úgy vélik: teljes mértékben hozzájárultak a szakma gyakorlásához, elsajátításához. A két ismérv között azonban szignifikáns kapcsolat nincs.

$$\chi^2=15{,}8472 \text{ szabadságfok(18) } \chi^2_{0,95}=28{,}863 \; p=0{,}603212>0{,}05$$

Nagyobb felkészítést igényeltek volna a megkérdezettek szakmai felkészítésből, évfolyamonként hasonlóan vélekedtek erről a kérdésről *(5. táblázat)*.

Több ismeretet igényeltek volna *5. táblázat*

Évf.	Szakmai felkészítés		Pedagógia		Alaki foglalkozás		Nyelv		Pszichológia		Vezetés elmélet		Jogi ismeretek		Matematika		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	32	71,11	0	0,00	0	0,00	6	13,33	3	6,67	2	4,44	0	0,00	2	4,44	45	100,00
3.	20	66,67	1	3,33	1	3,33	5	16,67	2	6,67	1	3,33	0	0,00	0	0,00	30	100,00
4.	25	71,43	2	5,71	1	2,86	3	8,57	0	0,00	0	0,00	3	8,57	1	2,86	35	100,00
Össz.	77	70,00	3	2,73	2	1,82	14	12,73	5	4,55	3	2,73	3	2,73	3	2,73	110	100,00

A tanár–diák viszony megítélése

A katonai oktató-nevelő munkában kiemelt szerepe van a tanár–diák viszonynak, mivel a hallgatókat oktató tanároknak nemcsak tanárként, hanem tisztként is pozitív mintát kell nyújtaniuk a leendő tiszteknek. Viselkedésüknek, megjelenésüknek példaértékűnek kellene lennie, hiszen ezen a pályán hangsúlyosabb szerepet kap az utánzásos tanulás. Lássuk, hogyan is ítélték meg e tekintetben a leendő tisztek tanáraikat.

A hallgatók többsége (54%) úgy látja, hogy, feletteseik, tanáraik kis mértékben, 32%-ban egyáltalán nem, 15%-ban teljes mértékben kollégáknak, leendő tiszteknek tartják őket.

Külön is említendő, hogy a negyedévesek közel fele ítéli meg úgy, hogy egyáltalán nem tekintik őket katonatisztnek, leendő tiszteknek, kollégáknak.

A megkérdezettek 74%-a nyilatkozott úgy, hogy élt már meg csalódást pályájával kapcsolatban. A harmadévesek lényegesen nagyobb gyakorisággal éltek már meg kudarcot, a másod- illetve a negyedévesekhez képest *(1. ábra)*.

A pályával kapcsolatos csalódás és a főiskolai képzéssel kapcsolatos elvárások ismérveit összevetve közepesnél gyengébb erősségű kapcsolatot láthatunk; azok a hallgatók, akiknek voltak elvárásai a főiskolai képzéssel, már éltek meg csalódást pályájuk vonatkozásában.

Élt-e már meg csalódást pályájával kapcsolatban? *1. ábra*

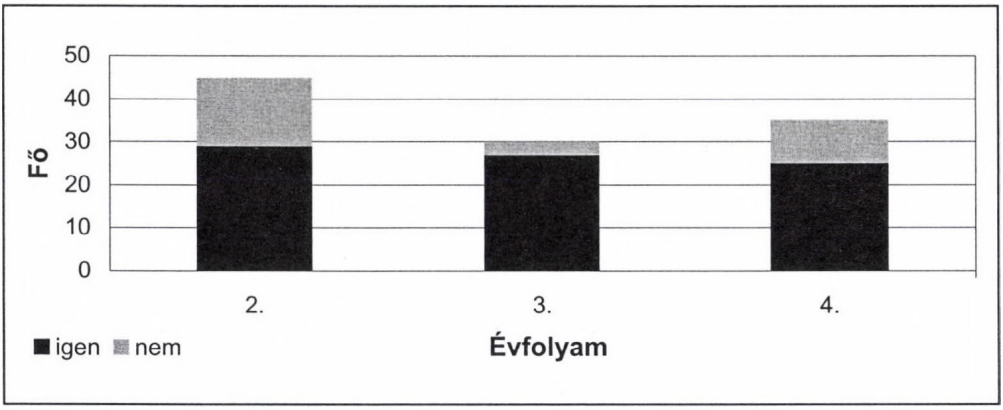

$\chi^2=13{,}7983$ szabadságfok(2) $\chi^2_{0,95}=5{,}991$ $p=0{,}00100086>0{,}05$

Cramer együttható=0,354

A főiskolai évek pozitív–negatív befolyásoló hatása *6.táblázat*

Évfolyam	Pozitívan befolyásolták (befolyásolják) érzéseimet a pályával kapcsolatban		Negatívan befolyásolták érzéseimet a pályával kapcsolatban		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
2.	21	46,67	24	53,33	45	100,00
3.	13	43,33	17	56,67	30	100,00
4.	3	8,57	32	91,43	35	100,00
Összesen	37	33,64	73	66,36	110	100,00

A főiskolai évek részletesebb vizsgálata során a hallgatók 67%-a a főiskola előtt is katona akart lenni, 17%-ukat a főiskolai évek eltántorították, 15%-ának a képzés időszaka határozta meg a pálya melletti elkötelezettségét. A negyedévesek 31%-át a főis-

kola térítette el a pályától, s csupán 51%-uk akart a főiskola előtt is katona lenni, még a másodéveseknél ez a gyakoriság 73% *(4.táblázat)*.

A második hipotézisben azt állítottuk, hogy *a hallgatóknak a főiskolai évek alatt reális pályaképe alakul ki, ennek következtében csökken a pálya iránti elhivatottságuk.* Arra a kérdésre, hogy mi nem tetszik a katonai hivatásban, az „értelmetlenséget", a logikátlanságot (27%-ban), a túlzott kötöttségeket (16%-ban), a hadsereg felépítését, szervezetlenségét (16%-ban) jelölték meg a hallgatók. Csalódottságot láthattunk a tisztek szociális helyzetének megítélésében is, hiszen a megkérdezettek 86% nem tartja megfelelőnek a juttatásokat, ami évfolyamonként emelkedő tendenciát mutat. A pályát 92%-ban ítélik nem megbecsültnek. A megkérdezettek 62%-ának van elvárása, 26%-ának volt, de már nincs elvárása a főiskolai képzéssel szemben. Az évfolyamok megoszlása igen érdekesen alakult, az elsősök 14%-a érzékelteti a képzéssel szembeni csalódottságát, a negyedéveseknél azonban ez az arány 51%-os. A hallgatók véleménye szerint (56%) a katonai pályát a szociális juttatásokkal lehetne vonzóbbá tenni.

A harmadik hipotézisünk az volt, hogy a főiskolai évek alatt csökken a hallgatók pályamotiváltsága, ennek pedig az az oka, hogy a főiskola hatásrendszere nem a hallgatók szükségleteire épít, ezért tapasztalható, hogy a kezdetben motivált hallgatók a képzés végére csalódottá válnak. A hallgatók meglévő aktivitására, szükségleteire nem megfelelő képzési-tevékenységi programot épít a főiskola a képzés során, vagyis nem megfelelően motiválja a hallgatókat, ami a Magyar Honvédségnek is hiányossága, vagyis a tisztjei nem kellően motiváltak. Ez sajnos azt jelenti, hogy negatív azonosulási mintát nyújtanak a leendő tisztjelölteknek. Motiválni pedig a következő szükségletek kielégítésével lehet:

- a szakmai információs igények kielégítése, vagyis a szakmai érdeklődés elméleti-gyakorlati kielégítése,
- az eredményesség szükséglete értelmes, tartalmas feladatokkal,
- a változatosság iránti igény szükséglete,
- a játékszükséglet.

A hallgatók a katonai pályát a fegyverek szeretete (elsősök 72%-a), a repülés szeretete, a harcászat, a műszaki érdeklődés, a fegyelem, a változatos élet, a hivatástudat, az egyenruha stb. miatt választották, de ezek az elvárások nem valósultak (valósulnak meg) a főiskola képzési rendszerében.

A pályamotiváció csökkenését a fent említetteken kívül az is okozza, hogy a tanárok, tisztek nem nyújtanak megfelelő azonosulási mintát, amelyben szerepet játszik: a megfelelő szakmai felkészültség hiánya, a korszerű, a technikával növekvő ismeretek hiánya, maguk is csalódottak, demotiváltak.

Ezeket az állításokat igazolja, hogy a hallgatók 60%-a a képzés színvonala miatt érzi rosszul magát a főiskolán, ez az arány évfolyamonként növekvő tendenciát mutatott. Az elméleti tárgyak oktatását 19%-ban ítélik kielégítőnek, a szakmai tárgyak megítélésben azonban rosszabb a kép, mivel itt már a hallgatók 40%-a nem tartja kielégítőnek az oktatást, 70%-a nyilatkozott úgy, hogy több ismeretet igényeltek volna a szakmai felkészítés során.

A szóbeli interjú során hallhattuk, hogy a tisztek negatív példát szolgáltatnak azáltal, hogy maguk is fásultak, motiválatlanok. Megkövetelik a hallgatóktól a megfele-

lő fizikumot, ami a szakmához nélkülözhetetlen, de saját maguk gyenge fizikummal, túlsúllyal rendelkeznek. A hallgatók közel harmada nem lát modellértékű tisztet a főiskolán.

A képzéssel kapcsolatos csalódottságára utal, hogy a negyedévesek felének (51%) volt, de már nincs elvárása, az első évfolyamosok 64%-ának van még elvárása a képzéssel kapcsolatban. Arra a kérdésre, hogy mely okok miatt érzik jól magukat a főiskolán 62%-ban elsősorban a társaságot, csupán 2,36%-ban a képzés színvonalát, valamint a szakma szeretetét (25%-ban) jelölték meg. Elsősorban a képzés színvonala miatt érzik rosszul magukat a hallgatók (60%), de elgondolkodtató tény az is, hogy az elsősök 51%-a már az egy hónapos főiskolai tanulmánya után is így nyilatkozott. A negyedévesek 91%-át a főiskolai évek negatívan befolyásolták a pálya iránti elkötelezettségében, 31%-át ezen időszak tántorított el a szakmától. Ebben szerepet játszik többek között az elméleti tárgyak színvonalának negatív megítélése a pályára történő felkészítésben (csupán 19%-ban teljes mértékben kielégítő), a gyakorlati képzés (39%-ban) nem kielégítő volta, valamint a csapatgyakorlatok rossz tapasztalata (negyedévesek 60%-a szerint nem kielégítő). A szakmai tárgyakból sokkal több ismeretet (70%-a hallgatóknak), felkészítést igényeltek volna a megkérdezettek, tehát e téren is az látható, hogy a főiskola nem elégítette ki a hallgatók meglévő szükségleteit. A hallgatók azokat a tárgyakat ítélték feleslegesnek, amelyek közvetlenül nem kapcsolódnak a szakmai felkészítéshez (filozófia, anyagismeret, matematika). Hipotézisünket az is alátámasztja, hogy a képzés végére a hallgatók 74%-a már átél pályájával kapcsolatos csalódást.

Vélemények, javaslatok

Magyarország elsőrendű nemzeti értékei közé sorolja az ország biztonságának, függetlenségének, területi épségének a megőrzését, amelyhez rendelkezni kell nemzeti katonai stratégiával. Elméletileg létezik ugyan katonai stratégia, de a haderő reformja tíz éve húzódik, s e közben devalválódtak a katonai értékek, és szervezetek. Az ellentmondás abban mutatkozik, hogy e közben Magyarország NATO-tag lett így a Magyar Honvédség is. A NATO-tagság követelményei nincsenek szinkronban a hadsereg általános állapotával. Ennek negatív hatása jelentkezik a katonai szervezetekben és a hivatásos katonáknál, amelynek bizonyítéka a nagyfokú pályaelhagyás. Miközben kialakult ez az ellentmondásos helyzet, megváltozott a hadsereg „klasszikus" feladatrendszere. További problémákat okoz, hogy világjelenség az antimilitarista hozzáállás a katonai szolgálattal szemben, ezért viszonylag szűk az erre a pályára jelentkezők köre. A felsőoktatás expanziója versenyhelyzetet teremt a katonai felsőoktatásnak, amelyben az intézmény pozíciói nem jók. Ennek okai:

- a pályaígéret alacsony színvonalú,
- drágák a haditechnikai anyagok,
- kevés a gyakorlatok száma (tüzértiszt háromszor lő éles helyzetben)
- a csapatgyakorlatokon sokszor nem tudnak értelmes feladatokat adni a hallgatóknak,
- nincs „tancsapat", amely kifejezetten a hallgatók gyakorlatoztatásával foglakozna,

- a katonai felsőoktatástól a Honvéd Vezérkar és a csapatok kész tiszteket (felkészült és begyakorlott) várnak, ugyanakkor a főiskoláról kikerülve jelentős időt és pénzt szükséges invesztálni a fiatal tisztek beosztására történő felkészítésére.

A problémák általános bemutatása után nézzük meg, milyen konkrét, feladatok, javaslatok adódtak kutatásunk eredményeinek értelmezése után. Empirikus kutatásunkban a szóbeli és az írásbeli kikérdezés módszerét alkalmaztuk, megítélésünk szerint a pályamotiváció feltárására leginkább a szóbeli, strukturálatlan interjú alkalmas, mivel árnyaltabb háttér-információkat szerezhetünk, valamint a megkérdezettek nyitottabbak, együttműködőbbek voltak, mint az írásbeli kérdőív felvételekor.

A karon tanuló hallgatók pályamotivációját az jellemzi, hogy a jelentkezők jelentős része motivált a katonai hivatással szemben, ez az aktivitás, elhivatottság azonban az első szemesztertől kezdve fokozatos csökkenést mutat. Véleményünk szerint az okok összetettek, természetesen a fent említett általános tényezőkön kívül ebben szerepet játszik, hogy a hallgatók nem látják reálisan, minek is kellene megfelelniük, egyáltalán mit várjanak a képzés során. Ennek érdekében az intézménynek valóságosabb képet kell adnia magáról, egyrészt a továbbtanulási könyvben, másrészt a nyílt napokon történő propagandamunka (toborzás) során, mivel valószínűleg sokkal kecsegtetőbb ígéretek hangzanak el, mint a valóság, valamint a nehézségekről is szólni kellene. Vitéz Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök írását (1937) a leendő tisztek neveléséről igencsak meg kell fogadni, amelyben azt olvashattuk, hogy „a cselekvés áll mindenek fölött, nem a tudomány". A mai tisztjelöltek ezzel szemben sokkal több elméleti képzésben részesülnek, mint gyakorlatiban, ami azért okoz gondot, mert a képzés hatásrendszere nem a hallgatók elvárásaira, pályamotívumaira épít, vagyis a „katonáskodás", a fegyverszeretet, a legújabb hadtudományi ismeretek, a gyakorlati képzés, a szakmára való felkészítés szükségletére. A képzésnek olyan széles tevékenységrepertoárt kellene biztosítania, amely a hallgatók ez irányú szükségleteit kielégítené, vagyis a katonai hivatással szembeni elkötelezettségét, motivációját fenntartaná, növelné, nem pedig csökkentené. Ehhez pedig szükség lenne:

- a felvételi rendszer során komolyabb pályaalkalmassági vizsgálatára;
- több hallgatót kellene felvenni, mint ahány tisztre van szükség, így nagyobb szelektálási lehetőség lenne a képzés során;
- vissza kellene hozni a katonai pálya „romantikusságát"(ejtőernyőzés, búvárkodás, technikai sportok);
- több, megfelelő gyakorlati tapasztalattal rendelkező szaktanárra lenne szükség.;
- a nevelés-oktatás ne külön intézményben történjen (az oktatást a főiskola végzi, a katonai nevelést a kollégium);
- a csapatgyakorlatokon értelmes feladatok biztosítása;
- a gyakorlati képzések, csapatgyakorlatok számának növelése;
- a katonai képzés feltételrendszerének javítása (messze a kívánatos alatt van, leromlott állagú képző helyek, elavult oktatástechnika és technológia, kevés gyakorlási lehetőség);
- tisztázni kell a hallgatók jogállását (katona vagy felsőoktatásban tanuló hallgató);
- a hallgatókkal szemben alkalmazott módszerek megváltoztatása (jelenleg az általános- és középiskolai korosztályra szabottak);

- a szakmai tárgyak óraszámának növelése;
- a csapatgyakorlatokat működő alakulatoknál kell végrehajtatni, olyan helyen, ahol erre felkészültek;

Amint azt már jelen dolgozatunkban többször is említettük, a hallgatók motivációs állapotának csökkenésében szerepet játszik elöljáróik, tanáraik motiválatlansága, hiszen nincs még egy szakma, ahol ennyire szerepet játszana az utánzásos tanulás. A katonák szerepmodellnek tekintik vezetőiket, és ha azok nem megfelelő katonai magatartásmintát közvetítenek, ez interiorizálódik a leendő tisztek számára is mint követendő példa. Fontos lenne, ha egy tiszt nemcsak a rangjával érne el tekintélyt beosztottja előtt, hanem szakmai felkészültségével, megfelelő vezetői fellépésével, kulturált megjelenésével. A kulturált megjelenés a vezetők részéről azért is kiemelt jelentőségű, mivel a hallgatókkal szemben követelmény az ápolt, tiszta egyenruha, a személyes példaadásnak itt is erős befolyásoló hatása van.

A tisztek tekintélye azáltal is növekedne, ha együtt végeznének beosztottjaikkal különböző feladatokat (pl. főleg a gyakorlati feladatoknál), s esetenként nem az irodában ülnének. Mindenképpen szakítani kell a katonákkal történő hagyományos bánásmóddal, mert ez tovább növelheti a hallgatói állomány csalódottságát, a honvédségnek pedig arra van szüksége, hogy a katonák azonosuljanak a katonai magatartásformákkal. A jó vezető–beosztott viszonyban a hallgatókat partnerként kell kezelni, ezáltal megfelelő érzelmi hangulat alakul ki, s így az egyén nem áll ellen a nevelő hatásoknak, követelményeknek.

A hallgatók sokszor említették, hogy értelmetlen feladatokat kapnak, ennek az a következménye, hogy komolytalanná válik számukra a tevékenység, s ez ismét demotiválólag hat a hallgatókra. Bármennyire speciális szakma a katonai, itt is szüksége van az egyéneknek sikerélményre, amiről ismét azt mondhatjuk el, hogy kevés alkalommal van benne része a hallgatóknak, sokkal inkább frusztráló helyzetekkel találkozik, ami negatívan hat motiváltságukra. Ahhoz, hogy motivált katonai magatartás- és tevékenységforma alakuljon ki a hallgatókban, szükség van arra, hogy éles helyzetekben begyakorolják a vezetői szerepeket, tehát kielégítsék ez irányú érdeklődésüket. Kitüntetett motivációs szerepe van az eredményesség szükségletének is, amely oly módon jelentkezik a katonák életében és tevékenységében, hogy igénylik az előrehaladást (haditechnikai ismeretek, szakmára felkészítés), a fejlődést, míg ezzel szemben a stagnálás élménye demotiváló hatást fejt ki, s eltávolít a feladattól, a tevékenységtől. Az eredményesség szükségletének kielégítése megtörténhet oly módon, hogy az adott feladat elvégzésének eredményességét tudatosítjuk, vagy olyan problémahelyzet elé állítjuk a hallgatókat, melynek megoldása érzékelhetővé teszi számukra saját fejlődésüket. Az sokszor elöljárók idegenkednek a pozitív visszajelzésektől, miközben nem fukarkodnak a negatív, hibákat felnagyító reagálásoktól.

Láthattuk, hogy a hallgatók motiváltsága évfolyamonként csökkenő tendenciát mutat, ami magával hozza a negatív érzelmi állapot keletkezését. Ez viszont arra utal, hogy a főiskola hatásrendszere nem a hallgatók szükségleteire épít, s ezáltal nem tud újabb szükségleteket kiépíteni a személyiségben. Természetes, hogy a katonai nevelés nem nélkülözheti a kategorikus, ellentmondást nem tűrő parancsokat, sőt hozzá is kell szoktatni ehhez a hallgatókat. A személyi ellenállást ezek az utasítások, parancsok nem szükségképpen váltják ki. Abban az esetben nem kell az ilyen

nemkívánatos következményekkel számolni, ha az utasítások értelmes, ténylegesen a katonai közösség szükségleteiből következő feladatokra, tevékenységekre, magatartásformákra vonatkoznak.

A hadsereg jövőképének meghatározásában tisztán látható, hogy milyen irányba fejlődik, ezért fontos szakítani a szigorúan merev módszerekkel, a katona másodrendű állampolgárkénti kezelésével, önálló gondolkodásának korlátozásával, a polgári élet felé nyitással megindulhat a fejlődés. A hadsereggel kapcsolatban általában feltételezik, hogy a hatékony hadműveletekhez a jó vezetés mellett magasan motivált csapatokra is szükség van. Manapság sok mindenre magyarázat lehet a pénzhiány, természetesen ez a képzés alacsony színvonalát is részben magyarázza, hiszen igen alacsony felszereltség áll a hallgatók rendelkezésére így az informatika, a kiképzés terén is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bábosik István: A honvédelemre való felkészítés pedagógiai vonatkozásai; Vezetéstudomány 1992. 11.sz. 5–15.p.

Bábosik István – Mezei Gyula: Neveléstan; Telosz Kiadó, Bp.1994. 65–104. p.

Buda Béla – Havas Ottóné: A felnőttkor küszöbén; Tankönyvkiadó, Bp.1974. 63.p.

Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája; Nemzetközi Tankönyvkiadó. Bp. 1986. 73–81.p.

Buda Béla: A személyiségfejlődés és a személyiségfejlődést szolgáló csoportmódszerek; in: Személyiségfejlesztés, Telkes József (szerk.). Magyar Népművelők Egyesülete, Tatabánya, 1989. 23–50. p.

Falus Iván: Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe, Keraban Kiadó, Bp.1996. 450. p.

Falus Iván – Ollé János: Statisztikai módszerek pedagógusok számára; Okker, Bp. 2000. 329–350. p.

Kozéki Béla: A motiválás és motiváció összefüggéseinek pedagógiai pszichológiai vizsgálata; Akadémia Kiadó, Bp.1980. 284. p.

Kozéki Béla: Személyiségfejlesztés az iskolában kiadja: Békés-megyei Pedagógiai Intézet, Békéscsaba, 1985. 375–380. p.

Kozéki Béla: Motivációs és orientációs típusok vizsgálata magyar és brit iskolákban, Magyar Pszichológiai Szemle, 6. sz. Bp.1986. 460–465. p.

Kozéki Béla: A motiválás lehetőségei, Közművelődés, 1989. 45. évfolyam

Kozéki Béla: Személyiségstruktúrák és motivációk, Magyar Pszichológia Szemle 1989. 29. évf. 3.sz. 220–246. p.

Kassai Károly

Az elektronikus információk védelmének területei

Egy 2002 tavaszán megjelent kormányrendelet és egy HM utasítás[1] az elektronikus információvédelem több szakterületét nevezi meg, ami alapján körvonalazható, hogy a fegyveres erők elektronikus információinak és információs rendszereinek védelmét milyen területeken kell elképzelni. A két jogszabály (nem teljesen azonos) megfogalmazásait kiindulásként kezelve a szerző röviden bemutatja az elektronikus információvédelem egyik alrendszerének három szakterületét és néhány összefüggését.[2]

Az elektronikus információvédelem (INFOrmation SECurity; INFOSEC) olyan intézkedések alkalmazását jelenti *a nemzeti, két vagy többoldalú együttműködés alapján szervezett és üzemeltetett* híradó, informatikai és egyéb elektronikus rendszerekben és biztosító infrastruktúráikban, amelyek védelmet nyújtanak a *megjelenített*, tárolt, feldolgozott és továbbított információk bizalmasságának, sértetlenségének és rendelkezésre állásának véletlen vagy szándékos csökkenése ellen.[3] E feladat megvalósítása komoly technikai megoldásokat- és több szakterületet ölel át, amelyek közül az alábbiakban három összefüggő szakterület (a rejtjelzés, az átviteli utak védelme és a kompromittáló kisugárzás elleni védelem) rövid bemutatása következik.

A rejtjelzés fogalma és területei (CRYPTOgraphic SECurity; CRYPTOSEC)

Rejtjelezés minden olyan tevékenység, eljárás, amelynek során valamely adatot abból a célból alakítanak át, hogy annak eredeti állapota a megismerésére illetéktelenek számára rejtve maradjon. A rejtjelzés részét képezi a rejtjelzett adat eredetivé való visszaállítása is.[4]

---

1 52/2002. (III. 26.) Kormányrendelet a Nemzeti Biztonsági Felügyelet részletes feladatairól és a 33/2002. (HK 13.) HM utasítás az elektronikus információvédelemről.

2 A cikk a szerző egy korábbi tanulmányának egy része alapján készült.

3 A NATO és az Egyesült Államok meghatározása szerinti (NATO AAP–31, USA JP–01), a dőlt betűs részek a szerző kiegészítései..

4 43/1994 (III. 14.) Kr. 1. §.

A rejtjelzés a köztudatban gyakran misztikus tevékenység, így feladatai és lehetőségei esetenként tévhiteken alapulnak. Az „n" számítógéppel (esetleg a világ összes számítógépével) „m" év alatt (itt 2 vagy 10 valamilyen elképesztő hatványa szerepel) megfejthető algoritmussal felszerelt eszközökről szóló ajánlatok gyakran elterelik a figyelmet a kulcsképzésről, a gyártás biztonságáról és egyéb nélkülözhetetlen garanciákról. A szakirodalom a *rejtjelzést az algoritmusok*[5] (módszerek), a kulcsrendszerek és a védelmi rendszer területekre osztja fel.

A rejtjelző algoritmusok

Napjainkban egyre több nyilvános forrás áll rendelkezésre ezen a területen is. A kutatók nyilvánosan taglalják egy-egy módszer gyengeségeit és megerősítésének lehetőségét, a kriptoanalízissel foglakozók is nyilvánosan hirdetett versenyeken bizonyíthatják felkészültségüket. A szakirodalom az elméleti felkészültség mellett utolérhetetlen előnynek tartja a rejtjelzés területén szerzett *gyakorlati tapasztalatot*, tehát nincs értelme néhány cikk vagy hallomás alapján egyik vagy másik eljárást kiemelni, alkalmazását javasolni.

Az alapvető felosztás *kulcs nélküli, kulccsal működő rejtjelző algoritmusokat* és *egyéb* – a rejtjelzés kiterjesztett feladataihoz tartozó – *algoritmusokat* különböztet meg.

A kezdeti rejtjelzési megoldások *kulcs nélküliek* voltak. Ebben az esetben a rejtjelzés és visszafejtés a kommunikációban résztvevők által egyeztetett protokoll alapján történik. A folyamatban a *nyílt szöveg* és az *algoritmus* vesz részt. A módszer hátránya, hogy az algoritmus kompromittálódása esetén nincs más lehetőség, mint új megoldás rendszerbe állítása.

A *kulccsal történő rejtjelzés* esetén a nyílt szöveg rejtjelzésére az algoritmusra és egy kulcsként működő sorozatra van szükség. Az algoritmus és a kulcs függetlenek, *egymásra vonatkozó információk belőlük nem nyerhetők.*

Szimmetrikus algoritmus alkalmazásakor a rejtjelzett szöveg előállítása és visszaállítása során azonos jelsorozatra, kulcsra van szükség (ezt jelzi a „szimmetrikus" kifejezés). Az „azonos jelsorozat" feltételezi valamilyen biztonságos továbbítási megoldás (elektronikus továbbítás, szállítás) meglétét, mivel az üzenet címzettjének az eredeti üzenet visszaállításához szüksége van a kulcsra.

Aszimmetrikus rejtjelző algoritmus esetén a rejtjelzés és a nyílt szöveg visszaállítása *eltérő kulcs* alapján történik. Minden felhasználó két kulccsal rendelkezik, de a *nyilvános* vagy a *titkos* kulcs bármelyikének ismeretében a másik kulcs nem kikövetkeztethető. A módszer lényege, hogy a rejtjelzett szöveg bármelyik kulccsal előállítható, de ugyanaz a kulcs a nyílt szöveget *nem képes visszaállítani*, csak a párja. A nyilvános kulcs így nyílt csatornákon továbbítható, akár nyilvánosságra is hozható.

A rendszer fontos része a kulcsok elosztása és hitelesítése, amelyeket erre a célra kialakított megfelelő garanciák alapján hitelesített szolgáltatók végeznek. Ez azért lényeges, mivel a kommunikáció szereplői nem szükségszerű, hogy ismerjék egy-

5 Algoritmus: előre meghatározott műveletek sorrendben történő végrehajtása, amelynek rejtjelzés esetében célja illetéktelenek által értelmezhetetlen adathalmaz előállítása.

mást, így a szolgáltatótól átvett kulcs azonosíthatja őket az ismeretlen partner előtt. Hamis kulcs esetén egy harmadik fél beékelődhet a kommunikáló felek közé, és közöttük közvetítve megszerezheti, sőt módosíthatja is a közleményeket.

Az aszimmetrikus rejtjelzés lassúságának enyhítése érdekében a két rejtjelző módszert együttesen alkalmazzák (*vegyes vagy hibrid rejtjelzés*). Ilyenkor a rejtjelzett kommunikáció szimmetrikus rendben történik, az ehhez szükséges kulcsok továbbítására a rendszer aszimmetrikus eljárást alkalmaz.

Egyéb algoritmusok

Az *egyirányú függvények* alkalmazásának napjainkban egyre terjedő feladatai vannak, mert a módszer jól használható azonosításra. Ennek során az algoritmus egy jelsorozatot kódol, majd a kódolt sorozatot összehasonlítja egy tárolt, ugyanilyen módszerrel kódolt jelsorozattal, amelynek eredményeképpen megvalósulhat egy engedélyezési vagy elutasítási eljárás. A bemenő jelsorozat lehet a számítógép felhasználójának bejelentkezési jelszava, a beléptető rendszer kódja vagy egy személy valamilyen érzékelő által letapogatott és digitális jelsorozattá alakított biometrikus jellemzői (tenyér- vagy újlenyomat, retina- vagy hangminta). A folyamat lényege, hogy a tárolt (etalonként használt) adatok rejtjelzettek, a tár feltörése esetén is csak egy értelmezhetetlen adathalmazhoz lehet hozzáférni. A távoli helyről történő bejelentkezés hasonló védelme biztosítja, hogy az átviteli út jelszót nem továbbít nyíltan, így az elfogott, kódolt jelszóval a támadó nem sokat ér.[6]

A *hash függvény* a nyílt szöveg meghatározott elemeiből egy mintát (lenyomatot) állít elő, ami csak arra az egy nyílt szövegre jellemző. A lenyomatot a rejtjelzett közleményhez csatolva kell elküldeni. A vevő visszafejtés után a kapott nyílt szöveggel ugyanazon függvény szerint megismétli az eljárást, és meggyőződik arról, hogy a továbbított adaton nem történt-e változtatás (hitelesítési funkció).

A rejtjelzett közleményhez csatolt hash függvény értékének a szöveg rejtjelzésétől *eltérő* módon történő rejtjelzése *digitális aláírásként* működve azonosítja a feladót. Ugyanez a módszer kiegészítve az idő bedolgozásával (időpecsét) védi a közlemény vevőjét a visszajátszásos támadás ellen. Létfontosságú, hogy az alkalmazott algoritmus ne legyen megkerülhető vagy ne tartalmazzon rejtett kapukat, amelyeken keresztül a kulcs ismerete nélkül is ki lehet nyerni a továbbított nyílt adatokat. Egy svájci cég állítólag ilyen rejtett kapukat épített egyes forgalmazott rejtjelző berendezéseibe és *azokat amerikai állami szervezetekkel is közölte.*[7]

Az algoritmusok védelmi szintjének említésekor lényeges tényező, hogy a továbbított információk tartalma is elévülhet. Így a szükséges védelmi szintet úgy kell beállítani, hogy az erőforrások feleslegesen ne fogyjanak (pl. egy információ néhány napra szükséges védelmét nem kell egy több hónapos-éves védelmet biztosító algoritmussal védeni).

---

6 Ez nem véd a rögzített jelszó későbbi illetéktelen felhasználása ellen, amit további védelmi elem beépítésével lehet megakadályozni.

7 Simon Sigh: Kódkönyv, p. 325.

Nem hagyható figyelmen kívül a fejlődés sem, mert a számítástechnikai kapacitások gyakran havonta döntenek meg újabb csúcsokat, támogatva a kriptoanalízis hatékonyságát. Ugyanígy nem lehet kizárni, hogy valamelyik kutatóműhely nem talál olyan megoldást, amely más vagy korszerűsített módszerével meggyorsítja a megfejtést. Emiatt nem lehet egy algoritmus védelmi szintjét örök érvényűnek tekinteni, hanem a tudomány napi állása szerint folyamatosan kell értékelni, és szükség esetén meg kell erősíteni vagy védelmi szintjét alacsonyabb szintre sorolni.

A rejtjelző kulcsok

A régebbi, szimmetrikus rejtjelző rendszer és a fiatalabb aszimmetrikus rendszer egyaránt azon alapul, hogy a kommunikációban részt vevők rendelkeznek a kódoláshoz és dekódoláshoz szükséges kulcsokkal. A kulcsok azonos algoritmus esetén is *egymástól függetlenek*, előállításuk körülményeiből, illetve az egyes kulcsokból nem lehet következtetni más kulcsokra.

Az aszimmetrikus kulcsrendszer ismertetésénél gyakran nem érzékelhető, hogy a titkos kulcsok is valahogyan a felhasználók birtokába kell, hogy kerüljenek. A hitelesítő központok, kulcselosztó rendszerek egyre fontosabb szerepet töltenek be, és új biztonsági problémákat okozhatnak.

A rejtjelzés lényege, hogy olyan kulcsok alapján történjen, amelyeket nem lehet semmilyen adatból, állapotból vagy jelenségből kikövetkeztetni. A kellő hosszúságú, biztonságos véletlen szám generálásra alapozott kulcselőállítás és -sokszorosítás hierarchikus, központilag szabályozott folyamat. A sok helyen alkalmazott *álvéletlen sorozatok (pseudo random)* – annak ellenére, hogy hosszú periódusidejük miatt véletlen sorozatoknak tűnnek – megfelelő módszerekkel kiszűrhetők, így rejtjelzésre nem alkalmazhatók. Az álvéletlen sorozatok a korszerű rádiós üzemmódoknál (frekvenciaugratás, szórt spektrum) jelentős szerepet töltenek be. Egy több ezer ugrás/másodperc sebességű rádiócsatorna rejtjelzés nélkül is komoly védelmet jelent, így létfontosságú a vezérlőkódokkal kapcsolatos információvédelmi tevékenység is.

A *valódi véletlen sorozatok* olyan fizikai eseményektől származó sorozatok (pl. fehér zaj, termikus zaj), amelynek esetében a sorozat egy korábbi eleméből nem lehet következtetni egy későbbi elemre. Alapvető követelmény, hogy a honvédségen belül az arra jogosultak kulcsellátása, felügyelete egységes, gyorsan működő rendszerben történjen, függetlenül az üzemeltetett hálózat viszonylatától (nemzeti katonai, katonai-polgári vagy NATO- rendszer).

A kulcsok időszakos váltása szükségessé teszi a lejárt kulcsok azonnali megsemmisítését, mert az esetlegesen kompromittált lejárt kulcs lehetővé teszi az elfogott rejtjelzett üzenetek utólagos megfejtését.

A rejtjelzés védelmi rendszere

A rejtjelzés eddigi két szegmense mutatta, hogy az alkalmazott eszközök, módszerek hatásossága azon múlik, hogy mennyire kizárt az illetéktelen megismerés veszélye. Az átviteli megoldások korszerű módszerekkel becsaphatók, az algoritmusokon rejtett bejáratok (back door) lehetnek, illetve a kezeléssel, üzemben tartással kapcsola-

tos írott, vagy egyéb formájú anyagok (vagy egy részük) számtalan módszerrel beszerezhetők. A vélhető támadást ezen okok miatt nem mindig kriptográfiai irányból kell feltételezni, illetve gyakran nincs is szükség elsődleges vagy teljes információkra (pl. elég, ha a kulcsképzés hiányossága miatt a feltörési idő töredékére csökken, vagy kompromittáló kisugárzás miatt a nyílt információ és a továbbított rejtjelzett anyag összehasonlítható). Emiatt a rejtjelzési folyamatot, mint rendszert védve ki kell alakítani azt a belső biztonsági gyűrűt, ami a kriptográfiai állóképesség szintjére emel minden védelmi elemet. A megerősítés jelentheti a *fizikai* vagy *személyi* védelmi elemek további szigorítását, de ugyanilyen eszköz a rejtjelző besorolású anyagok dokumentumainak elkülönítése.[8]

A kompromittáló kisugárzás elleni védelem (EMission SECurity; EMSEC)

A kompromittáló kisugárzás elleni védelem olyan intézkedések és eszközök alkalmazását jelenti, amelyek célja az áthaladó információ illetéktelen megjelenítésének és az elektromos berendezések kompromittáló kisugárzása analizálásának megakadályozása. Az átviteli utak és végberendezések által keltett kisugárzások illetéktelen detektálása és rögzítése azért veszélyes, mert nem érzékelhető az információk kompromittálódása vagy olyan rendszerinformációk megszerzése, amely további támadásokhoz szolgálhat támpontként. A védelmi rendszabályok irányulhatnak *eszközökre* és *működési környezetre.*

Az eszközök kompromittáló kisugárzás elleni védelme

Működése során minden elektronikus eszköz létrehoz olyan elektronikus erőteret, amelynek érzékelésével a működésre vagy a kezelt (továbbított) adatokra vonatkozó információk szerezhetők be, akár illetéktelen személyek által is. Ennek megelőzése érdekében az eszközöket olyan aktív és passzív védelmi elemekkel kell kiegészíteni, amelyek ezeket a nem szándékosan kisugárzott jeleket árnyékolják vagy más módon semlegesítik. Védendő eszközök alatt nemcsak a végberendezéseket kell érteni, hanem ide kell sorolni az összes olyan eszközt (kapcsolók, szerverek stb.), amelyek az összetett átviteli út során biztosítják a minősített adatok továbbítását.

A kompromittáló kisugárzás elleni védelemmel ellátott eszközök a beépített védelem által garantált biztonsági távolság szerint több (általában három) kategóriára osztottak, amelyek a teljes biztonságtól több tíz-száz méter közötti érzékelhető távolságokat jelentenek. Kezelésükkel kapcsolatban általában nincsenek megkötések, de az eszközök alkalmazása kapcsán meg kell említeni az üzemeltetésével kapcsolatos szabályok betartásának fontosságát. A sérült árnyékolás, burkolat vagy földelési hiányosságok olyan kisugárzásokat eredményezhetnek, amelyek megfelelő műszerekkel és módszerekkel felfoghatók.

A kompromittáló kisugárzás ellen valamilyen szinten védett eszközök használata az élet egyre több területén jellemző, nem csak a fegyveres erőknél. A gyártók és

8 43/1994. (III. 29.) Kormányrendelet 17. § 1–2.

forgalmazók a védelmi megoldásokat szigorúan bizalmasan kezelik. A megvásárolt eszközök szervizelése és karbantartása csak az arra megfelelően felkészített laboratóriumokban lehetséges, így az üzemeltetőnek nemcsak a vásárlás, hanem a *fenntartás* során is jelentős kiadásokkal kell számolnia.

A kompromittáló kisugárzás tanulmányozására és a védelem kialakítására nemzetközileg elterjedt kifejezésként szolgál a „TEMPEST", amely jelölést már kereskedelmi forgalmú eszközökön is lehet látni.[9] A TEMPEST az Egyesült Államok egy kormányzati programjának nem minősített neve volt, amely az elektronikus eszközök elektromágneses kisugárzásának csökkentésével foglalkozott. Az ötvenes években ez a tevékenység a NAG1A, majd az FS222 és FS222A jelzés alatt futott, majd 1970-ben felújítva National Communications Information Memorandum 5100 (Directive on TEMPEST Security) – ként jelent meg.[10]

A magyar szakkifejezések kialakításakor majd az EMSEC–TEMPEST kifejezések között rendet kell teremteni, vagy mindkettő alkalmazása esetén pontosan ki kell mutatni a tartalmi eltéréseket.

A működési környezet kompromittáló kisugárzás elleni védelme

Az eszközök mellett a helyiségek is felszerelhetők hasonló elvek szerinti védelemmel. A helyi sajátosságoknak megfelelően kialakított aktív és passzív védelmi elemek és rendszabályok minden esetben testre szabottak, általánosan nem használhatók. Az épületek anyagai, az árnyékoló és visszaverő hatások gyakran már centiméteres elmozdulások esetén is produkálhatnak meglepetéseket, ami miatt az alkalmazott eszközök típusának vagy helyének megváltoztatása már káros következményekkel járhat. Fő megoldásként a Faraday-kalitka használatos, kiegészítve a nyílászárók árnyékolásával, amely az ablakok estén már fóliák alkalmazásával is megoldható.

A helyiségek kompromittáló kisugárzás elleni védelmének lényeges területe a helyiségekből kivezető csövek (víz, gáz, fűtés) megfelelő szigetelése – beleértve a hanghullámok tovaterjedésének vizsgálatát és a megakadályozását is –, a vezetékek (erős- és gyengeáramú kábelek) szűrése és a megfelelő földelési rendszer kialakítása.

Az infrastruktúrával való nyilvánvaló kapcsolat miatt az EMSEC feladatkört nem szabad elszakítani az általános fizikai biztonsági rendszabályoktól. A helyiségek védelmi elemei nem örök életűek (pl. kopás, sérülés, korrózió), így a *visszatérő műszeres ellenőrzés* nem mellőzhető.

9 Esetenként olvasható „Tempest" -ként, időnként egy mozaikszókénti magyarázat is felbukkan, sőt található olyan magyar nyelvű magyarázat is, amelyik az angol szó jelentését (vihar) is tartalmazta, holott annak nyilvánvalóan semmi jelentősége nincs.

10 www.eskimo.com

Az átviteli utak védelme (TRANSmission SECurity; TRANSEC)

Az átviteli utak védelme szakterület intézkedések alkalmazását jelenti az információátvitel védelme érdekében az adatok elfogása, az átviteli folyamatba történő beavatkozás és a jogosulatlan felhasználás ellen. Ez a terület nem tartalmazza a fizikai védelmet és a rejtjelanalízis elleni védelmet.

Az elektronikusan továbbított információk átviteli útjainak védelme azért szükséges, mert lehallgatással, forgalomanalizálással, megtévesztéssel többfajta módon is zavart lehet okozni a hálózatokban, illetve olyan adatokat lehet összegyűjteni, amely segítséget nyújt az információk, vagy az információs rendszerek elleni támadáshoz.

Ez a védelem nehezen felfedhető, bonyolult digitális üzemmódokkal valósítható meg hálózat vezetékes és vezeték nélküli átviteli útjain.

Az adatoknak a meghatározott védelmi szintnek megfelelően a teljes átviteli úton védettnek kell lenniük. Semmit sem ér az a védelem, amely néhány digitális kapcsolóelem között megbízható védelmet nyújt, de az összetett átviteli út egy vagy több szakasza nincs biztosítva, vagy valamelyik felügyelet nélküli kapcsolóelem kockázat nélkül elfoglalható. A TRANSEC megoldások mellett az átviteli utak alközponti csatlakozásai, illetve az alközponti hálózatok rengeteg olyan feladatot tartalmaznak (alépítmények, elosztódobozok, rendezők, épületek belső kábelezésének védelme stb.), amelyek a fizikai biztonság témakörébe tartoznak, így érthető, hogy ezeket a feladatokat és az elektronikus védelmi megoldásokat csak együtt szabad kezelni.

A korszerű átviteli üzemmódok (pl. frekvenciaugratás, szórt spektrum, speciális burkológörbék), alacsony kisugárzási energiájú módszerek és speciális antennák *algoritmusos védelemmel* és kiegészítő *biztonsági szolgálatokkal* (pl. időpecsét, hitelesítés, azonosítás) teszik biztonságosabbá az elektronikus átvitelt. A hálózati forgalom analizálása ellen a kommunikációs protokoll közlemények hiányában is továbbít jeleket (padding).

A NATO egységesített linkjeinek újabb változatai már beépített rejtjelzési képességekkel rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy a végberendezés egy külön csatlakoztatott rejtjelző eszköz nélkül is automatikusan képes védett csatorna biztosítására (pl. Link 4, 16, 22).

Összefoglalva megállapítható, hogy a végpontok és az átviteli utak elektronikus információinak védelme bonyolult, összetett és összehangolt feladatokat jelent. A biztonságos kommunikáció igénye *független a végberendezések típusától, a helyszíntől és az átviteli sebességtől,* így például a kompromittáló kisugárzás elleni védelem, a rejtjelzés vagy egyéb rendszabályok egyaránt vonatkoznak a hagyományos távbeszélő-, a digitális beszédátviteli és a számítástechnikai eszközökre.

A NATO (és más források) felosztása szerint az ismertetett három szakterület összefoglaló neve Communications Security (COMSEC), ami a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően a „híradás védelme" kifejezéssel adható vissza legjobban. Ez a fordítás nem a legszerencsésebb, mivel a magyar gyakorlatban a „híradóbiztonság"-nak nevezett hagyományos védelmi terület eltérő tartalommal bír, és nem tartalmazza a rejtjelzést. További problémát jelent, hogy a funkcionálisan összetartozó három

COMSEC területnek (amelyek *a végberendezések, átviteli utak megkülönböztetése nélkül*, egyetemlegesen látják el feladataikat) szükségszerűen foglalkozni kell a számítástechnikai terület eszközeinek és rendszereinek védelmével is (amely jelenleg az információvédelem másik elkülönített alrendszere, Computer Security; COMPUSEC). A korszerű kommunikációs rendszereket számítástechnikai eszközökkel valósították meg, így természetes, hogy az eszközök, rendszerek szintjén a számítástechnikai védelmi megoldásoknak közvetlen feladatuk van a COMSEC szakterületen is, így csak idő kérdése, hogy a jelenlegi elkülönült szakterületek mikor lesznek egy közös rendszerbe foglalva.

A COMSEC terület korszerű jelölésekor szükség van a konvergencia figyelembe vételére, ami nem támogatja hagyományos híradó-, és informatikai területek elkülönítését, így talán a „kommunikáció védelme" kifejezés által behatárolt területen kellene a híradó-biztonsági terület megújított tartalmát kialakítani.

A kommunikációs partnereket és a szolgáltatásokért felelős személyeket egységes biztonsági szemléletnek kell vezérelnie. Szakmai szempontból tehát érdektelen, hogy egy nemzeti katonai alrendszerről, kormányzati-polgári együttműködési kapcsolatról vagy nemzeti-NATO-viszonylatról van szó. A védett kommunikációs hálózatok biztonsági szempontból nem eshetnek szét a felhasználói szervezetek határai mentén vagy hálózati alrendszerek szerint; a saját helye szerinti védelmi feladatokat minden hálózati elemnek maradéktalanul el kell látnia.

A védelmi eszközök tervezése – tesztelése – gyártása – forgalmazása – üzembentartása – megsemmisítése során szintén azonos biztonsági szintet kell elérni. A teljes folyamat védelme meghaladja a fegyveres erők hatáskörét, egyértelműen nemzetbiztonsági érdek, így az MH ebben a folyamatban csak részterületekért lehet felelős. A hálózati és egyedi csatornák rejtjelzése, és egyéb védelme tartalmazza a kompromittálódás lehetőségét is. Ebben az esetben a gyors tájékoztatás, döntés és végrehajtás igénye olyan tényezők, amelyek a szervezeti struktúra, a nyilvántartás, a vezérlés (esetleg bizonyítékszolgáltatás) és az üzemeltetés területén összetett képességeket követelnek nemzeti (katonai és kormányzati) és szövetségi szinten egyaránt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

33/2002. (HK 13.) HM utasítás az elektronikus információvédelemről

43/1994. (III. 29.) Kormányrendelet a rejtjeltevékenységről

52/2002. (III. 26.) Kormányrendelet a Nemzeti Biztonsági Felügyelet részletes feladatairól és működési rendjéről, valamint az iparbiztonsági ellenőrzések részletes szabályozásáról

Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, JP1–02, 2001, USA

Handbook of Applied Cryptography, CRC Press, 1996

NATO glossary of communication and information systems terms and definitions, AAP –31 (A)

Kassai Károly: A Magyar Honvédség elektronikus információvédelmi feladatrendszere korszerűsítésének egyes kérdései; tanulmány, Millenniumi Tudományos Keret, 2002

Simon Sigh: Kódkönyv, Park Könyvkiadó 1999

The Complette, Unofficial TEMPEST Information Page, www.eskimo.com/~joelm/tempest.html

Bajó József

A frekvenciadíjazás és a katonai frekvenciahasználat

A tanulmány napjaink egyik egyre kínzóbbá váló problémáját, a korlátozott természeti erőforrásként rendelkezésre álló rádiófrekvenciás tartomány hatékony felhasználásának szükségességét és lehetőségeit elemzi. Áttekinti a rádiófrekvenciás tartomány hatékony felhasználását ösztönző, korszerű frekvenciadíjazási elméleteket, valamint a jelenleg működő magyar frekvenciadíjazási rendszert. Választ keres arra, hogy milyen következményekkel járhat a frekvenciadíjazásnak a katonai frekvenciahasználatra vonatkozó – az egyre egyértelműbb európai tendenciáknak megfelelő – kiterjesztése.

Az elmúlt évtizedben a távközlés gazdasági környezetének számunkra mértékadó legfontosabb változásait a távközlés globalizációja, illetőleg a távközlés liberalizációjának az Európai Unió tagállamaiban 1998 elején történ bevezetése jelentette. Társadalmi hatásait tekintve az információs technológiák, valamint a távközlés, azaz az infokommunikáció meghatározó jelentőségűvé vált az információs társadalom, illetőleg a tudásbázisú gazdaság és társadalom megvalósíthatóságát illetően.

A távközlés európai liberalizációja eredményeként kiszélesedő verseny – többek között – a távközlési szolgáltatások választékának nagymértékű növekedésével járt. A rádiótávközlést illetően jellemzővé vált a rádiófrekvenciás tartomány, pontosabban a rádiófrekvenciák gazdasági értékének rendkívüli megnövekedése. Ezen értéknövekedés mellett, ugyancsak annak egyik előidéző okaként, a rádiófrekvenciák iránti kereslet is jelentősen nőtt.

A rádiófrekvenciák felhasználására vonatkozó szükséglet, illetőleg a szükségletek kielégítésére rendelkezésre álló frekvenciák közötti egyensúly jellemzően és tartósan megbomlott, állandó kielégítetlenséget teremtve a szükségleti oldalon. A növekvő tendenciájú kielégítetlen frekvenciaigények jelentős gazdasági költségekkel, illetőleg veszteségekkel járnak, emellett komolyan akadályozzák a tudásbázisú gazdaság és társadalom kiépülését.

A távközlés liberalizációja következtében kiszélesedő verseny a távközlési szolgáltatások piacán nagymértékben növelte a kínálatot, bővítette a szolgáltatások választékát, javította a szolgáltatások minőségét, ám bizonyos, a jövő számára nagyon is fontos alkalmazások esetében még kétséges, hogy tudja-e teljesíteni a verseny növekedésétől joggal elvárható

szolgáltatási árszínvonal-csökkenést a szolgáltatások árába szükségképpen beépülő, a szolgáltatásokhoz szükséges rádiófrekvenciák megszerzésére fordított rendkívül magas költségek miatt. Ez a paradox helyzet kritikussá teheti az extrém, nagy ráfordításokkal induló új távközlési szolgáltatások sorsát.

Fentiek alapján teljességgel érthető, hogy előtérbe kerültek, illetőleg felerősödtek azok a törekvések, melyek a rádiófrekvenciás tartomány hatékony felhasználásának értelmezésére, mérésére, valamint a frekvenciagazdálkodás egészének hatékonyságát szolgáló, támogató elméletek kimunkálására, gyakorlati alkalmazására irányulnak. Ennek során komoly elméleti kutatómunka indult meg. E kutatómunka eredményeként különböző kutatási centrumok, iskolák alakultak ki, melyek közül a legfontosabbak Európában az Egyesült Királyságban, Franciaországban, illetőleg Hollandiában.

A kutatási eredmények összefoglalásáról, összevetéséről, majd azoknak a távközlés nemzetközi szabályozásába harmonizált befoglalásáról a Nemzetközi Távközlési Egyesület Rádiótávközlési Szektorának (a továbbiakban: ITU–R), 1. számú Tanulmányi Csoportja (ITU–R Study Group 1.) gondoskodik. Az európai kutatási eredmények feldolgozását, továbbá azoknak a regionális (európai) szabályozásba bevonását az Európai Postai és Távközlési Igazgatások Értekezletének Rádiótávközlési (jelenleg Elektronikai Távközlési Bizottsága [a továbbiakban: CEPT ERC (ECC)] Frekvenciagazdálkodási Munkacsoportja (WG FM) végzi. A szabályozás a CEPT-en belül e területen kizárólag orientációs jellegű. A CEPT szabályozás természetesen összhangban van az Európai Unió jogforrásaival, hiszen e nélkül elfogadhatatlan lenne az unió tagállamai számára, melyek egyidejűleg tagjai a CEPT-nek is. Az uniós szabályozás azonban a CEPT szabályozáshoz képest sokkal kevésbé megengedő.

Az ITU-nak az előzőekben már hivatkozott tanulmányi csoportja egyfelől iránymutatást kíván adni a nemzeti hírközlési igazgatásoknak olyan szabályozási keretek megalkotására, melyek a hatékony frekvenciagazdálkodást lehetővé téve az ITU tagállamaiban – gyakorlatilag az egész világon – biztosítják a nemzeti rendelkezésben lévő frekvenciavagyon megközelítően kiegyenlített hatékony felhasználását, valamint a nemzetközi frekvenciaharmonizációt. Másfelől támogatást kíván nyújtani az ITU tagállamoknak olyan nemzeti stratégiák kidolgozásában, melyek hatékonyságfokozó eszközök alkalmazásával biztosítják a hatékony nemzeti frekvenciagazdálkodást, továbbá a frekvenciagazdálkodási tevékenységek finanszírozását. Végül ajánlásként össze kívánja foglalni a spektrumhatékonysággal kapcsolatos kutatási eredményeket.

A CEPT/ERC 1998-ban fogadta el a gazdasági követelményeknek a frekvenciagazdálkodásba történő bevezetéséről szóló, szabályozási tartalmú jelentést. A jelentés megállapította a frekvenciadíjazás és a frekvencia-díjfizetés CEPT-en belül követendő alapelveit. A frekvenciadíjazás kívánatos gyakorlati alkalmazásáról szóló, 1999-ben publikált újabb jelentés összefoglalja a költségvisszapótló jellegű, valamint az ösztönző adminisztratív frekvenciadíjazás, a frekvenciaárverések és a frekvenciakereskedelem gyakorlati alkalmazását és konkrét tapasztalatait, továbbá néhány orientáló gondolatot közöl a frekvencia-újrahasznosításról is.

Az Európai Unió Bizottsága 1998-ban adta ki az Uniónak a rádiófrekvenciás tar-

tomány felhasználására vonatkozó politikájáról szóló, ún. Zöld Könyvet, melyet nyilvános konzultációra bocsátott. A bizottság a nyilvános konzultáció eredményeinek összefoglalása után határozattervezetet dolgozott ki, melyben – elfogadását követően – az Európai Parlament és a Tanács rendelkezik a rádiófrekvenciás tartomány felhasználására vonatkozó politika Európai Közösségen belüli szabályozási kereteiről.

Frekvenciadíjazási elméletek és rendszerek

A frekvenciadíjazás – legalábbis annak korszerű értelmezésében – a frekvenciagazdálkodás hatékonyságát fokozó vagy éppenséggel kikényszerítő, gyakorlatilag nélkülözhetetlennek tartott, jelentőségében egyre inkább növekvő frekvenciagazdálkodási eszköz.

A frekvenciadíjazási elméleteket illetően alapvetően két, eltérő megközelítés alakult ki, nevezetesen a gazdasági alapú, valamint a műszaki-technológiai alapú frekvenciadíjazás. A gyakorlatban elsősorban a gazdasági alapú frekvenciadíjazási rendszereket alkalmazzák, jelentős számban találhatunk azonban példákat a műszaki alapú megközelítések bizonyos elemeinek frekvenciadíjazási kritériumkénti figyelembevételére is, az egyébként gazdasági alapú frekvenciadíjazásban.

Sokat hangsúlyozott alapelv a korszerű frekvenciadíjazással kapcsolatban, hogy az nem pénzverde az állam számára, nem adó, kivetésének és beszedésének célja nem lehet költségvetési bevételek maximalizálása, s hogy ne váljék adóztatássá arról megfelelő jogi szabályozásnak kell gondoskodnia. Mindamellett azt is hangsúlyozni kell, hogy a frekvenciadíjazás sohasem helyettesíti, hanem több-kevesebb mértékben mindig csak kiegészíti a frekvenciahasználat hatósági szabályozását.

Gazdasági alapú megközelítések

A korszerű frekvenciadíjazás célja a frekvenciahasználattal elérhető gazdasági haszon maximalizálása. Bármely formájában – a szabályozó hatóság esetleges megfontolásai mellett is – a piaci erők szabályozó hatását juttatja érvényre. A piaci erők szabályozó hatásának érvényre juttatása közvetlen vagy közvetett lehet. A piac szabályozó hatásait közvetlenül érvényre juttató frekvenciaárverések estén a piacot a szabályozó hatóságnál sokkal jobban ismerő piaci szereplők saját információik alapján állapítják meg a frekvenciák vagy frekvenciasávok értékét.

A tudásbázisú gazdaság kiépítéséhez szükséges frekvenciaigények gyorsan növekednek. A rádiófrekvenciás tartomány korlátos erőforrás, ezért a jövő gazdaságának sikeressége, illetőleg a jövőbeni gazdasági növekedés jelentős mértékben függ a hatékony frekvenciagazdálkodástól. Máskülönben a kielégíthetetlen frekvenciaigények gátolják az új távközlési szolgáltatások bevezethetőségét, s ezáltal jelentős többletköltségekkel járnak. A frekvenciaigények növekedésével egyidejűleg az infokommunikációs piaci fejlődési trendek előre nem látható módon felerősödtek, új típusú rádiószolgálatok, illetve alkalmazások jelentek meg, melyek folyamatosan helyet követelnek maguknak a frekvenciahasználatban. A frekvenciagazdálkodók számára a 21. század legfontosabb kihívása valószínűleg az lesz, hogy hogyan lehet kielégíteni a folyamatosan növekvő és ugyanakkor jellegében gyorsan változó frekvenciaigényeket. Amennyiben ennek a kihívásnak

nem tudnak megfelelni, reális veszélyként kell számolni azzal, hogy a rádiófrekvenciás tartomány zsúfoltsága, illetőleg a kielégítetlen igények hátráltatják a gazdasági növekedést és lefékezik az innovációt.

A múlt századfordulótól kifejlődő rádiótávközlés számára a frekvenciagazdálkodók hosszú ideig csak a hatósági szabályozásra, – mint kizárólagos eszközre – támaszkodhattak a frekvenciasávok rádiószolgálatok közötti elosztásakor, illetőleg a frekvenciák rádiótávközlési alkalmazások számára történő konkrét kijelölésekor. Manapság a technológiai fejlődés felgyorsulásának, valamint a frekvenciaigények rohamos növekedésének korában a hatósági szabályozás egyre ritkábban képes e változásokra kellően gyorsan reagálni. Nyilvánvalóvá vált, hogy bizonyos esetekben a hatósági szabályozás önmagában már nem elegendő, emellett kiegészítő eszközökre is szükség van.

Kézenfekvő, hogy a központi szabályozó hatóság a frekvenciatartomány alternatív felhasználásával elérhető haszonra, valamint az igények jövőbeni változásaira vonatkozóan kevesebb információval bír, mint a piac közvetlen szereplői. Ebből következően valószínű, hogy a hatósági döntések nem vezetnek a gazdaságilag legelőnyösebb végeredményhez.

Az általában túlzottan rugalmatlannak és időigényesnek ítélhető hatósági eljárások képtelenek elegendően gyorsan alkalmazkodni egy folyamatosan és dinamikusan változó igénystruktúrához. Ebből következően az új távközlési szolgáltatások bevezetése késedelmet szenved, vagy visszautasításra talál.

A fentiekben vázolt helyzet a következő kínos következtetések levonására ösztönöz:

- a nemzeti hírközlési igazgatások által hozott frekvenciagazdálkodási döntések a jövőbeni fejlődést illetően nem megfelelő információkon alapulnak;
- a rádiófrekvenciás tartomány felosztásának megváltoztatására vonatkozó lassú hatósági eljárások hátráltatják a műszaki fejlődést és az innovációt;
- a felhasználók kevés ösztönzést kapnak arra vonatkozóan, hogy feladják a számukra kijelölt, de nem használt, illetve nem kellő mértékben kihasznált frekvenciasávokat, továbbá befektetéseket eszközöljenek spektrumhatékony technológiákba vagy szolgáltatásokba. Ez a pazarlás és a frekvenciahiány állandó és megállíthatatlan körforgást idéz elő. Ha az engedélyezési díjak nem felelnek meg a frekvenciák valódi gazdasági értékének, a felhasználókat ez a számukra felesleges frekvenciák egy, a későbbi felhasználhatóság reményében történő megtartására ösztönzi. Ez nyilvánvalóan súlyosbítja a már egyébként is meglévő frekvenciahiányt. Végeredményben a frekvenciákat nem az azokat legmagasabb szinten értékelő felhasználó vagy felhasználás számára jelölik ki, s ebből következően a befektetési döntések az erőforrások hibás elosztását eredményezve eltorzulnak. A frekvenciapazarlás elméletileg megelőzhető hatósági szabályozással is, ám ez a gyakorlatban nagyon is körülményes.

A hatósági szabályozás előbbiekben elemzett fogyatékosságait hathatósan képes kompenzálni a „frekvenciagazdálkodási eszközként" értelmezett s a szakirodalomban általában „spectrum pricing"-nak nevezett frekvenciadíjazás, mely tulajdonképpen a piaci erők közvetlen vagy közvetett bevonását jelenti a frekvenciagazdálkodásba. A frekvencia-

díjazás, különösen annak frekvenciaárverési változata lehetővé teszi az infokommunkációs piac szereplői számára, hogy döntéseiket saját piaci információk és preferenciák alapján hozzák meg. Ez egyben nagyobb rugalmasságot és dinamikus reagálóképességet is jelent a változásokkal szemben, azaz a hatósági szabályozásnál valószínűbben maximalizálja a frekvenciahasználatból nyerhető gazdasági hasznot.

Miként már szó volt róla, a frekvenciagazdálkodási eszközök, így a frekvenciadíjazás is csak kiegészítheti, de nem helyettesítheti teljes mértékben a hatósági szabályozást. A piaci erők bevonása önmagában nem jelent csodaszert és nem feltétlenül garantálhatja az optimális végeredményt, azaz a maximális gazdasági hasznot. A frekvenciadíjazás például nem képes teljes mértékben figyelembe venni az externáliákat, mint például a káros zavartatás vagy a frekvenciatartomány közcélú felhasználására (alapvetően a hírközlés állami feladatainak ellátására vonatkozó) igényeket, mely utóbbi esetben nem lehet piacról beszélni. A hatósági szabályozásnak ezért továbbra is igen fontos szerepe marad, hogy:

- az ITU, a CEPT és az EU szabályozási kereteiben biztosítsa a nemzetközi frekvenciaharmonizációt és frekvenciakoordinációt;
- kezelje a zavartatással (káros interferenciával), valamint az engedély nélküli frekvenciahasználattal kapcsolatos ügyeket;
- hatékony versenyt, valamint megfelelő választékot tartson fenn a távközlési piacon;
- továbbá, hogy garantálja a fontos közcélú, valamint életmentő szolgálatok (beleértve a fegyveres erők) műveleti igényeinek kielégítését.

A gyakorlatban a hatékony frekvenciagazdálkodó rendszerek a hatósági szabályozás, valamint a piaci alapú frekvenciagazdálkodási eszközök célszerű kombinációjából állnak, ahol ez az összetétel nagymértékben függ az adott rádiószolgálat vagy alkalmazás sajátosságaitól, illetőleg a nemzeti szabályozási körülményektől, feltételrendszertől és preferenciáktól.

A frekvenciadíjazást, mint piaci alapú frekvenciagazdálkodási eszközt úgy lehetne leginkább definiálni, mint a frekvenciatartományhoz (használat céljából) történő hozzáférés díját, mely díj kifejezi az adott frekvenciák vagy frekvenciasávok gazdasági értékét. Ez a megközelítés teljes egészében összhangban van azzal a klasszikus közgazdasági értelmezéssel, hogy egy korlátos erőforrást a gazdasági jólét szempontjából úgy lehet optimálisan elosztani, ha díjként annak marginális értékét fizettetik meg, ily módon biztosítva, hogy azok kapják meg használatra a kérdéses frekvenciasávokat, akik a legnagyobb gazdasági hasznot tudják e birtoklás által elérni. Ha a frekvenciadíj értéke kisebb a marginális értéknél, azok, akik kisebb hasznot produkálnak, csekély ösztönzést éreznek arra vonatkozólag, hogy lemondjanak az általuk használt frekvenciákról azok számára, akik több hozzáadott értéket képesek előállítani. A spektrumdíjazás ezen felfogása teljességgel összhangban van az EU szabályozásával.

Az elmondottak alapján nagyon lényeges kérdés, hogy az ezen felfogásnak megfelelő frekvenciadíjazást határozottan elkülönítsük a korábban is általánosan alkalmazott engedélyezési díjaktól, melyeket vagy a szóban forgó frekvenciasáv megszerzéséért vagy annak használatáért, esetleg mindkettőért kellett fizetni. A korábban alkalmazott díja-

zás célja ugyanis elsősorban a spektrumgazdálkodási költségek visszapótlása, azaz a szabályozó hatóság eltartása, esetleg állami jövedelmek (költségvetési bevételi tervek) biztosítása volt. Nyilvánvaló, hogy ezen célok általában függetlenek a rádiófrekvenciás tartomány tényleges gazdasági értékétől, de mindenképpen teljesen függetlenek a rádiófrekvenciás tartomány felhasználásával elérhető gazdasági haszon maximalizálásától. A frekvenciadíjazás korszerű felfogása szerint a frekvenciadíjazás alkalmazásának elsődleges célja a frekvenciagazdálkodási célok elérése, nem pedig az engedélyezéssel kapcsolatos bevételek maximalizálása.

Az Európában jelenleg alkalmazott korszerű rendszerekben a frekvenciadíjazás két formáját alkalmazzák, úgymint: az árverést, valamint az adminisztratív (a CEPT terminológiában ösztönző adminisztratív) díjazást.

A frekvenciaárverés

Az árverés megfelelő eljárás lehet az egyes frekvenciák, vagy frekvenciasávok megszerzésének és/vagy használatának díjazására egyaránt. Az árverés lényeges előnyöket kínál az – általában a hírközlési hatóság által végzett – ún. „összehasonlító kiválasztáshoz" képest. Az összehasonlító kiválasztást a magyar szabályozási terminológiában a pályáztatás fogalma fedi le, míg a szakzsargon erre, a tulajdonképpen polgárjogot nyert „beauty contest" (szépségverseny) kifejezést használja. Az árverés előnyei a pályáztatáshoz képest a következők:

- gazdasági hatékonyság: a piac tekintetében kiválóan informált ajánlattevők biztosítják, hogy a használati jogosítványokat azok a szolgáltatók szerezhessék meg, akik abból a legnagyobb gazdasági hasznot tudják produkálni;
- pártatlanság: az árverés sokkal átláthatóbb és az esetlegesen szubjektív pályáztatási feltételek hiányában tárgyilagosabb a pályáztatásnál;
- általában kedvezőbb az új piaci szereplők számára.

Fontos megjegyezni, hogy az árverések nem használhatók minden esetben. Kézenfekvő, hogy alkalmazásuk elsősorban olyan esetekben célszerű, amikor a potenciális felhasználók száma meghaladja a rendelkezésre álló frekvenciák vagy frekvenciasávok által befogadható mértéket. Az árverések különösen alkalmasnak bizonyultak a harmadikgenerációs mobil rádiótelefon-szolgáltatáshoz szükséges frekvenciasávok elosztásakor.

Az (ösztönző) adminisztratív frekvenciadíjazás

Az adminisztratív frekvenciadíjazás esetén a piaci erőket és hatásokat figyelembe véve a hírközlési hatóság állapítja meg a frekvenciadíjakat. Az adminisztratív vagy hatósági frekvenciadíjazás az árveréseknél szélesebb körben alkalmazható. Az adminisztratív díjak megállapításakor fontos frekvenciagazdálkodási szempontokat is figyelembe kell venni. Ezek a következők: a rendelkezésre álló frekvenciák, valamint a jelenlegi és a várható igények közötti összhang, továbbá a hatékony frekvenciahasználat és frekvenciagazdálkodás, a gazdasági előnyök, az innovatív szolgáltatások fejlesztésének, valamint a verseny fenntartásának ösztönzése.

A jogi szabályozásnak ezért biztosítania kell, hogy a frekvenciadíjazást ne lehessen egyfajta adóztatásként alkalmazni. Jellemzően ez az Egyesült Királyságban például abból állapítható meg, hogy kisvállalkozói felhasználók tízezrei a frekvenciadíjazás bevezetése után nem

fizettek több frekvenciadíjat a korábbinál vagy éppenséggel kedvezményes díjcsökkentésben részesültek. Azon felhasználók, akik országos csatornákat birtokoltak, vagy az ország jelentős területeit lefedő frekvenciakijelölésekkel bírtak, ahol egyébként komoly zsúfoltság is tapasztalható volt, magasabb díjakat fizetnek. Mindamellett a díjnövekedés sohasem haladta meg a frekvenciagazdálkodási célok eléréséhez szükséges mértéket.

Ideális esetben az adminisztratív díjazás olyan frekvenciadíjakat állapít meg, melyek azonosak azokkal az ún. piactisztítási költségekkel, melyek ahhoz szükségesek, hogy egyensúlyt lehessen teremteni a frekvenciahasználati lehetőségek és az igények között. A gyakorlatban ezt nagyon nehéz megállapítani. Egy (tökéletesen) versenyző piacon egy így megállapított díj kiegyenlítené a marginális költségeket a marginális haszonnal. Mivel a profitmaximalizálásra törekvő cégek csak akkor használnák a rádiófrekvenciás tartományt, ha marginális hasznuk meghaladná marginális költségeiket, ezért a tényleges frekvenciadíjak megállapításakor a frekvenciahasználati jogosultsággal járó gazdaságosság figyelembevétele kerül előtérbe. Ezt a gazdaságosságot egy olyan költségtényezővel lehet kifejezni, mely a frekvenciahasználatból kizárt igénylőknek a frekvenciahasználattal egyébként elérhető, nem realizált megtakarításával azonos. Ez a lehetőség–költség (opportunity cost), gyakorlatilag tehát a szóban forgó frekvencia használatával fennálló költségek és a frekvenciahasználat nélkül elérhető legolcsóbb alternatív megoldás költségei közötti különbségként állapítható meg. Az alternatíva lehet egy másik rádiószolgálat, más frekvenciasáv, más technológia vagy médium, például optikai kábel.

A frekvenciadíjak megállapítására a különböző iskolák más megközelítési alapokat is javasolnak, mint például a felhasználói bevételeket vagy profitképességet. Ezek azonban nem járnak szükségképpen a frekvenciaelosztás optimalizálásával.

Az eddigi tapasztalatok sok esetben azt mutatták, hogy a frekvenciadíjazással támogatott spektrumhatékonyság gazdasági haszna messze meghaladja azon költségeket, melyeket a frekvenciafelhasználóknak a korábbi frekvenciadíjazáshoz képest járulékos költségként fizetniük kellett. A díjnövekedés összességében szerénynek mondható.

A korszerű frekvenciadíjazási rendszereket elsősorban arra szánják, hogy a meglévő frekvenciakiosztás keretein belül működjenek. Emellett azonban felhasználhatók a frekvenciakiosztási rendszerek korszerűsítésére is, mely korszerűsítés célja ugyancsak a nagyobb gazdasági haszon realizálása. A spektrumhatékonyság gazdasági alapú megközelítése tehát (nemzeti) kiosztási szinten is szerephez jut.

A frekvenciakereskedelem

A frekvenciakereskedelmet általában megkülönböztetik a frekvenciadíjazástól, bár a frekvenciapiac létrehozása az előbbinek logikus következménye. A kérdést ennek megfelelően tárgyalja a CEPT szabályozása is. A megkülönböztetés természetesen indokolt, hiszen a frekvenciakereskedelem engedélyezésével az állam – bár általa meghatározott korlátozások szerint – lemond a kizárólagos tulajdonában lévő rádiófrekvenciás tartomány hasznosításának és ellenőrzésének jogáról.

A frekvenciakereskedelem lehetővé teszi a frekvenciafelhasználóknak, hogy a spektrum bizonyos részeihez az egymással kötött kereskedelmi szerződések során is hozzájuthassanak az államtól történő kizárólagos megszerzés helyett, illetőleg mellett. A frekvenciakereskedelem fontos előnye lehet, hogy fokozza az ösztönzést arra vonatkozóan, hogy egyes felhasználók a számukra engedélyezett, de felesleges frekvenciákról mások számára lemondjanak. A frekvenciakereskedelem ugyanakkor járulékos lehetőséget teremt az új szolgáltatások számára, melynek során a felhasználók a hagyományos módszerekhez képest sokkal gyorsabban juthatnak frekvenciához.

A frekvenciakereskedelem gyűjtőfogalom, mely egy sor lehetőséget takar a frekvenciakijelölések tulajdonjogának egyszerű cseréjétől (mellyel nem jár együtt a használat feltételeinek megváltoztatása) a fejlettebb változatokig, melyek esetében az eredeti kijelölések több új felhasználó között tovább oszthatók, vagy éppenséggel egy átfogóbb használati lehetőségben egyesíthetők, miközben a használat feltételei is változhatnak.

Az EU-nak a spektrumpolitikára vonatkozó, már hivatkozott Zöld Könyvének nyilvános konzultációja során, a másodlagos frekvenciapiac létrehozása szükségességének megítélésére vonatkozóan beérkező vélemények igencsak vegyes képet mutattak. A válaszadók többsége aggódik a frekvenciasávok szétforgácsolódásától, illetőleg a frekvenciatartomány nem megengedett használatától, az európai harmonizáció fenyegetésétől, a magasabb frekvenciaköltségektől, és nem utolsósorban a használat monopolizálódásának kockázatától. A CEPT e tekintetben mértékadó válasza hangsúlyozta, hogy a felhasználók érdekeinek védelmében hathatós rendelkezéseket kell alkotni, még a frekvenciakereskedelem bevezetése előtt.

Nyilvánvaló, hogy miután a piacok egy hatékony piacszabályozási környezetben működnek a legjobban, ez alól a frekvenciakereskedelem sem lehet kivétel. E szabályozási keretben kell gondoskodni arról, hogy a rádiótávközlés nemzetközi szabályainak való megfelelés továbbra is fennmaradjon, hogy a frekvenciakereskedelmi tranzakciók ne lehessenek inkompatibilisek az általános frekvenciagazdálkodási stratégiai célokkal, hogy továbbra is elkerülhető legyen a káros interferencia a rádiószolgálatok és alkalmazások között, hogy fenntartható legyen a verseny, s hogy továbbra is biztosítva legyen a frekvenciatartományhoz való hozzáférés a fontos rádiószolgálatok számára.

Néhány CEPT (és egyben EU) tagállam nemzeti szabályozásában számít a frekvenciakereskedelem bevezetésére, s ennek megteremtette a jogi feltételeit is. CEPT tagállamként és EU tag várományosként a hírközlésről szóló törvény hatálybaléptetésével Magyarország is csatlakozott ezen országokhoz.

Fontos szempont, hogy az EU már többször hivatkozott hatályos engedélyezési irányelve jelenleg még tiltja a frekvenciakereskedelmet.

A fentiek alapján ugyancsak frekvenciagazdálkodási eszközként tekinthető frekvenciakereskedelem a közcélú, azaz a hírközlés állami feladatainak ellátásához szükséges frekvenciafelhasználás, így a védelem területén sem jelenhet meg közvetlenül, tekintettel arra, hogy itt a szolgáltatások számára nincs versenyző piac. Ugyanakkor egyik elemét képezi annak a szabályozási környezetnek, mely a rádiófrekvenciás tartomány hatékony felhasználását kívánja elérni, s azokkal együtt hozzájárul ahhoz a hatékonysági

kontrasztnak a világos érzékeléséhez, mely a gazdaságos frekvenciahasználatot a nem polgári célú frekvenciagazdálkodást illetően is kikényszerítheti.

Műszaki alapú megközelítések

A frekvenciadíjazás – miként az már az előzőekből is nyilvánvalóan kiderült – számos nemzetközi, regionális és nemzeti szabályozó hatóság számára napjaink megoldandó problémájává vált. A javasolt megoldások általában gazdasági alapú megközelítéseket kínálnak, melyek számos hátránnyal is bírnak. A Thomson–CSF francia cég az ITU Rádiótávközlési Szektor szektortagjaként újszerű, a frekvenciadíjazást műszaki alapon megközelítő megoldásra tett javaslatot.

Természetesen a frekvenciadíjazás műszaki megközelítésének már komoly előzményei voltak, például az Egyesült Királyságban is kidolgoztak és alkalmaznak egy formulát a frekvenciaosztásos (FDMA) és időosztásos (TDMA) modulációs rendszerű mobil rádiórendszerek díjazására vonatkozóan. Sőt általánosságban is kijelenthető, hogy az egyébként gazdasági alapú frekvenciadíjazási megoldásnak számító, korábban tárgyalt (ösztönző) adminisztratív frekvenciadíjazás is szerepeltet műszaki jellemzőket a frekvenciadíjak megállapításához.

A Thomson–CSF javasolt megoldásában az újszerűséget a „rádiószennyezettségi szint" fogalmának bevezetése és annak kvantitatív megállapíthatósága jelenti. A módszer már jelenlegi fejlettségi formájában is alkalmazható az FDMA vagy TDMA hozzáférésű cellás rendszerekre, valamint mikrohullámú összeköttetésekre is. Figyelemreméltó, hogy alkalmazása kiterjeszthető kódosztásos (CDMA) hozzáférésű rendszerekre, azaz a harmadik generációs mobil rádiórendszerekre is. A frekvenciadíjazás ezen műszaki jellegű megközelítése kifejletlensége ellenére is komoly figyelmet érdemel, okfejtéseit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A módszer támogatói a műszaki alapú megközelítéssel konkuráló, a gazdasági alapú frekvenciadíjazási rendszerek a frekvenciaárverés különösen legnagyobb hátrányának azt tartják, hogy az igen komoly költségekre kényszeríti a távközlési szolgáltatókat, még mielőtt a rendkívül költséges hálózati infrastruktúra kiépítéséhez hozzáfoghatnának, azaz jóval előbb, mint ahogy az egyébként várhatóan nagy bevételeikhez hozzájuthatnának. Ez a helyzet megrendítheti a szóban forgó vállalatok pénzügyi egyensúlyát, melyre a közelmúlt tapasztalatai alapján valóban lehet példákat felhozni. A legnagyobb hátrány azonban valószínűleg az árverési eljárások elválaszthatatlan belső instabilitása, ami abból adódik, hogy az árverések végeredménye az árverés időpontjában fennálló feltételrendszer várakozásainak felel meg. Amint azonban az idő halad, a technikai fejlődés, a politikai helyzet, az ipar eredményei megváltozhatnak, míg a frekvenciahasználati jogosultsággal járó üzleti tervek és kötelezettségek igen hosszú időre szólnak, tekintettel az egyes rádiótávközlő rendszerek megközelítően húszéves élettartamára.

A rádiófrekvenciás tartomány nyilvánosan hozzáférhető erőforrás, sajátos felhasználási szabályokkal. E szabályok jelentős mértékben abból következnek, hogy a rádiófrekvenciás tartomány korlátos erőforrás. Nyilvánvaló, hogy mindazon felhasználókat, akik nem követik a frekvenciafelhasználási szabályokat, kizárhatják a használatból vagy költséges büntetésekkel sújthatják. Mindazo-

náltal a frekvenciatartomány szabályszerű használata is létrehoz egy úgynevezett „szennyezettségi szintet" a többi felhasználó számára. Ez a szennyezettség ésszerű rendszabályokkal csökkenthető ugyan, de teljes egészében nem lehet azt megszüntetni. Bármelyik frekvenciafelhasználó, aki tisztességgel betartja az adott alkalmazásnak megfelelő szabványokat és szabályokat, olyan jeleket továbbít, melyek csak partnerei számára hasznosak, viszont minden más frekvenciafelhasználó számára interferáló zavarforrást jelentenek.

Thomson javaslatában az a szennyezettségi szint, melyet egy felhasználó a többiek számára káros hatásként teremt, illetőleg létrehoz, képezi a frekvencia díjfizetés alapját. Ehhez azonban a szennyezettségi szint megállapítására szolgáló mérési módszerekre, illetőleg modellekre van szükség. Célszerűen egy adóberendezés esetében a számára engedélyezett lefedettségi területen kívül sugárzott teljesítményt lehet szennyezettségnek tekinteni. Más szóval, a frekvenciadíjazás alapja nem a tulajdonképpeni frekvenciahasználathoz, hanem a többi frekvenciafelhasználónak okozott zavartatás mértékéhez kötődik.

A spektrumszennyezettségi elv számítási modelljét különböző rendszerekre fejlesztették ki, úgymint egyedülálló adóállomásra, FDMA vagy TDMA adóhálózatra, CDMA hálózatra, végül pont-pont mikrohullámú összeköttetésekre. A számításoknál az Okumura-Hata empirikus terjedési modellt alkalmazták a következő korlátozásokkal, illetőleg általánosításokkal: sík terep, a felhasználók egyenletes eloszlása, a mobil állomások antennáinak a földfelszín felett 1,5 méterrel történő elhelyezése, valamint a vevőberendezések azonos érzékenységi szintje. A számítások során az adóállomások megadott sugarú körzetében (tértartományában) az elsugárzott teljesítményt hasznosnak, míg ezen túl „szennyezőnek" tekintették. Így az egyes rendszermodellek esetén a számítások célja a rendszerek számára deklarált lefedettségi területen kívüli térbe sugárzott teljesítmény megállapítása volt.

A CDMA hálózatok esetén egy olyan díjfizetési kalkuláció alkalmazása, mely (az ezesetben esetleg igen széles) frekvenciasávhoz vagy lefedettségi területhez kötődne, nagyon magas díjakat eredményezne ezen rendszerek számára. CDMA hálózatok esetén ezért kifejezetten kedvező a „szennyezettségi" modell alkalmazása. A TDMA és FDMA celluláris hálózatok modellfeltételeinek alkalmazása esetén a kapott formulák a CDMA rendszerekre is alkalmazhatók. Tekintettel arra, hogy a CDMA rendszerek nem igényelnek hasonló védelmi arányértékeket mint a TDMA rendszerek, a szennyező teljesítmény kisebb CDMA rendszerek esetén. Az alkalmazható eredmények érdekében azonban a két rendszer celláinak maximális kapacitását is figyelembe kell venni. Végeredményben egy CDMA rendszer esetén, mely azonos adóteljesítménnyel dolgozó, azonosnak tekinthető bázisállomásokból áll mint egy TDMA rendszer, azzal azonos díjtételek állapíthatók meg. Mindazonáltal a CDMA rendszer nagyobb kapacitással bír.

A frekvenciadíjazás újszerű megközelítése, illetőleg felfogása kiküszöböli a gazdasági alapú frekvenciadíjazási módszerek számos hátrányát, ugyanakkor – legalábbis jelenleg – még nem alkalmazható teljeskörűen. A tárgyalt rendszereken kívül más rádiórendszerekre (például műholdas távközlési rendszerekre vagy műsorszóró hálózatokra) történő kiterjeszthetőségét tovább kell vizsgálni.

Ugyancsak tovább kell fejleszteni a módszert az adóállomások által keltett sávon kívüli, illetőleg káros sugárzásának figyelembe vehetősége érdekében. Végül támogatói úgy gondolják, hogy a frekvenciadíjazás nem közelíthető meg kizárólag műszaki alapon, a műszaki megfontolásokat gazdasági és politikai tényezőkkel is ki kell egészíteni. A javasolt megoldás fő előnyei abból fakadnak, hogy nem technológiafüggő módszer, továbbá a teljes rádiófrekvenciás tartományra vonatkozóan alkalmazható.

Frekvenciadíjazás a Magyar Köztársaságban

A frekvenciadíjazásra vonatkozó legáltalánosabb rendelkezéseket, mondhatni annak legáltalánosabb kereteit a hírközlést szabályozó rendszerváltó törvények, nevezetesen a távközlésről, illetőleg a frekvenciagazdálkodásról szóló törvények, jelenleg pedig a hírközlésről szóló 2001. évi XL. törvény (a továbbiakban: Hkt.) állapították meg, illetőleg állapítja meg.

A Hkt. rendelkezik arról, hogy a polgári célú használatra kijelölt frekvenciák lekötéséért, továbbá engedélyezett használatáért jogszabályban meghatározott díjat kell fizetni. A Hkt. a hírközlési ágazatot irányító minisztert hatalmazza fel a frekvencia lekötéséért és használatáért fizetendő díjaknak a pénzügyminiszterrel egyetértésben rendelettel történő megállapítására. A miniszter a törvény felhatalmazása alapján általában gyakorolja a korlátos erőforrásokra – így a rádiófrekvenciás tartományra is – vonatkozó állami tulajdonosi jogokat.

A nem polgári célú – s ezen belül a katonai – frekvenciagazdálkodás szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy a Hkt. korábban hivatkozott rendelkezéseiben indirekt módon megállapítja, míg más rendelkezésében közvetlenül is deklarálja, hogy a nem polgári célú frekvencia megszerzését a kormány az általa kijelölt szervezet részére ellenérték nélkül biztosítja. A szóban forgó szervezeteket, azaz a nem polgári célú frekvenciafelhasználók körét – közöttük természetesen a fegyveres erőkkel – a kormánynak a nem polgári célú frekvenciagazdálkodás feladatait ellátó hatóság szervezetéről, valamint a nem polgári célú frekvenciagazdálkodás rendjéről szóló 279/2001. (XII. 23.) Korm. rendelete állapítja meg.

A Hkt. deklaráltan kerettörvény. Kellően keretjellegű és rugalmas ahhoz, hogy egy, a CEPT-ben, illetőleg az EU-ban megálmodott, a korábbiakban már hivatkozott korszerű frekvenciadíjazási rendszert teremtsen, ugyanakkor rendelkezései ezzel ellentétesen korszerűtlen, konzervatív frekvenciadíjazási rendszer létrehozására is lehetőséget adnak. Ez utóbbi állítás igazolására szolgáljon a Hkt. korábbiakban már hivatkozott egyik rendelkezésének kitétele, valamint egy önálló rendelkezése, melyek szerint a frekvenciák kijelöléséért és használatáért fizetett díjak a Hírközlési Felügyelet bevételét képezik, s azokat a felügyelet hatékony, magas szakmai színvonalú működtetésére kell felhasználni. Ugyanez a rendelkezés másik bekezdésében egyértelművé teszi, hogy a felügyelet a feladatai ellátásával összefüggő kiadásokat saját bevételéből fedezi. Mindezek arról árulkodnak, hogy a magyarországi frekvenciadíjazás elsődlegesen költség-visszapótlási (cost recovery) jellegű rendszer, melynek elsődleges célja a hírközlési hatóság eltartása. Ennél azonban többről is szó van. A Hkt. korábban hivatkozott rendelkezése a hírközlési ágazatot irányító minisztert a pénzügyminiszterrel egyet-

értésben hatalmazza fel a frekvenciadíjazás szabályozására, amiből az is nyilvánvaló, hogy a frekvenciadíjak költségvisszapótló szerepük mellett költségvetési bevételi forrást is jelentenek. Ebben a keretben a magyar frekvenciadíjazás ugyancsak távol áll az elsődlegesen frekvenciagazdálkodási eszközként tekintett, s más kiegészítő lehetőségekkel együtt a korszerű frekvenciadíjazás alapját képező ösztönző adminisztratív frekvenciadíjazástól. Figyelemre méltó, hogy a frekvencialekötés és használat díjait 25%-os általános forgalmi adó is terheli.

A frekvenciahasználati jogosultság megszerzésének lehetőségei közül már a távközlésről szóló 1992. évi LXXII. törvény is szerepeltette az elosztási célú nyilvánosan meghirdetett árverést.

Magyarországon az ez idáig tartott egyetlen mértékadó frekvenciaárverést a 3,5 GHz-es sávú frekvenciahasználat feltételeinek megállapításáról szóló, 5/2001. (II. 6.) MeHVM rendelet alapján a Hírközlési Főfelügyelet 2001. június 11-én tartotta. Az árverésen a 3,5 GHz-es frekvenciasáv 5 darab duplex, 14 MHz-es sávszélességű, országosan felhasználható frekvenciablokkja öt szolgáltató részére a kikiáltási ár mintegy kétszeresét kitevő 2,8 milliárd forintért kelt el.

A frekvenciahasználat jogának árveréssel történő megszerezhetőségét a Hkt. is támogatja. A frekvenciahasználat jogának árverés útján történő megszerzésére vonatkozó eljárás részletes feltételeit – jogszabály keretei között – a Hírközlési Felügyeletnek kell megállapítania.

A Hkt. jelentős lépést tett a frekvenciakereskedelem hazai bevezetésének irányába, amikor is megteremtette annak legfelső szintű jogi szabályozási feltételeit. A Hkt. úgy rendelkezik, hogy a frekvenciakijelölési, illetőleg a rádióengedély jogosítottja – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – az engedélyt másra nem ruházhatja át és nem engedményezheti. Az eltérően rendelkező jogszabály megalkotására és kiadására azonban felhatalmazza a hírközlési ágazatot irányító minisztert, azaz miniszteri hatáskörbe adja a frekvenciakijelölési engedély és a rádióengedély átruházásának és a jogosultság másra engedményezésének eseteit. A frekvenciakereskedelem tehát – miniszteri döntéssel – bármikor bevezethető Magyarországon.

A Hkt. keretjellegére jellemző, hogy a korábbi frekvenciagazdálkodási törvényben kapott felhatalmazás alapján kiadott, a frekvenciadíjazást szabályozó jogszabályok továbbra is érvényben tarthatók. A frekvencialekötés és -használat díjáról a 6/1997. (IV. 22.) KHVM rendelet rendelkezik. Az államháztartásról szóló törvény felhatalmazása alapján a frekvencia-lekötési és -használati díjak megfizetésének szabályairól a kormány rendelkezett.

A miniszteri rendelettel megállapított frekvenciadíjak figyelembe veszik az egyes rádiótávközlési szolgálatok jellegének megfelelő műszaki és frekvenciagazdálkodási szempontokat, az egyes díjtételekből, illetőleg az említett paraméterek szerepéből nyilvánvalóan következtetni lehet a frekvenciagazdálkodási célokra. Műszaki paraméterként általában a frekvencia, illetőleg frekvenciasáv, a sávszélesség, a kisugárzott effektív teljesítmény, a lefedettségi terület, helyhez kötött állomásoknál jellemzően az effektív antennamagasság szerepel. A frekvenciadíjak általában különböznek a tekintetben, hogy a vonatkozó engedélyek jogosítottjai a szóban forgó frekvenciákat szolgáltatás, illetőleg saját távközlési igényeik kielégítésére kívánják felhasználni. A szolgáltatás célú frekvenciadíjak kisebbek, a különbség azon-

ban nem számottevő, legalábbis nem annyira, hogy ez bármely felhasználót arra késztessen, hogy saját tulajdonú hálózat fenntartása helyett távközlési szolgáltatást vegyen igénybe.

A frekvenciasávok zsúfoltságának csökkentése érdekében a részben vagy egészben Budapest környezetébe eső felhasználások esetében általában az egyébként megállapított frekvenciadíj kétszeresét kell fizetni. Budapest környezetének értelmezése is frekvenciafüggő.

A rendelet hírközlés-politikai célok megvalósítása érdekében kedvezően bírálja el a zsinór nélküli hozzáférésű mozgószolgálati hálózatok működtetését. Emellett hasonló célokból a 18 alkalmazási kategóriában teljes díjmentességet, 13 alkalmazásra kiterjedően jelentős, 75%-ot kitevő díjfizetési kedvezményt állapít meg egyéb, a rádió és televízió műsorszolgáltatásra, a rádiómeghatározó szolgálat keretében működő rádiónavigációs és rádiólokációs állomásokra, valamint az állomások és berendezések rádióengedélyben rögzített szüneteltetésének időtartamára vonatkozóan. A rendelet lényeges frekvenciadíj-fizetési kedvezményekkel preferálja továbbá a megosztott, illetve a közös frekvenciahasználatot.

A rendelet részletes elemzése bőségesen szolgáltathat példát annak megállapításához, hogy bár a Magyarországon fizetendő frekvencialekötési, illetőleg frekvenciahasználati díjak kalkulációiban általában szerepelnek mindazon műszaki és frekvenciagazdálkodási jellemzők és szempontok, melyek az ösztönző jellegű korszerű frekvenciadíjazáshoz szükségesek, azok ösztönző hatása valójában inkább tekinthető az ösztönzés irányába tett gesztusnak, mintsem a frekvenciagazdálkodási célokat ténylegesen elérni képes szabályozó erőnek. Más szavakkal fogalmazva, a magyar és az elméletileg kívánatos ösztönző adminisztratív frekvenciadíjazási rendszerek frekvenciadíjai közötti azonosság, illetve hasonlóság inkább formai, mint tartalmi természetű. A hírközlés hazai liberalizációjának bevezetésével változnia, méghozzá a CEPT és az EU e fejezetben hivatkozott szabályozó dokumentumaiban foglaltaknak megfelelően kell változnia a magyar frekvenciadíjazási rendszernek is.

Következtetések a nem polgári (katonai) célú frekvenciahasználat díjazására vonatkozóan

Több NATO-tagállam, legkövetkezetesebben azonban az Egyesült Királyság spektrumpolitikája úgy tartja, hogy a közszférának – beleértve a fegyveres erőket és a készenléti szervezeteket – az üzleti szférával összehasonlítható elveken és alapokon nyugvó frekvenciadíjakat kell fizetnie.

A közszféra nagy felhasználónak számít, általában minden országban, így az Egyesült Királyságban is, ahol például a fegyveres erők foglalják el felhasználásaikkal a 9 kHz-től 30 GHz-ig terjedő frekvenciasáv több mint 30%-át.

A közszférára vonatkozó azonos frekvencia-díjfizetési elvek indokolása a jelentős felhasználás mellett legalább azzal azonos mértékben az, hogy a közszférát is ösztönözni kell a hatékonyabb frekvenciahasználatra, továbbá egy valóban ösztönző frekvenciadíjazási rendszer általános társadalmi elfogadtatásának fontos előfeltétele, hogy az minden felhasználóra kiterjedjen. Mindazonáltal miután a nem polgári célú rádiótávközlés területén nincs piac, a frekvenciák gazdasági értékének megállapítása nehezebb, mint a polgári üzleti célú frekvenciafelhasználásban.

Miként a polgári üzleti célú frekvenciafelhasználásban, itt is egyetértés van abban, hogy a frekvenciadíjakat azon a minimális szinten kell megállapítani, ami szükséges és elegendő ahhoz, hogy általa a frekvenciagazdálkodási célok elérhetők legyenek. Azaz a frekvenciadíjazást a közszférában se lehessen egyfajta költségvetési bevételt képező adóztatásnak tekinteni.

A nem polgári rádió-távközlési alkalmazások esetén a frekvenciák gazdasági értékének becslésére nem alkalmazható a „legolcsóbb alkalmas alternatíva" elve, mivel számos esetben, mindenekelőtt a katonai alkalmazások esetén ez az alternatíva nem értelmezhető. Így például a fegyverrendszerekben, illetőleg a fegyverirányító rendszerekben a rádióalkalmazások alternatív kiváltása általában nem valósítható meg.

A nem polgári (katonai) alkalmazások esetében a fentiek miatt a „legolcsóbb alkalmas alternatíva helyett" az úgynevezett „visszautasított szolgáltatás" elvét alkalmazzák. A visszautasított szolgáltatás az a távközlési szolgáltatás, amire a szóban forgó frekvenciákat vagy frekvenciát a legvalószínűbben használnák, ha azt a polgári üzleti szféra használhatná.

Bizonyos esetekben a visszautasított szolgáltatás megállapítása kézenfekvő, ott elsősorban, ahol a meglévő nem polgári célú felhasználásnak van üzleti megfelelője. Más esetekben, különösen a katonai felhasználások esetén, nem ilyen nyilvánvaló az üzleti szférával való összehasonlítás.

A közcélú felhasználásra vonatkozó frekvenciadíjak megállapításakor is, mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy hol nem szükséges, illetőleg hol nem célszerű frekvenciadíjazást bevezetni. Ezek az esetek a következők lehetnek:

- ahol nemzetközi frekvenciakiosztás van érvényben (például a NATO-harmonizált frekvenciasávokban. Ez esetben ugyanis a harmonizált katonai felhasználás miatt polgári célú felhasználás az adott sávokban nem lehetséges, így a katonai felhasználás nem korlátozza, vagyis „nem utasít vissza" polgári célú szolgáltatásokat);
- ahol lehetőség van megosztott frekvenciahasználatra;
- ahol nincs és nem várható, hogy a frekvenciaigények a rendelkezésre álló frekvenciahasználati lehetőségeket meghaladják.

Azon frekvenciasávokban viszont, ahol a frekvenciadíjazást szükséges bevezetni, mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy az adott felhasználásokra vonatkozóan mely polgári távközlési szolgáltatást lehet „visszautasított szolgáltatásként azonosítani". A frekvenciadíjakat az azonosított szolgáltatás díjazásával azonosan kell megállapítani.

A közcélú frekvenciafelhasználás és ezen belül a katonai frekvenciafelhasználás díjazására vonatkozóan nincsenek általános irányelvek sem a CEPT-en belül, sőt a NATO-n belül sem. Az egyes nemzeti hírközlési igazgatások e téren követett gyakorlata jelentősen eltér egymástól.

A NATO Észak-atlanti Tanácsának a frekvenciadíjazásról szóló állásfoglalása a szövetségi érdekek védelme mellett – nem is tehet másként – a katonai frekvenciahasználat díjazásának bevezetését nemzeti ügynek tekinti.

Az azonban egyre inkább elfogadott álláspontta válik, hogy abban a szabályozási környezetben, mely hatalmas energiákat fordít a távközlés fejlesztése, valamint a liberalizált távközlési piacok igényeit kiszolgálni képes hatékony frekvenciagazdálkodási rendszerek létreho-

zására a közcélú – beleértve a védelmi célú – frekvenciafelhasználás sem képezhet tartósan mindezen törekvésektől elvonatkoztatott szigetet. A frekvenciagazdálkodás hatékonyságát fokozó, (kikényszerítő) eszközökre a közcélú (nem polgári célú) frekvenciagazdálkodásban is szükség van, ahol – legalábbis a hazai gyakorlatban – nincsenek hatékonyságot ösztönző, vagy azt számon kérő eszközök és mechanizmusok. Az ösztönző adminisztratív frekvenciadíjazás növelné a hajlandóságot a kihasználatlan frekvenciakészlet visszaszolgáltatására, illetőleg a meglévő használatban hatékonyabb alternatív távközlési megoldások felkutatására. Az ösztönző frekvenciadíjazás, megfelelő frekvencia-újrahasznosítási stratégia és eljárásrend komoly fejlesztési forrásteremtő lehetőségeket is jelenthetne ebben a gazdálkodási szférában.

Az előzőekben közölt elemzésből azonban az is megállapítható, hogy a jelenlegi magyar frekvenciadíjazási rendszernek még nagyon sokat kell fejlődnie ahhoz, hogy költségvisszapótló, illetőleg költségvetési bevételi forrásteremtő jellegétől megszabaduljon és jellegében elsődlegesen és meghatározó módon valóban korszerű ösztönző hatósági frekvenciadíjazássá váljék. A hazai frekvenciadíjazási rendszer – jelenlegi formájában – a katonai frekvenciahasználat díjazására alkalmatlan lenne.

A frekvenciadíjazásnak nem polgári célú frekvenciafelhasználásra, így a védelmi szférára történő kiterjesztésére kizárólag az állami hírközlés politikával szoros összhangban lévő frekvencia-újrahasznosítási stratégiák keretében, azokba beágyazottan kerülhetne sor. A védelmi szférára ily módon kiterjesztett frekvenciadíjazás kiteljesítheti a korszerű frekvenciadíjazás hatékonyságfokozó szerepét a katonai frekvenciafelhasználásra vonatkozóan is, ami ugyancsak fontos társadalmi-gazdasági érdek. Magyarországon jelenleg az esetlegesen a katonai frekvenciadíjazást is magába foglalni képes, kimunkált állami frekvencia-újrahasznosítási stratégiákkal nem rendelkezünk, így jelentős előnyei ellenére a frekvenciadíjazás katonai frekvenciahasználatra történő kiterjesztésének teljes feltételrendszere vélelmezhetően hiányzik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

53. ERC Report on the introduction of economic criteria in spectrum management and the principles of fees and charging in the CEPT, Manchester, May 1998

Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on a regulatory framework for radio spectrum policy in the European Community Brussels, 12.7.2000 COM (2000) 407 final; 2000/0187 (COD)

Guidance on the regulatory framework for national spectrum management ITU Radiocommunication Study Groups Document 1B/26–E 29.Oct. 2001

Reports on economic aspects of spectrum management ITU–R SM.2010 and SM 2012–1

Green Paper on Radio Spectrum Policy Brussels, 09.12. 1998 COM (1998) 596 final

Next steps in Radio Spectrum Policy – Results of the public consultation on Green Paper Brussels, 10.11.1999; COM (1999) 538

76 ERC Report on the role of spectrum pricing as a means of supporting spectrum management, Marbella, Sept. 1999

Phillipa Marks Director NERA, UK: Spectrum pricing as a new tool in spectrum management 6. CEPT Radio Conference, Paris, 13–15 November 1996

The UK Approach to Spectrum Pricing and Auctions CEPT/ERC WG FM 37 (99) Info. Doc.1.

Az Európai Parlament és a Tanács 97/13 EK Irányelve a távközlési szolgáltatások általános és egyedi engedélyezésére vonatkozó közös szabályozásról

Radiocommunications Agency, UK: Spectrum pricing as a frequency management tool 9. CEPT Radio Conference, Lisbon October 2000 Published by the ERO

A hírközlésről szóló 2001. évi XL. törvény

Technical basis for spectrum pricing ITU Radiocommunications Study Groups Document 1B/1–E 14 August 2000

Implementing of Spectrum Pricing A consultation document on administrative pricing, May 1997 Published by the Radiocommunications Agency, UK

A távközlésről szóló 1992. évi LXXII. törvény

A frekvenciagazdálkodásról szóló 1993. évi LXII. törvény

A nem polgári célú frekvenciagazdálkodás feladatait ellátó hatóság szervezetéről, valamint a nem polgári célú frekvenciagazdálkodás rendjéről szóló 279/2001 (XII. 23.) Kormányrendelet

A 3,5 GHz-es sávú frekvenciahasználat feltételeinek megállapításáról szóló 5/2001 (II. 6.) MeHVM rendelet

A frekvencialekötés és -használat céljáról szóló 6/1997 (IV. 22.) KHVM rendelet

A frekvencialekötési és -használati díj megfizetésének szabályairól szóló 120/1998. (VI. 17.) Kormányrendelet

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. (Maximum 40 ezer karakter!)

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik tanulmányát, cikkét bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A *kézirat közlési ideje* – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csabai György

A megerősített és operatívabb békepartnerség

Az Észak-atlanti Szerződés politikai és katonai tevékenységében kiemelt helyet foglal el a szövetségesek és a partnerek céljait kifejező békepartnerségi program. A PfP túlmutat a párbeszéden és az együttműködésen, mert megteremti az igazi partnerséget. A programban való tevékeny részvétel fontos szerepet tölt be a NATO bővítésére irányuló fejlesztési folyamatban. A szerző rövid írásában a NATO washingtonbanelfogadott, megerősített és operatívabb együttműködési elemeit mutatja be.

A békepartnerségi program 1994-ben került elfogadásra. A cél az volt, hogy Európa biztonsága növekedjen. Ezen kívül a közös célkitűzések megvalósításával el szerették volna érni azt is, hogy a nemzeti védelmi tervezés és költségvetés átlátható legyen; a nemzeti fegyveres erők demokratikus kontrollja érvényesüljön és a partnerországok fegyveres erőinek képességei jobban megfeleljenek a NATO-tagországok elvárásainak.

Úgy alakult, hogy mára a PfP szerves része az európai biztonsági architektúrának. Jelenleg a NATO és a partnerországok között több mint 2000 program kerül végrehajtásra. A résztvevők maguk választják ki a végrehajtandó feladatokat is. A koordinálás érdekében a NATO központban PfP törzselemeket (sejteket) hoztak létre. Ezek azóta is eredményesen dolgoznak

A NATO 1997-ben döntött arról, hogy a PfP nagyobb műveleti szerepet kapjon, valamint a partnerek nagyobb mélységben kerüljenek bevonásra a döntés-előkészítő és tervező folyamatba, illetve a politikai konzultációkba. A NATO washingtoni értekezletén elfogadta a *megerősített és operatívabb Békepartnerséget,* amely a következő együttműködési elemeket, irányokat foglalja magában:

- a politikai-katonai keretdokumentumot;
- a tervezési és áttekintési folyamatot;
- a műveleti képességek koncepcióját;
- a képzési és oktatási-fejlesztési programot; és végül
- a védelmi és a katonai vonatkozású együttműködés kérdéseit.

A következőkben vegyük sorra az egyes együttműködési elemeket, azok fontosabb irányait és vonásait.

A politikai-katonai keretdokumentum (PFM) célja: a partnerországok részvétele a NATO-vezetésű műveletekben, ezen belül a politikai konzultációs, a döntéshozatali, a művelet-tervezési fo-

lyamatban és a parancsnoki vezetési rendszerben.

Ezt a keretdokumentumot az SFOR és a KFOR műveleteiben alkalmazzák. 2000 nyarán, a féléves felülvizsgálat lezárása után a programban a partnerekkel egyeztetve apróbb korrekciókra került sor.

A tervezési és áttekintési folyamat (PARP) nem más mint a képességek bővítésének és tökéletesítésének eszköztára.

A folyamat az erőfeszítések eredményeként 2002-re szinkronba került a NATO védelmi tervezési folyamatokkal, továbbá az alapdokumentumokkal (miniszteri irányelvekkel), az eszközökkel (azaz partnerségi célokkal és értékelési eljárásokkal), a mechanizmusokkal (hatéves tervezési ciklusokkal, kétévenkénti feladatszabással és felülvizsgálattal).

Hangsúlyozom, hogy a PARP tulajdonképpen nem más, mint a PfP együttműködésre felajánlott katonai alakulatok interoperabilitási képességei javításának elsődleges eszköze. Ezért a PARP jelentős szerepet játszik a tagsági akciótervben (MAP), érinti a NATO védelmi képességek kezdeményezését (DCI) és a CJTF szempontjait. Ugyanakkor a partnerségi célok áttekintése a MAP országoknál a reális önértékelés hiányát, források és határidők problémáit veti fel.

A műveleti képességek koncepciója (OCC) a NATO-vezetésű PfP műveletekhez új eszközöket és mechanizmusokat hoz létre azért, hogy szorosabb katonai együttműködés alakuljon ki a NATO és a partnerek között, amelynek célja a partnerek együttműködési képességének erősítése, a jövőbeni NATO-vezetésű műveletekben való partneri katonai részvétel hatékonyságának és tervezhetőségének emelése, javítása és a partnerek által felajánlott erők arányainak formálása.

A koncepció végrehajtása 2000-ben kezdődött. Ezért a NATO-vezetésű PfP műveletekre felajánlott erőkről készítenek egy adatbázist, egy értékelési és visszajelzési mechanizmust és egy költségvetést, amely különböző bontásokban tartalmazza a tagállamok és a partnerországok kiadásait.

Az első gyakorlatra az új adatbázis és értékelési mechanizmus alapján 2001-ben került sor. Megjegyzem, hogy az előrehaladás lassabb a tervezettnél, ezért az Észak-atlanti Tanács fokozott figyelemmel kíséri a kérdést. Szeretném a katonák figyelmét felhívni arra, hogy a műveleti képességek koncepciója elősegítheti a partnerek interoperabilitásának javítását, ami több dimenziós és meglehetősen költséges folyamat, de jelentős és hasznos segítséget nyújtott az aspiránsoknak a tagságra való felkészüléshez.

A kiképzési és oktatási fejlesztési program (TEEP) célja az, hogy egységes keretbe foglalja a partnerországok ilyen irányú törekvéseit és ezeknek új lendületet adjon. A program fontosabb területei a következők:

- NATO- és PfP-, valamint a PfP-szellemű gyakorlatok;
- az értékelési és visszajelzési mechanizmusok;
- a nemzeti kiképzési és oktatási stratégiák;
- a védelmi kérdésekkel foglakozó intézmények (pl.: oktatási intézmények, PfP kiképzőközpontok) közötti kapcsolat és hálózat építés, távoktatás. Ilyen intézet a budapesti Békepartnerségi Katonai Nyelvképző Központ is, mely a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem intézeteként működik.

A fentiek mellett cél az is, hogy a kiképzés és oktatás a fejlesztésen keresztül egyrészt segítse elő az együttműködési képességek erősítését, másrészt teremt-

sen kapcsolatot a védelmi képességekkel foglakozó intézmények között.

A terület nagy dilemmája, hogy a kiképzés és az oktatás alapvetően nemzeti hatáskörbe tartozik, így igen nehéz a NATO- és a nemzeti erőfeszítések harmonizálása.

A védelmi és a katonai vonatkozású együttműködés célja a PfP katonai támogatása. Ez a támogatás eredményesen segíti:

- a partnerek beilleszkedését a katonai bizottságokban folyó békepartnerségi munkába;
- a PfP gyakorlatok témakörének kiterjesztését;
- a partnerországok tisztjeinek bevonását a NATO katonai központban a PfP-vel kapcsolatos tevékenységbe.

Úgy látom, hogy a katonai együttműködés kiterjedt a fegyverzet, a híradó és az informatika, a logisztika és a polgári veszélyhelyzeti tervezés területeire is, azok összetettsége és ellentmondásossága ellenére is.

Zárógondolatként hangsúlyozom, hogy a békepartnerség, majd a megerősített és operatívabb békepartnerség kérdésköre állandó kihívás elé állítja a NATO-t. Igaz, hogy a PfP folyamat a NATO-bővítés után lelassult, melynek okai között a koordinációs gondok, a személyi problémák és a források (pénz) hiánya is megtalálhatók.

Fontos tény, hogy Magyarországnak a NATO csatlakozás után is érdeke a békepartnerségi programban való aktív részvétel. Ez megmutatkozik többek között abban is, hogy jó katonai kapcsolatokkal rendelkezünk a szomszédos országok többségével. Közös programokat valósítunk meg pl. Ukrajnával, Romániával, Ausztriával. Ahogy eddig, úgy ezután is készek vagyunk megosztani katonai tapasztalatainkat szomszédainkkal és a felvételre aspiráló államokkal, illetve haderejükkel. Mindez erősíti a kölcsönös bizalmat és a biztonságot. Az euroatlanti intézmények azt várják el Magyarországtól, hogy stabilizáló tényezője legyen térségünknek. Szövetségeseink és partnereink aktív szomszédsági és regionális politikát igényelnek tőlünk. Ez azt is jelenti, hogy a véleményünkre számítanak mind a NATO-ban, mind a szomszédos országokban. Mi ezt kölcsönösnek tekintjük és ebben a régi és az új tagállamokkal szorosan együttműködünk.

SZEMLE

A nemzetbiztonsági szolgálatokról*

El kell olvasni ezt a könyvet, hogy tisztában legyünk napjaink egyik, a médiában nap mint nap emlegetett témájával, a titkosszolgálatok problémakörével. El kell olvasni, hogy megértsük: a nemzetbiztonsági szolgálatok nélkülözhetetlenek, mivel mondanivalójuk, észrevételeik, javaslataik hosszú távon érvényesek, mondhatni: a ők a nemzet talán legfontosabb érzékszervei, ezért súlyos hiba, sőt bűn, pillanatnyi belpolitikai érdekeknek alárendelve, kiszolgáltatott helyzetbe hozni az egész nemzet, minden egyes állampolgár életét, biztonságát védő szolgálatokat. Bár a könyv 2002 nyarának elején került ki a nyomdából – és mint említettem minden sora, szava időszerű –, mégsem kötődik a szó szoros értelmében a nyár sorozatos, belpolitikai indíttatású, lejáratási célzatú botrányaihoz. Sőt, éppen ellenük szól azzal, hogy bemutatja a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok, köznyelven: titkosszolgálatok, céljait, feladatait, munkáját, életét.

Ahogy a szerző *Várhalmi Miklós* írja: *„a magyar titkosszolgálatok nem titkosak, csak a konkrét ügyeik... A magyar titkosszolgálatok értünk, a biztonságunkért vannak, és nem ellenünk (kivéve ha valaki rossz útra tér)."*

A bevezetőként hangsúlyozott időszerűség a kötet hosszú távon ható aktualitását húzza alá. Egyformán köthető akár a múlt év szeptemberi New Yorki, washingtoni terrorista merényletekhez vagy az évekkel ezelőtti „szekus" eseményekhez, hírekhez. Bizonyítja, *hogy titkosszolgálati tevékenység nélkül korábban sem volt, most sincs és a jövőben sem lesz magyar* – vagy bármilyen más országban – *nemzetbiztonság.* A múlt évi amerikai tragédia, a sok ezer vétlen áldozat aláhúzza a biztonságot szolgáló felderítés, elhárítás fontosságát, azt a tényt, hogy egyetlen politikai irányzat sem tudja hatékony nemzetbiztonsági szolgálatok nélkül kiszámítani, vagy egyáltalán megsejteni az esetleg fenyegető veszélyeket, legyen szó akár háborús készülődésről, terrorista akcióról, szervezett bűnözésről, az ország érdekeit, életét súlyosan veszélyeztető gazdasági, pénzügyi tervekről, törekvésekről.

Várhalmi Miklós polgári szakmáját tekintve villamosmérnök. Több évtize-

---

* Várhalmi Miklós: *A magyar nemzetbiztonsági szolgálatokról másként és mindenkinek (1990–2002 és a jövő)* Alcíme: *A magyar titkosszolgálatok megváltozott szerepe, értékei Magyarország biztonságvédelmében* című könyvről

des gyakorlat után fogta kezébe a tollat, vagy „stílusosan" fogalmazva: kezdte el pötyögtetni a számítógépe klaviatúráját, hogy – megelőlegezem – figyelemreméltó könyve megszülessen a Novissima Kiadó BT gondozásában. Hosszú címe pontosan jelzi tartalmát: *„A magyar nemzetbiztonsági szolgálatokról másként és mindenkinek (1990–2002 és a jövő)"*. Alcíme: *„A magyar titkosszolgálatok megváltozott szerepe, értékei Magyarország biztonságvédelmében"*.

Műfajilag fogas kérdés beskatulyázni alkotását. Többszöri kísérlet után megszületett meghatározásom: a kiadvány a szerző témát sokoldalról megközelítő saját tanulmányainak, előadásainak gyűjteménye, kiegészítve a kérdéskör hazai szakembereinek – Botz László altábornagy, Dobókay Gábor vezérőrnagy... stb, illetve a témában (is) érintett néhány politikus és jogi szakember, dr. Katona Béla, Wachsler Tamás, Kuti Ferenc – tanulmányaival, válogatott írásaival, újságcikkeivel és mindez megfejelve egy jól válogatott okmánygyűjteménnyel, jogszabály felsorolással.

Nem könnyű olvasmány, de megéri alaposan átrágni rajta magát az olvasónak. Megéri, mert megérti, hogy mi a titkosszolgálatok célja, feladata. Milyen problémákkal küszködnek ma hazánkban e szolgálatok. Többek között például azzal, hogy a besúgóhálózatok szerepét, feladatait, tagjainak tevékenységét néhány felelőtlen újságíró, riporter... stb. hatására a közvélemény, sőt még a kellően fel nem készült, a szolgálatok szerepét egyáltalán nem ismerő – de azért bátran véleményt alkotó és nyilatkozgató – politikus is, abból kiindulva, hogy mindegyik rejtett körülmények között, fedve dolgozik összekeveri a titkosszolgálatokéval. Pedig fényévnyi különbség van szerepük között, a történelemből bárki számtalan példát gyűjthet magának ennek illusztrálására, mondjuk 1941. június 22-től vagy Pearl Harbortól egészen a múlt esztendő szeptember 11-ikéig.

Megéri elolvasni, többek között azért is mert egyértelműen nyilvánvalóvá teszi minden olvasója előtt, hogy tizenkét évvel a rendszerváltás után ideje lezárni a múltban való kotorászást, és a történészekre bízni a további kutatásokat. És a jövőre, ezen belül is – többek között – az ország egységes, oszthatatlan és pártok által kisajátíthatatlan nemzetbiztonságának, illetve az azt szolgáló titkosszolgálatok munkájának a jövőjére fordítani a figyelmet.

A szerző időrendben közli az előzőekben már bemutatott anyagokat. Így az olvasó nyomon tudja követni, hogy a rendszerváltáskor milyen helyzet alakult ki, hogyan kíséreltek meg – és le kell szögezni, tiszteletreméltó sikerekkel – szolgálataink az azonnal és korábban ritkán tapasztalt élességgel jelentkező problémákra megoldást keresni és a kormányzatokat információkkal, javaslatokkal szolgálni.

Úgy vélem elég felsorolni a válságok neveit a problémák nagyságának érzékeltetésére: jugoszláv belháború, boszniai háború, koszovói válság, Jugoszlávia NATO-bombázása, a különböző migrációs hullámok, környezeti katasztrófák, szervezett bűnözés, terrorizmus, nemzetiségi problémák... stb. Mindre megfeszített munkával lehetett csak megfelelő választ adni. A titkosszolgálatok munkájának valódi értét jelzi, hogy kormányaink – pártállásra való tekintet nélkül – többnyire helyes lépésekkel tudtak velük kapcsolatban reagálni. Kivívták ezzel a nemzetközi elismerést is.

A szerző jó néhány példával szemlélteti az elmúlt évek egyes veszélyhely-

zeteinek súlyosságát és tapasztalatait. Nem hallgatja el a problémákat sem. Az átszervezések, az esetenként, pontosabban kormányonként változó politikai vezetők és elvárások eltérései okozta töréseket; a szükségesnél viszonylag gyakoribb személycserék kerékkötő hatását és így tovább.

Ki merem jelenteni: *Várhalmi Miklós valóban úttörő munkát végzett* mind tanulmányai megírásával, mind a kötet szerkesztésével. Eddig még senki sem írta meg ilyen őszintén és átfogóan a magyar titkosszolgálatok „kórképét" és „körképét", kísérelte meg a következtetéseiben egy „diagnózis" fölvázolásával a jövő általa legcélszerűbbnek tartott utat megfogalmazni.

Viszonylag sokan írtak már korábban is a magyar kémelhárítás, a katonai, polgári felderítés kérdéseiről. De még senki sem lépte túl saját szakterülete határait. Senki nem adott átfogó áttekintést a titkosszolgálatok munkájának egészéről, hanem többnyire leragadt a múlt eseményei egyes részleteinek érdekfeszítő, mondhatni regényes bemutatásánál. Aki most is ilyet keres szerzőnk művében, kissé csalódni fog. Ő az események ok-okozati összefüggéseit vázolja föl, előretekint és a jövőre irányítja a figyelmet. Hangsúlyozza: *„a védelemben egyértelműen az utókezelés helyett a megelőzésre kell fektetni..."* a hangsúlyt, ami viszont sokkal hatékonyabb nyílt és titkos információgyűjtést, elemzést, feldolgozást, felhasználást és beavatkozást, befolyásolást igényel, és amelyet elsősorban a hírszerzés és az elhárítás területén kell hatékonyabb módszerekkel megszervezni. Leszögezi azonban, hogy egy olyan demokratikus jogállamban, mint a mai Magyarország ez az információgyűjtés nem irányulhat az állampolgárok ellen, hanem csak a kül- és belföldi kockázati tényezők, negatív, ellenséges befolyásolási tényezők és hírszerzés ellen.

Megfontolandónak tartja egy nemzetbiztonsági minisztérium létrehozását a szolgálatok összefogása és munkájuk összehangolása érdekében. Csak példának villantottam fel e két következtetést, amelyekhez jó néhány hasonló súlyú és jelentőségű olvasható még a műben. Ezek teszik igazán érdekessé a nem könnyű olvasmányt. A korábbi szerzőktől eltérően Várhalmi Miklós nem szenzációk tálalására, a „ titkosságban" rejlő lehetőségek kiaknázására, a színes emlékek felelevenítésére, hanem a hasznosságra, a nemzetbiztonsági szolgálatok áldozatos és nélkülözhetetlen munkájának bemutatására, megismertetésére, szükségességének vitán felül álló elfogadtatására törekszik. Ezt tartom legnagyobb értékének.

Dr. Pataky Iván

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály kiadványairól

Az alábbiakban bemutatunk négy olyan kiadványt, amelyek ez évben a HM OTF előkészítésében, gondozásában jelentek meg.

TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály ez évben is kiadta azoknak a tanulmányoknak a gyűjteményét, amelyekben az MH, illetve az HM különböző szervei által végzett kutatások eredményei összegeződnek.

A Tanulmánygyűjtemény első négy írása napjaink aktuális politikai, katonai kérdéseihez kapcsolódik. Az *egyik* a jelenlegi nemzetközi helyzetet és a terrorizmus néhány összefüggését elemzi; a *másik* a NATO válságkezelési elveit és gyakorlatát foglalja össze és vázolja a válságkezelés hazai rendszere kialakításának a lehetőségét; a *harmadik* az MH ht. és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló törvényt értelmezi, a szolgálati viszony tartalmára vonatkozó új szabályokat ismerteti (a Hszt és a Hjt szabályainak összevetése); a *negyedik* a kidolgozásban, tervezésben részt vevő szerzők tapasztalatai alapján a HM és a HVK integráció kapcsán az SZMSZ helyét, szerepét, funkcióját tekinti át a vezetés folyamatában

A tanulmányok következő csoportját képezik azok az írások, amelyek a védelmi felkészítés önálló területeit, a honvédség fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket vizsgálják. Pl. a stratégiaalkotás folyamata, összetevői, módszerei; a logisztikai rendszer fejlesztése; a karrielmodellt támogató képzési rendszer kialakítása; a tiszt- és tiszthelyettes-képzés korszerűsítése; a nemzetőrség történelmi előzményeinek áttekintése; az ország területének védelmi célú előkészítése.

A kiadványt két, tájékoztató jellegű írás zárja: az egyik a határőrségnek a schengeni egyezmény alapján történő átalakításáról szól, a másik az orosz hadászati nukleáris fegyverek történetére utalva mai helyzetét mutatja be.

HADTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÓ

A HM és a HVK integrációját követően a HM OTF vette át jelen szám kiadásának gondozását – a jövőben feladatköre keretében a Vezérkarral és a HM szerveivel együttműködve biztosítja a HT megjelenésének jogfolytonosságát.

A Tájékoztató e számának kiadását a HVK készítette elő, kérte fel a szerzőket, a szerkesztőt a tanulmányok megírására, a tájékoztató szerkesztésére.

A ZMNE három oktatója – *dr. Kovács András, dr. Bárdos László és dr. Mészáros László alezredesek* – hiánypótló munkák megírására vállalkozott, a katonai vezetés témaköréből kiemelve a katonákkal, különösen a szerződéses jogviszonyban álló katonákkal való szakszerű bánásmód kialakításával kapcsolatos kérdéseket, problémákat – körbe járják és meg fogalmazzák a hatékony parancsnoki munkához ajánlásaikat, gyakorlatias módszereiket.

A kiadvány fejezeteinek címei:

I. fejezet: A katonák (a beosztott állomány) teljesítményének szakszerű ellenőrzése és értékelése

II. fejezet: A katonai nevelés különböző módszerei (értelmi, esztétikai, eü. stb.)

III. fejezet: A katonai vezetés feladatai a személyi állomány mentális egészségvédelmében

KARD ÉS TOLL sorozat 2002/1. száma VÁLOGATÁS a doktoranduszok tanulmányaiból

A sorozat beindítását két évvel ezelőtt a HM OTF kezdeményezte, segítve ezzel a fiatal kutatókat abban, hogy a kutatási eredményeiket összegező írásaikkal a nyilvánosság elé kilépve megmérettessenek, és a felvételhez, illetve a fokozatszerzéshez (a rendszerező, okfejtő, bizonyító erejű írásformát is fejlesztve) az előírt publikációs követelményeknek eleget tegyenek.

A kiadványban megjelent 24 tanulmány szerzői – főleg másod- és harmadéves hallgatók – érintik a hadtudomány, a katonai műszaki tudományok több területét, így a biztonságpolitikával, a haderőfejlesztéssel, a fegyveres erők háborús és nem háborús műveletekben való részvételével, a műveletek támogatásával, kiszolgálásával és egyéb, a parancsnokok és törzsek felkészítésével, a csapatok kiképzésével, a haderő képességeit, interoperabilitását és fejlesztését szolgáló eszközökkel és eljárásokkal kapcsolatos kérdéseket.

A sorozat eddig megjelent számainak szervezésében – a szerzők irányításában, segítésében, a tanulmányok szakmai elbírálásában – a ZMNE Doktori Iskola vezetése aktívan részt vett.

TÁJÉKOZTATÓ a külföldi katonai tanintézeti képzési lehetőségekről

A tájékoztatót a külföldi katonai képzésről és beiskolázási lehetőségeiről, a képzés tervezésével, szerezésével, a hazai ügymenettel kapcsolatos főbb kérdésekről, a külföldön tanulók ellátásáról szóló – az érdeklődők számára fontos információkat nyújtó – írás vezeti be.

A kiadvány ezt követő része áttekintést ad arról, hogy a 13 felsorolt ország – Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Észtország, Törökország, Ausztria, Svájc és Kína – közül a hivatásos állomány tagjai, mely országban, milyen tanfolyamok, továbbképzések keretében tanulhatnak, szerezhetnek szakmai, gyakorlati és nyelvi ismereteket.

Ehhez a tanfolyamok megnevezésével ismerteti: a képzés célját, a rendfokozati, jelentkezési és nyelvi követelményeket, az elérhető végzettséget, a képzés időtartamát és egyéb, például a kapcsolattartáshoz szükséges információkat.

A HM OTF mint felelős kiadó a fenti kiadványokkal az MH és a HM minden szervezetét, közöttük a könyvtárakat is ellátta.

A TÁRSASÁG HÍREI

A tüzérszakosztály üléséről

A Magyar Hadtudományi Társaság Tüzér Szakosztálya soron következő, 2. negyedéves ülését 2002. július 10-én tartotta a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Üllői úti kampuszán. A szakosztályülés keretében két előadásra került sor. Az első előadást, *A számítógéppel támogatott tüzéroktatástechnikai anyagok helyzete, helyük a felsőoktatásban és a gyakorlati kiképzésben* címmel *Hajnal István nyá. alezredes* tartotta a Honvédelmi Minisztérium Elektronikai, Logisztikai és Vagyonkezelő Részvénytársaság (HM EI Rt.) képviseletében. Az előadás keretében rövid tájékoztatást adott a részvénytársaság által az oktatástechnikai eszközök területén végzett munkáról, majd részletesebben szólt egyik újabb fejlesztésükről, az ún. MOTRA (Mozgó Objektumok Tevékenységét Regisztráló Adatfeldolgozó Központ) rendszerről, amely tulajdonképpen egy GPS alapú navigációs rendszeren, mobil kommunikációs csatornákon és egyéb, a kívánt funkciókat megvalósító alrendszereken alapuló központ. Ennek segítségével lehetőség nyílik járművek, harceszközök mozgásának, helyzetének, állapotának figyelemmel kisérésére egyetlen központból A rendszer légi eszközökre is telepíthető. Az előadást követően számos kérdés hangzott el a központ konkrét tüzéralkalmazásának lehetőségeivel kapcsolatban. Az érdeklődést egy, korábban ezzel a rendszerrel végrehajtott tüzérségi kísérleti éleslövészet tapasztalatai motiválták.

A következő előadást *Tamás Attila nyá. alezredes,* az Artifex Kft. katonai szakértője tartotta, *A Baglyas tüzérségi lőszimulátor alkalmazási lehetőségei és továbbfejlesztésének várható irányai* címmel. Tekintettel a számítógéppel támogatott oktatástechnikai eszközök napjainkban egyre inkább növekvő szerepére, a téma időszerűsége és fontossága nyilvánvaló. Különösen aktuálissá teszi, hogy a közelmúltban elkészült a Baglyas tüzérségi lőszimulátor legújabb verziója, amely a tüzéralegységek önálló gyakorlásán túlmenően képes együttműködni a Mars és a Marcus szimulátor rendszerekkel. Ezen korszerű eszközök telepítése, illetve a telepítés előkészítése a kijelölt katonai szervezeteknél folyamatban van, ezért célszerű, ha a lehető legszélesebb körben ismertté (és elismertté) válnak. Az előadó rövid történeti áttekintés után ismertette a program feladatát, képességeit, jellemzőit. Elmondta, hogy számos olyan új elem található benne, amely nagymértékben megkönnyíti a gyakorló állomány hatékony felkészítését. Csak néhány az új tulajdonságok közül:

- windows operációs rendszeren fut, ezért a kezelőfelület használata egyszerűen elsajátítható;
- kompatibilis a Marcus és a Mars összfegyvernemi szimulációs rendszerekkel, ezért képes velük hálózati kapcsolaton keresztül együttműködni;
- a gyakorló állomány szervezeti struktúrája széles határok között, rugalmasan változtatható, ezért egyszerű a rendszer felhasználói igényeknek megfelelő kialakítása;
- tökéletesített 3D képpel rendelkező munkaállomások segítik a tűzmegfigyelők munkáját;
- a harcászati feladatok tervezéséhez és szimulálásához Magyarország teljes területét átfogó digitális térkép áll rendelkezésre.

A téma fontosságát jelzi az élénk vita, ami az előadás nyomán kibontakozott. *Kovács Gyula nyá. alezredes* ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy fontos lépés történt a felkészítés minőségének javítása érdekében, ugyanakkor nem szabad elfeledkezni a harceszközök és az éles

tűzvezető rendszerek fejlesztéséről sem, sőt, a jövőben prioritást kellene ezeknek élvezniük. Elmondta, hogy koordinálatlanság hiányát érzi a különféle fejlesztéseket megvalósító cégek együttműködése területén, hiszen sok esetben azonos részfeladatokat egymástól függetlenül oldanak meg, növelve ezzel a fejlesztés és a beszerzés költségeit.

Dr. Felházi Sándor alezredes kérdésként vetette fel, hogy a meglévő erőforrások elosztásánál kik és milyen szempontok alapján hoznak döntéseket. Kiemelte, hogy jelenleg a Magyar Honvédség szervezetében nincs olyan legfőbb tüzérvezető (parancsnok), aki átfogná a képzéssel és az oktatással kapcsolatos területeket, továbbá felelne többek között a különböző fejlesztési irányokért is. Véleménye szerint ez a személy csak a HM Honvéd Vezérkar szintű vezetői szervezetbe integrálva képes ellátni szakmai feladatait.

Berki Ferenc nyá. alezredes, az MH ÖLTP kiképzéstechnikai alosztályának képviselője elmondta, hogy költségvetési keretek évi 1–2 ilyen rendszer beszerzését teszik lehetővé, így az összes felmerülő igényt egy lépcsőben nem tudják kielégíteni. Elmondta, hogy különféle fejlettségi szintet képviselő rendszerek működnek egymással párhuzamosan és az új beszerzések mellett a régebbi eszközök hatékonyabb kihasználásával lehet a felmerülő igényeket kielégíteni. Hangsúlyozta, hogy az új eszközökkel szemben támasztott követelmények megfogalmazásakor mindig arra törekednek, hogy meglévő eszközeinket és rendszereinket kell szimulálni, nem pedig más országok legfejlettebb eszközeit vagy egyesek vágyálmait.

Soós Zoltán őrnagy ismertette *Kovács József alezredesnek,* a 62. Bercsényi Miklós gépesített lövészdandár mb. parancsnokának levelét, aki arról ír, hogy a dandár állománya nyitott ilyen jellegű modern, a felkészítést jól szolgáló eszközök fogadására és alkalmazására, ezért kéri a szakosztályt, hogy lehetőségeinek megfelelően támogassa és segítse elő azt, hogy a dandár mielőbb rendelkezzen Baglyas 2 szimulátorral.

Harmadik napirendként aktuális információk hangzottak el.

A szakosztályülés 4 órás időtartama, illetve a megjelentek nagy száma (28 fő) jól illusztrálta a témaválasztás aktualitását és a résztvevők aktivitását, ezáltal a vita jó hangulatát. Szándékainknak megfelelően *sikerült fórumot biztosítani a beszerzést, elosztást, illetve a programfejlesztést végző szakemberek, valamint a felhasználók között.*

Petrovics Mihály őrnagy
szakosztálytitkár

Az Etikai Kódex kérdései a fegyveres erőknél

A Magyar Hadtudományi Társaság kiadásában megjelent a HM SVHK, a ZMNE és a Társaság közös rendezésében a 2002. május 3-án szervezett konfrencia teljes anyaga (hat előadás és hat hozzászólás).

A konferencia, amelyről egy tudósítás megjelent a Hadtudomány előző számában *az etikai kérdéseket négy sajátos szakterület* – a Magyar Honvédség, a Rendőrség, a Határőrség, valamint a Vám- és Pénzügyőrség – sajátos feladatai, működési jellemzőik szempontjából vizsgálja, használható, iránymutató tanácsokkal látja el és segíti a téma iránt érdeklődőket, kutatókat, az etikai kódex kidolgozóit, összeállítóit.

Contents

Sándor Pirityi: Interests "without limits" – Interest projection and geopolitics 3
József Pekó: The basic questions of the constitution of national military strategy and modernisation 19
Péter Háber – Jenő Kiss: Contracted, professional or voluntary military? 43
Gyula Hautzinger: New type of Armed Force organized on the basis of voluntarism 52
Páwel Zahradnicek: The expectable effects of the demolition of chemical factories on troop activities 63
Anna Gál: Thoughts about the restructuring of the Miklós Zrínyi National Defence University 71
Ildikó Szelei: The characteristics of cadets' motives in their choice of profession 83
Károly Kassai: The fields of electronic data protection 95
József Bajó: Frequency costs and usage 103
György Csabai: The strenghtened and more operational partnership for peace 119
About the national security services (book review) 122
About the publications of the MoD Department for Education and Science 125
Society news – The programme of the artillery department 127

Inhalt

Sándor Pirityi: Interessen „ohne Grenzen" – Interessenprojizierung und Geopolitik 3
József Pekó: Die Grundfragen der nationalen militärischen Strategieaufstellung und Modernisierung 19
Péter Háber – Jenő Kiss: Professionelles, Berufs- oder freiwilliges Miltitär? 43
Gyula Hautzinger: Neue auf dem Basis von Freiwilligkeit organisierte Streitkräfte 52
Páwel Zahranicek: Die anzunehmenden Wirkungen der Ruinierung von Chemiebetrieben auf die Kampfhandlungen von Truppen 63
Anna Gál: Gedanken über die Umstrukturierung der Miklós Zrínyi Nationalverteidigungsuniversität 71
Ildikó Szelei: Einige Eigentümlichkeiten der Motive der Laufbahnswahl von Offiziersanwärtern 83
Károly Kassai: Die Gebiete des Schutzes von elektrischen Daten 95
József Bajó: Die Frequenzgebühr und die militärische Frequenzbenutzung 103
György Csabai: Die verstärkte und operativere Friedenspartnerschaft 119
Über die Nationalsicherheitsdienste (Buchpresentation) 122
Über die Publikationen der Hauptabteilung für Bildungs- und Wissenschafts-organistaion des Landesverteidigungsministeriums 125
Die Nachrichten der Gesellschaft – Die Veranstaltungen der Artillerieabteilung 127

Содержание

Шандор Пирити: Проектирование интересов и геополитика 3
Йожеф Пеко: Основные вопросы создания национальной военной стратегии и модернизации 19
Петер Хабер-Енё Киш: Профессиональная, кадровая или добровольческая армия? 43
Дюла Хауцингер: Военная сила нового типа организованная на добровольных началах 52
Павел Захрадничек: Ожидаемые эффекты разрушения химических заводов на деятельность войск 63
Анна Гал: Размышление о преобразовании Университета Национальной Обороны имени Миклоша Зрини 71
Илдико Селеи: Характерные черты мотивации при выборе профессии кадетов военных институтов 83
Карой Кашшаи: Области защиты электронных информаций 95
Йожеф Байо: Разценки на частоты и военное пользование частотами 103
Дёрдь Чабаи: Укрепленное и более оперативное партнерство за мир 119
О службах национальной безопасности (аннотация книги) 122
Об изданиях Главного отдела обучения и науки Министерсва обороны 125
Мероприятие Секции Артиллерии Венгерского Общества Военной Науки 127

Tájékoztató

A közhasznú szervezet támogatóit megillető kedvezményekről

- Közérdekű kötelezettségvállalást tehet:

  a) magánszemély, egyéni vállalkozó;
  b) jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (Bt);
  c) jogi személy, jogi személyiségű gazdasági társaság (Kft).

- Támogatói kedvezmények, ha:

  1) *az adományozó magánszemély* (1995 évi CXVII. tv. 41. §) az összevont *adóalap adóját* csökkentheti az *adomány 30 százalékával,* tartós adományozás esetén + 5 százalékkal, (második évtől kezdődően) – legfeljebb azonban összesen ötvenezer forinttal
  2) *az adományozó egyéni vállalkozó* (1995 évi CXVII. tv. 41/B. §) a *vállalkozói jövedelmét csökkentheti* a közhasznú szervezetnek *befizetett pénzösszeggel,* tartós adományozás esetén további 20 százalékkal, de együttesen a jövedelem 20 százalékával
  3) *az adományozó társasági adóalany* (1996. évi LXXXI. tv. 7. §; 1/Z) adózás előtti eredményét csökkentheti az adomány *teljes összegével,* tartós adomány esetén *további 20 százalékkal* (a második évtől), de együttesen legfeljebb az adózás előtti eredmény *20 százalékával.*

A kedvezményt az adózó akkor veheti igénybe, ha rendelkezik a közhasznú szervezet által kiadott, az adókedvezmény igénybevételére jogosító igazolással.

A fentiek tagdíjra nem vonatkoznak, mivel a tagdíj nem adomány, hanem az alapító okiratban meghatározott működési feladatokra kötelezően fizetendő összeg.